266

Atjehsche

ontrekken

DOOR

BRUTUS.

Luctor et emergo.

LEMBAGA KEBUDAJAAN
INDONESIA

VI-160

HAGE. — W. CREMER 1887.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

142 Hal

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.

Tanggal : 30-06-2010
Nomor Induk : 833 /PN-MUSEUM/10
BIB-ID : 8433660
ITEM-ID : 0000382011 4
Asal : Museum Pusat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

VI. 240
VI-160.

Atjehsche Omtrekken

DOOR

BRUTUS.

Luctor et emergo.

's-GRAVENHAGE,
W. CREMER.
1887.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI
BAT. GENOOTSCHAP VAN KENW.
PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

VOORWOORD.

In den jaargang 1886 van het te Samarang verschijnende dagblad „De Locomotief" verschenen artikelen van mijne hand omtrent Atjehsche toestanden.

Van die artikelen wordt hier — met toestemming van den administrateur-uitgever en toenmaligen hoofdredacteur — gebruik gemaakt, om de „Atjehsche omtrekken" op nieuw, in anderen vorm en gewijzigd en aangevuld, onder de oogen van het publiek te brengen.

Geen ander doel beheerscht de uitgave dezer beschouwingen, dan eene poging tot opwekking van het denkende deel des volks voor méér belangstelling in de oplossing van het moeielijke Atjeh-vraagstuk.

BRUTUS.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

I.

Elke oorlog — heeft een schrijver gezegd — draagt zijn eigen stempel. Die van den Atjehschen oorlog, kan men gerust zeggen, is het volslagen gemis aan een alles bezielend motief. Wat ook de ex-Gouverneur-Generaal Loudon en zijn gedienstige penvoerder De Rochemont getracht hebben, voor motief te doen doorgaan, toen zij aan de Nederlandsche natie verkondigden, dat de Atjehsche oorlog een strijd was tegen het barbarisme, die oorlog heeft van het begin af de volledige toewijding van de natie gemist. Er was geen geestdrift voor dien krijg. Trouwens, de Regeering heeft nooit eene poging aangewend om van dien oorlog eene nationale zaak te maken. Van haar ging geene bezielende opwekking uit; zij scheen zelve in te zien, dat de oorlog nimmer populair zoude kunnen worden; terwijl de woordvoerders der Indische pers als om strijd hun invloed hebben laten gelden om hem zoo impopulair mogelijk te maken.

Zulke verschijnselen — men denke slechts aan de expeditiën der Engelschen in de Transvaal en Soedan, aan den oorlog van Frankrijk met China en aan zoovele andere

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

oorlogen, die een zuiver agressief karakter hadden — zijn niet geschikt om den geest van het leger en zijn geestdrift op het gewenschte peil te brengen en te houden; want achter dat leger staat de natie. Is zij verzadigd van den oorlog, het leger zal het ten slotte ook zijn. Blijft de natie gedurende den oorlog zedelijk krachtig, het gehalte van het leger zal in dezelfde mate deugdelijk blijven. Het moreele element in het leger wordt door de sappen der natie gevoed. Aan den langdurigen oorlog in Atjeh heeft de Nederlandsche natie de meeste schuld. Omtrent de kennis der koloniën verkeert het toongevende gedeelte des volks in de grootste onwetendheid, en onbekend maakt onbemind. Van daar, dat terwijl sedert drie jaren Indië en zijn leger het noodgeschrei van den drenkeling doen hooren, ons volk tenauwernood het oor daaraan leent, maar voortgaat, meer aandacht te wijden aan de verspilling van den kostbaren nationalen tijd door eene krachtelooze Regeering en eene even krachtelooze Volksvertegenwoordiging, die een onvruchtbaren strijd over Godsdienst en Onderwijs van grooter gewicht beschouwen voor de kansen van Nederland's voortdurende onafhankelijkheid dan den veertienjarigen volksoorlog in de koloniën, die de schatkist uitput en tot den zedelijken ondergang van het Indische leger leidt. Laten zij, die invloed op Regeering en Natie kunnen uitoefenen, toch beseffen, dat tusschen de verregaande onverschilligheid van Nederland voor den Atjehschen oorlog en den treurigen toestand van het Indische leger causaal verband bestaat, zooals uit de diplomatieke afdoening der *Nisero*-quaestie en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de inkrimping onzer positie in Atjeh is gebleken, opdat de woorden van den grooten Indischen denker, dat de Atjehsche oorlog het begin van ons einde is, niet zullen blijken, voor Nederland het in vlammende karakters geschreven »mene, mene, tekel upharsin" te zijn!

Aan iederen officier is geleerd, dat voor eene doeltreffende voorbereiding van eenigen oorlog, bekendheid noodig is met het karakter van den te voeren krijg. Aan die bekendheid heeft het gehaperd, toen het Indische leger in Maart 1873 naar Atjeh ten strijde toog. Aan die onbekendheid is het ook toe te schrijven, dat nu nog denkbeelden omtrent een krachtig voeren van dien oorlog in het belang van zijn spoediger verloop verkondigd worden, waardoor zelfs het Indische leger in twee partijen wordt verdeeld, die elkander — telkens als de kansen daartoe schoon zijn — met eene zeldzaam geëvenaarde heftigheid bestrijden.

Reeds in 1873 verkondigde de eene partij, dat de oorlog ten einde kon gebracht worden door snelle, verrassende bewegingen en enkele beslissende slagen. De geschiedenis heeft geleerd, dat deze bewering eene miskenning is zoowel van den politieken toestand als van de topographische gesteldheid van Atjeh.

De Atjehsche oorlog is niet meer ten einde te brengen door snelle, verrassende bewegingen en enkele beslissende slagen, omdat hij na 1874 is ontaard in een *volksoorlog*. Zoodanige oorlog is, voor zooverre mij bekend, in deze eeuw nog nergens anders in onze koloniën gevoerd dan in Atjeh; maar daar zelfs vele officieren van meening

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zijn, dat alle Indische oorlogen op elkander gelijken, ben ik verplicht, de vele dwalenden op het goede spoor te brengen.

Men verstaat door *volks-oorlog*, in uitgebreiden zin, een oorlog, waaraan de geheele bevolking van een land, hetzij actief of passief, deelneemt, en in engeren zin een krijg, dien het volk met de wapens voert tegen den *indringer*, zelfs zonder hulp van georganiseerde strijdkrachten. Een volks-oorlog kan op verschillende wijzen worden gevoerd. De Pruisen voerden in 1813 den volks-oorlog tegen Napoleon I, maar handelden geheel anders dan de Spanjaarden in 1808, de Tyrolers in 1805 en 1809, de Grieken in 1819—1821 en de Atjehers tegenover ons. De oorlog, van 1859—1863 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gevoerd, was evenmin als de Padri-oorlog en de oorlog op Java van 1825—1830 een volks-oorlog. Behalve den *volks-oorlog*, onderscheidt men in onze Indische oorlogen nog den *opstand*, de *rebellie* en den *partijgangers-oorlog*. De *opstand* is het gewapend verzet van een volk, dat zich wil onttrekken aan het juk eener vreemde natie, wier gezag het eerst erkend heeft. De *rebellie*, nooit te verwarren met den *opstand*, is het opnemen der wapens door de onderdanen tegen hun eigen vorst, zooals Dipo Negoro deed. In een volks-oorlog, opstand of rebellie kan iemand optreden als aanvoerder van een zelfstandig corps of eene bende, met het doel, geheel op zich zelven tegen den vijand op te treden. Zoodanige aanvoerder wordt *partijganger* genoemd. Njaq Hassan was in den Atjehschen volks-oorlog een partijganger, maar Tengkoe (niet Toekoe) di Tirou is het niet.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Er kunnen gelijktijdig op verschillende punten van het oorlogsterrein partijgangers zijn, die van een leidend centrum algemeene instructiën ontvangen. Wat men in Pruisen in 1809 onder von Schill, in Calabrië onder Fra Diavolo en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo tusschen 1859 en 1863 — alwaar een opstand was uitgebroken — onder Antasari, in Mexico onder Juarez, tijdens het verblijf van Bazaine, heeft gezien, was niets anders dan de oorlog, door of tegen zulke benden of corpsen gevoerd, d. i. de *partijgangers-oorlog*. In al deze zeer eigenaardige oorlogen: volksoorlog, opstand, rebellie en partijgangers-oorlog, wordt door den vijand de *guerilla-oorlog* gevoerd, zelfs al hebben van beide zijden groote gevechten of veldslagen plaats, zooals in Spanje in 1808 tusschen de Engelschen en Franschen. De *guerilla-oorlog* is in 't algemeen niets anders dan de *kleine oorlog*, dien het *volk* of *bepaalde benden* (dus niet de geregelde troepenmacht van den tegenstander) rusteloos en met alle beschikbare middelen tegen hun tegenstander voeren. Een oorlog, die als opstand, rebellie of partijgangers-oorlog begonnen is, kan bij welslagen, wanneer het volk zijne kracht heeft leeren kennen en het juk van den overheerscher afgeschud is, een volks-oorlog worden.

Het Indische leger heeft in Atjeh den verschrikkelijksten oorlog tot een einde te brengen, waarin elke geregelde troepenmacht kan worden gewikkeld, den volksoorlog, waarin ieder man, iedere vrouw, ja ieder kind, nu eens actief dan weer passief, onze vijand is. Zulk een oorlog *moet* lang duren.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In »De Gids" van April 1886 komt een zeer lezenswaardig opstel voor van den Heer F. I. L. Krämer over Centraal-Azië. Dat daarin lof toegezwaaid wordt aan het Russisch koloniaalstelsel, zal niemand bevreemden. »Voorzeker" — zegt de schrijver — »is dat langzame, maar zekere zich uitbreiden van Rusland naar het Oosten vrij wat aantrekkelijker dan het hooge spel, dat andere mogendheden spelen, om meester te worden of te blijven in streken, waar niets haar roept dan ijverzucht en niets haar kan staande houden dan geweld." Is dit een Seitenhieb op Engeland in Soedan, Frankrijk op Noord-Afrika en in Indo-China en . . . Nederland op Noord Sumatra? Laat ons, uit onbekendheid met de bronnen, waaruit we moeten putten, om de geschiedenis van onzen tijd te beoordeelen, niet te spoedig veroordeelen! Wij gingen niet voor ons genoegen en louter voor de eer in Atjeh oorlogvoeren. Zoo we daar al door onze vreemdsoortige politiek hoog spel hebben gespeeld, is het geen *Nederlandsch* staatsman euvel te duiden, dat hij de verantwoordelijkheid niet op zich durft te nemen van een advies om Atjeh te ontruimen, zooals in ernst nog werd voorgesteld door *drie* Nederlanders in de »Arnhemsche Courant," het »Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage" en de »Nieuwe Rotterdamsche courant" in 1886. Schamen zij zich niet? Wat zou de Heer Krämer doen, indien hij Minister van Koloniën ware? Zeer zeker met ieder oprecht Nederlander, die de geschiedenis van zijn land geleerd en onthouden heeft, naar de oplossing van het moeilijke vraagstuk zoeken: hoe Atjeh te behouden en te pacificeeren. Dat langzaam en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zeker zich uitbreiden als de Russen in Centraal-Azië, hebben ook de O. I. Compagnie en na haar onze bekwame en ondervindingrijke bewindvoerders in de eerste helft dezer eeuw gedaan in het groote Aziatische insulaire rijk, dat Nederland's grootheid en zijne reden van bestaan in het Europeesch statenstelsel uitmaakt. Hopen wij, dat het kleine Nederland nog mannen kan vinden, die, onder de tegenwoordige omstandigheden, met dezelfde *energie* en hetzelfde *geduld* als onze voorvaderen in de koloniën te werk weten te gaan.

Energie en *geduld*, dat is het, wat van onze zijde in een volks-oorlog als den Atjehschen tentoongespreid en ontwikkeld behoort te worden. Geen *geweld* boven alles. Daardoor maakt men geen einde aan een volks-oorlog, tenzij men kans zie, de geheele bevolking te verdelgen, waartoe een talrijk leger gevorderd wordt, dat Nederland niet in staat is, in de koloniën te organiseeren en behoorlijk aan te vullen.

Reeds tijdens den Generaal van Swieten wist men, met welken vijand men in Atjeh te doen had, en tevens, dat zijn tegenstand niet gebroken kon worden door enkele beslissende slagen. Wel heeft men eerst verkondigd, dat het bezit van Atjeh's historische hoofdstad Kota-Radja met haar eeuwenouden Kraton en hare groote mesigit Beitoer al Rahmân het hoogste doel moest zijn, dat elk ander streven, ook om 's vijands levende kracht tot een staat van volkomen ontbinding te brengen, op den achtergrond moest dringen; maar toen men zag, dat eene voor de verdediging harer haardsteden en altaren te wapen geloopen bevolking — die tegenover hare vele ondeugden één groote deugd: natio-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

nale fierheid, bezit — door de onttroning of den dood van den legitiemen vorst zich niet van haar stuk liet brengen, heette het, dat er nog een eenig palladium was: Toenong, dat veroverd moest worden om aan den oorlog een einde te maken. IJdele hoop! Op het legendarische Toenong volgden als sleutels des lands het ver verwijderde Gleïïeng met Selimoen en later het trotsche Kemala. Gleïïeng en Selimoen werden door onze troepen bereikt; doch aan den oorlog kwam geen einde, en de Generaal Van der Heijden was schrander genoeg om te beseffen, dat zelfs het bezit van Kemala daaraan geen einde zoude maken. De ondervinding had uitspraak gedaan. Door stoutheid en snelheid was aan dezen oorlog geen einde te maken. De volks-oorlog heeft geheel andere eigenschappen dan de gewone Indische oorlogen, zooals b. v. de Bonische expeditiën. Het volk, dat dien oorlog voert, bezit geen palladium, of een historisch dan wel politiek centrum, na welks val de tegenstand gebroken wordt; maar die oorlog wordt gevoerd door strijders, die, bezield door een nationalen haat, met den indringer een kamp op leven en dood aanvaarden, nu eens onder dezen dan onder genen leider.

De Atjehers lieten zich niet ontmoedigen door het verlies hunner hoofdplaats en den dood van hun sulthan, de ontbinding hunner regeering en de verwoesting hunner moskéeën, woningen en velden, maar bleven, evenals de Spanjaarden tegenover Napoleon I en de Mexicanen tegenover Napoleon III, nu eens aangevoerd door Panglima Polim, dan weder door Habib Abdoel Rachman al Zaïr, de bloem der aristo-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

cratie van Pidir, Toekoe Njaq Hassan en Tengkoe di Tirou, den oorlog met eene weergalooze hardnekkigheid voortzetten.

Zoude tegenover zulke elementen het geduld, d. i. de stelselmatige langzaamheid van een politiek ontwikkeld bevelhebber, niet tot betere uitkomsten leiden dan de stoutheid en snelheid van handelen van een alleen militair denkenden aanvoerder?

De geschiedenis heeft ons geleerd, dat de volks-oorlog zich in de eerste plaats kenmerkt door een uiterst traag verloop. In Atjeh niet alleen tengevolge van onze stelsellooze staatkunde, maar vooral door de gesteldheid van den bodem. Op een terrein, dat uit eindelooze groote en kleine sawahs of blangs, met kleine aanhoogten of tjots bestaat, door talrijke kampongs of lams omgeven; op een terrein dus, waar de guerilla eene zeldzaam ruime keuze van stellingen heeft, welke, zoo zij al geen hoogen graad van stormvrijheid in front mogen bezitten, behalve de gelegenheid tot gedekte opstelling der schutters, een ver reikend schootsveld en voldoende aanleuning der flanken hebben, zoodat eigenlijk de eene positie aan de andere grenst; op zulk een terrein eindelijk, waarover slechts smalle voetpaden over galangans, maar geene behoorlijke wegen gevonden worden, en dat een groot deel van het jaar drassig is, kan een snel oorlogvoeren niet denkbaar zijn. De Generaal Van der Heijden heeft het met zijne veldtochten in 1878 en 1879 bewezen. De gewone regelen der krijgskunde — de Fransche legermacht heeft hetzelfde in Tongking ondervonden — kunnen daar niet tot hun recht komen. De toepassing er van stuit in de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vallei van Groot-Atjeh op onoverkomelijke bezwaren, altijd als men eene legermacht, die goed en snel moet overwinnen, uit iets anders laat bestaan dan alleen Infanterie. Het terrein in de Atjehsche kuststaten of onderhoorigheden is mij persoonlijk niet bekend. Ik zal er dus over zwijgen. Alleen is het m. i. te betreuren geweest, dat wij onze in Groot-Atjeh betrekkelijk geringe troepenmacht — die voor het voeren van een *veroverings-oorlog* werkelijk gering was, omdat elke vergelijking met eene gewone Indische *expeditie*, zooals de ondervinding geleerd heeft, niet opging — telkens hebben moeten verzwakken om in die kuststaten op expeditie te gaan of er permanente fortbezettingen te onderhouden. Met den Generaal Wiggers van Kerchem ben ik het eens, dat dit eene groote fout is geweest.

Ik sprak hierboven van de toepassing der gewone regelen van de krijgskunde. Laat mij beginnen met te wijzen op de onmogelijkheid voor den aanvaller om zich voldoende gegevens te verschaffen omtrent den vijand langs den gewonen weg, d. i. door het vooruitzenden der Cavalerie. Generaal Van Swieten wilde bij de organisatie der tweede expeditie tegen Atjeh de 75 man sterke Cavalerie dier troepenmacht ulanendienst laten verrichten. De gewezen opperbevelhebber ontkent dit in zijn verweerschrift »De Luitenant-Generaal J. Van Swieten contra den Luitenant-Generaal G. M. Verspijck". Ik heb echter, wat ik hier beweer, in 1875 zelf gelezen in eene bij het departement van Oorlog berustende nota, handelende over hetgeen met den toenmaligen Indischen Legercommandant over de organisatie dier

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

expeditie besproken werd. Bovendien is mij hetzelfde medegedeeld door den Luitenant-Generaal Whitton, die het voorstel in de bewuste conferentie zelf gehoord heeft uit den mond van Generaal Van Swieten, en mij de veelbeteekenende woorden toevoegde: »Men kon niet alleen daaraan, maar ook aan hetgeen de Generaal omtrent de Artillerie zeide, merken, dat hij aan de Indische toestanden door zijn langdurig verblijf in Europa na zijne pensioneering wel wat ontgroeid was".

Waarom wij onze Cavalerie tegenover een *inlandschen* vijand, die iederen in zijn hand gevallen gewonde, krijgsgevangene of ongelukkigen zandruiter zonder genade afmaakt, geen ulanendienst kunnen laten verrichten, behoef ik niet duidelijk te maken. Ziedaar echter een gevaarlijke klip, welke ons noopt, onze snelle vaart te matigen om tijd voor onze peilingen te winnen. De aanvoerder der voorwaarts rukkende troepen moet toch, alvorens aan te vallen, nauwkeurige inlichtingen omtrent den vijand trachten te verkrijgen, zal men zeggen. Zeer juist. Bedoelde inlichtingen hebben groote waarde, maar zijn tegenover een vijand als de Atjeher uiterst moeilijk te bekomen. Daar de Cavalerie voor dit doel niet te gebruiken is, moet men naar andere middelen omzien. In de eerste plaats komen daarvoor in aanmerking de mededeelingen der bewoners zelven. Daarop behoeft men echter hier niet te rekenen. Nu nog, na veertien jaren oorlog, kost het ons de grootste moeite, zelfs voor veel geld, inlichtingen van de bevolking te verkrijgen. De Atjeher toont in dit opzicht veel kameraadschap te bezitten en verraadt zijne

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

landgenooten niet. Dan komen de berichten van spionnen in aanmerking; maar men weet hoe zelden deze vertrouwbaar zijn. Luchtballons werden tot dusverre in Atjeh nog niet gebruikt voor verkenningen, waarschijnlijk omdat dit middel bij het Indische landschap niet die verrassende uitkomsten kan opleveren als in Europa; ik behoef hun, die het Indische, vooral het Atjehsche landschap kennen, alweder niet te zeggen waarom. Wat de Kolonel der Genie van het Indische leger Van Zuijlen ook moge beweren van het nut der luchtballons voor Indisch oorlogsgebruik, het komt mij voor, dat zij in Atjeh alleen met hoop op goede resultaten hadden kunnen gebezigd worden in de jaren 1873 en 1874, toen de Kraton, dat onzichtbare bolwerk, nog niet in onze handen was.

Voor den aanvaller blijft dus, tot bereiking van zijn doel, al weinig anders over dan de openlijke verkenningen. Hieraan zijn evenwel groote bezwaren verbonden. Bovendien zullen in het bedekte en ongebaande Indische terrein de uitkomsten in den regel in geene verhouding staan tot de verliezen en gevaren, waarmede zij gepaard gaan.

Vervolgens wordt de aanvaller door de moeilijkheid om vivres en munitie geregeld aan te voeren, gedwongen om langzaam te werk te gaan. Men vergete niet, dat in een land oorlog gevoerd wordt, waar geene behoorlijke landwegen bestaan. Voorts denke men aan de vele bezwaren en groote kosten, aan een goed georganiseerd transportwezen, een behoorlijken Trein, in Indië verbonden.

Ten slotte is het overbekend, dat onze snelheid van be-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

weging belemmerd wordt door een stelsel van verpleging, dat onze troepen onverbreekbaar aan hunne magazijnen bindt. Wij kunnen voor de voeding van onzen troep, tegenover een inlandschen vijand oorlog voerende, nooit anders dan het magazijnsstelsel toepassen. Requisitiën en inkwartieringen vallen daarbij buiten beschouwing; zoo veel te meer in een *volks-oorlog*.

Vergeten wij eindelijk het transport der zieken en gewonden niet.

Bij snelheid van handelen is het niet wel mogelijk, in een land oorlog voerende, waar men geene gebaande wegen vindt, deze aan te leggen voordat men oprukt. Er wordt dus slechts gebruik gemaakt: in den regenmoesson van de voetpaden en galangans, en in den drogen moesson van de zoogenaamde colonnewegen, die over sawahs gaan. Ieder weet, wat een colonneweg is; wie daarover loopt, gaat door dik en dun, zoodat dit communicatiemiddel in Duitsche werken over strategie zeer juist querfeldein wordt genoemd. Dat zulke middelen van gemeenschap, vooral in de bedekte Indische terreinen, met hun weelderigen plantengroei, eenvoudig gebrekkig zijn en zij voor twee of meer in verband met elkander ageerende colonnes zeer vaak aanleiding hebben gegeven tot wrijving, misverstand, dus tot tijdverlies, behoeft nauwlijks te worden herinnerd.

Eindelijk eischt elk gevecht, dat zich ten doel stelt, het weerstandsvermogen des vijands zoo spoedig mogelijk te vernietigen, eene zorgvuldige en krachtige voorbereiding door vuur, ik bedoel natuurlijk artillerievuur. Ten einde dit te

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kunnen toepassen, moet men eerst aan de Artillerie eene behoorlijke stelling kunnen geven. Dit is niet op elk terrein mogelijk. De ondervinding heeft geleerd, dat het zelfs met eene bergbatterij, waarbij Syrische of Chineesche muildieren zijn ingedeeld, de grootste moeite kost, over eene drassige sawah te gaan. Daar ik hier over de oorlogvoering in de vallei van Groot-Atjeh spreek, laat ik zelfs de terreinhellingen buiten sprake.

Er zijn dus m. i. voldoende bewijzen aanwezig voor de bewering, dat in Groot-Atjeh vele factoren samenwerken om eene spoedige beslissing van den oorlog onmogelijk te maken, zelfs al kon op dit oogenblik eene *derde expeditie* worden uitgerust, volgens de denkbeelden van den Vice-Admiraal De Casembroot in 1886, of eene offensieve beweging op groote schaal uit Analaboe, volgens het voorstel van den Majoor Timmermans in zijne »Oorlogsoverdenkingen" van 1885, plaats hebben. Bij eene goede verdediging — en de vijand heeft getoond, haar uitmuntend te verstaan — is elk streven om zulk eene beslissing te verkrijgen, ijdel. Wij kunnen de guerilla wel uit hare stellingen verdrijven en door overmacht en hardnekkig volgehouden strijd noodzaken, eene andere, meer achter- of zijwaarts gelegen stelling in te nemen, doch wij kunnen alweder — en dan nog slechts bij goed overdachte maatregelen — de weerstandbiedende kracht alleen zéér langzaam en geleidelijk breken. De vijand kan wel langzamerhand, zooals door den Generaal De Kock tusschen 1825 en 1830 op Java werd gedaan, maar niet in eens overwonnen worden. Vooral niet door

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

den aard van het terrein, dat de groote bezwaren doet gevoelen, aan eene onmiddellijke en krachtige vervolging des vijands verbonden, als een gevolg van de verdeeling van elken grooten strijd in een aantal op zich zelf staande gevechten.

Ik verzoek den lezer kennis te nemen van de schoone beschouwingen des heeren Plantenga over den Oorlog in het (Nederlandsch) Polderland (1885), opdat hij zie, wat een volk vermag, dat zijn land verdedigen wil, en hier in waarheid van geene overdrijving sprake is. Dat de Atjeher zijn land verdedigen wil tegen den gehaten Hollandschen indringer, kan geen geheim meer zijn. Tegenover zulk een volk en in 't algemeen bij elken *volks-oorlog* kan geene stoutheid, maar zullen geduld en volharding den opperbevelhebber tot het gewenschte doel leiden. Wie onstuimig, driftig is, kan als opperbevelhebber in Atjeh niet op zijne plaats zijn.

De taak van dezen landsdienaar begon reeds met den Generaal Köhler eene uiterst moeilijke te zijn. Vandaar, dat bij de keuze van een daarvoor geschikt persoon zoo hooge eischen moeten gesteld worden. Spreken wij voorloopig slechts over zijne *militaire* taak.

Aan het opperbevelhebberschap in Atjeh zijn groote eischen verbonden. Ik heb reeds gezegd, dat het verloop van den taktischen strijd zeer traag is, niet het minst door de gesteldheid van het terrein. Dit terrein is oorzaak, dat de krijg bestaat uit een reeks van partieele, lokaal beperkte gevechten, welke grootendeels buiten den rechtstreekschen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

invloed van den bevelhebber blijven en soms op elkander slechts eene zeer geringe werking zullen uitoefenen. De vermaarde en bloedige gevechten bij Lamboeq op 25 en 26 December 1873 kunnen het getuigen. Het terrein dwingt den aanvaller, zijne troepen bij den opmarsch tot eenig gevecht van aanbelang, reeds op verren afstand van den vijand in colonnes te verdeelen. Men weet, dat zulke colonnes dikwijls zeer moeilijk eene voldoende onderlinge gemeenschap kunnen onderhouden, elkander dus vaak niet anders dan zeer gebrekkig ondersteunen en derhalve in den regel aan zich zelven worden overgelaten. (De voorbeelden zijn uit den Atjehschen oorlog voor het grijpen. Denken wij slechts aan hetgeen op 31 December 1874 is voorgevallen.) Wat volgt hieruit? Zeer eenvoudig dit, dat de opperbevelhebber zeer veel zal moeten overlaten aan zijne onderbevelhebbers. Aan hunne bekwaamheid, maar vooral aan hun *karakter* worden buitengewoon hooge eischen gesteld; want de opperbevelhebber kan hun, zooals, naar ik hoop, duidelijk uit het voorgaande is gebleken, slechts de gewone aanwijzingen geven. Hij moet veel aan het oordeel en de zelfstandige beschikkingen der onderbevelhebbers overlaten. Deze hebben in Atjeh steeds eene groote rol gespeeld. Wat nu, indien de opperbevelhebber bespeurt, dat aanvankelijk gegeven bevelen of genomen beschikkingen, zoo van hem zelf als van één zijner onderbevelhebbers, wijziging behoeven; als hij bemerkt, dat één hunner groote fouten heeft begaan, maar hij aan zijn verlangen om die te verhelpen, door de gesteldheid van het terrein niet of slechts

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gedeeltelijk kan voldoen? Men vergete nimmer, dat verplaatsingen van eenmaal in beweging gestelde troepen in den regel te tijdroovend zijn om haar elk oogenblik te kunnen gelasten. Veelal denkt men hierbij niet na over de groote beslommeringen, speciaal van niet-taktischen aard, aan die aanhoudende troepenverplaatsingen verbonden. Het zijn wederom de bezwaren van den geregelden aanvoer van vivres en munitie op het Indisch oorlogsterrein tegenover eene bevolking, die geen kwartier verleent en de troepen gekluisterd doet zijn aan de magazijnen. Dit alles moet vaak een opperbevelhebber doen berusten in de verkeerde maatregelen, door zijne onderbevelhebbers genomen; terwijl de fouten, begaan bij den opmarsch van eene colonne, gedurende het geheele verloop van een veldtocht of eene operatie bijna niet meer te herstellen zijn.

Ik behoef dus niet te zeggen, hoe voorzichtig men moet zijn in de keuze der onderbevelhebbers. Daarin nu is de opperbevelhebber in Atjeh echter zeer beperkt en altijd beperkt geweest. Hij heeft slechts de personen te gebruiken, die het legerbestuur hem toevoegt, en vergeten wij hierbij niet, dat deze toevoeging volgens geene andere leidende gedachte geschiedt dan naar het beginsel van toerbeurt. Vele zijn dan ook in dit geval de teleurstellingen geweest. En geen wonder. De oorlogspraktijk stelt den onderbevelhebber geheel andere eischen dan een in administratief beheer het summum van kennis zoekend legerbestuur, dat sedert de laatste jaren er op uit schijnt te zijn, door het uitvaardigen van eene *massa* voorschriften — het leger werd nooit te voren zoo door de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bureaucratie geregeerd als sedert 1879 — de zelfstandigheid, de individualiteit van den officier te fnuiken. En met het verdwijnen dier individualiteit verlaten ook de mannen van karakter, van eenig type — zooals het Indische leger die nog voor eenige jaren kon aanwijzen — de gelederen om plaats te maken voor even zoo vele onbeduidendheden en buigende jabroers. Aan de karaktervorming der Indische officieren wordt, helaas, niets gedaan, en toch, zij zijn de opvoeders en aanvoerders van den soldaat! Hoe kan men dan een goed gehalte verwachten van den onderofficier en den soldaat te velde? Men weet toch dat de waarde van den troep afhankelijk is van die zijner aanvoerders en de deugden, welke men in het hart van den soldaat gezeteld wenscht, in hoogere mate het deel van den officier behooren te zijn?

Een dier deugden is initiatief. Het voeren van den guerilla-oorlog kenmerkt zich daardoor, maar ook de bestrijding der guerilla vordert initiatief, zelfs in den subalternen officier. Initiatief, dat is de krachtige drang om, daar waar men buiten contrôle staat of de gewenschte bevelen of bepalingen ontbreken, uit zich zelven en op eigen verantwoordelijkheid, in de richting van het aangewezen doel de toevertrouwde krachten tot volle ontwikkeling te brengen. Daartoe worden zelfstandigheid en zedelijke moed vereischt, zonder welke geen initiatief kan bestaan. In elken Indischen, maar vooral in den Atjehschen volks-oorlog is de wrijving zeer groot. Wie een paar jaren in Atjeh heeft gediend, weet maar al te goed wat men door *wrijving* moet

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verstaan. De Opperbevelhebber stuit bij het geven zijner bevelen op allerlei bezwaren. Een gewest als Atjeh is nog altijd eene Indische provincie in embryo. Slechts dan kan de opperbevelhebber op eene goede uitkomst rekenen, wanneer hij overtuigd is, dat zijne onderbevelhebbers, ook zonder nauwkeurig omschreven last, die, zooals hierboven is aangestipt, vaak niet kan gegeven worden, in zijn geest weten te handelen. Bezit hij die overtuiging — hetgeen dikwijls het geval niet is — dan kunnen zijne bevelen eenvoudiger worden; dan kan, ook omtrent de wijze van uitvoering, meer speelruimte worden gelaten en het tijdroovende vragen om bevelen (en bedoelingen van bevelen, die in Indië, met of zonder opzet, vaak voor tweederlei uitlegging vatbaar zijn) achterwege blijven. Heeft dit plaats, dan worden de krachten verdubbeld.

Onderbevelhebbers, die uit eigen beweging de uitvoering der leidende gedachte trachten te bevorderen, en op eigen verantwoordelijkheid elke zich voordoende gelegenheid aangrijpen om tot het algemeene doel een schrede nader te komen, zijn in elk leger, maar vooral te velde hoog noodig; doch terwijl de beëindiging van den Atjehschen volks-oorlog eischt, dat onze officieren uitmunten in initiatief en zelfstandigheid, is bij het legerbestuur er alles meer op berekend, om die eigenschappen bij den subalternen, ja zelfs bij den hoofdofficier te onderdrukken, in stede van te ontwikkelen. Alles minutieus doen, wat geëischt wordt en steeds wachten op gedetailleerde bevelen; dit is de leus. Moge weldra een andere geest over het leger vaardig wor-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

den! Overdreven is deze wensch niet. Sleur en routine, te groote zucht tot centralisatie en steeds ingrijpen door den meerdere in het gezag en de attributen van den mindere, kweeken in plaats van flinke mannen, die voor hunne verantwoordelijkheid durven staan, slaapmutsen. Dat men vooral niet dulde, dat de speciale diensten, de militaire bureaucratie, heerschappij voeren over de taktische wapens; maar dit zal wel vooreerst een vrome wensch blijven. Ik voor mij hoop slechts, dat de tegenwoordige toestand — die van onze chefs geene aanvoerders, maar conducteurs de troupes en overigens doorkneede administrateurs maakt, zooals in het Nederlandsche leger ten tijde van de »Stokvischorders" — nog slechter moge worden (anders zie ik van *militaire* zijde geene pogingen tot verbetering aanwenden); zóó slecht, dat de taktische wapens in het Indische leger den hoogsten graad van onbeduidendheid hebben bereikt. Zóó ver toch moet het komen, voor dat het gezond verstand zal zegevieren, voor dat de oogen open kunnen gaan van de leeken, die gezag voeren over het Indische leger. Van dat leeken-element, niet van Indische militaire zijde, is verbetering te verwachten. Een jeugdig Generaal met de talenten en de energie van een De Roo van Alderwerelt zoude nog te kort schieten om van hetgeen men tegenwoordig »Indisch leger" gelieft te noemen, weder een *leger* te maken, zooals het onder den Generaal Kroesen was.

Ziedaar echter even zoo vele moreele factoren, welke zeer zeker op dit oogenblik en nog gedurende vele jaren — afgescheiden van de hevige ziekte, die het Indische leger

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

sedert drie jaren teistert — eene *snelle* oorlogvoering in Atjeh beletten.

Met het tegenwoordige leger valt aan geene krachtige oorlogvoering te denken; met onze ongeoefende en door bovenbedoelde ziekte verzwakte, door het langdurig verblijf te velde slecht aan tucht gewende soldaten en onderofficieren valt aan geene krachtige vervolging des vijands na zijne nederlaag te beginnen, gesteld dat er wederom offensief behoorde te worden opgetreden.

De onmiddellijke, krachtige vervolging des vijands na zijne nederlaag behoort immers tot het programma der krachtige oorlogvoering? Zoo lazen wij in de studieboeken over Europeesche taktiek; maar wat heeft ons de praktijk der Indische oorlogen geleerd?

Wie den inlandschen vijand over allerlei terreinhindernissen en langs ongebaande wegen vervolgt en dit met goed gevolg wil doen — anders kan de vervolging gerust achterwege blijven — moet van te voren zekerheid hebben, dat hij, eenmaal tot rust komende, niet alleen zijn troep te eten kan geven, maar ook nog over eene voldoende hoeveelheid reserve-munitie kan beschikken, ten einde op alle eventualiteiten voorbereid te zijn. Heeft hij die zekerheid niet, hetgeen zich op het Indische oorlogsterrein zeer vaak voordoet, dan begaat hij eene groote fout, met zich aan zulk eene vervolging te wagen. Er is meer. In theorie is zulk eene onmiddellijke, krachtige vervolging zeer fraai; maar is zij in de praktijk — zelfs met volop vivres en munitie en zonder vele zieken — altijd uitvoerbaar? Stellen wij ons eens voor, dat heden de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

offensieve bewegingen op groote schaal in Atjeh weder begonnen zijn. De aanvaller is na een hardnekkigen strijd, waarbij hij vele verliezen heeft geleden, overwinnaar; maar zijn taktisch verband is verbroken en een groot deel zijner munitie in de voorste linie is verbruikt. Dat taktisch verband wordt hersteld, die munitie zoo spoedig mogelijk aangevuld, op het terrein zelf; maar de troep, die gevochten heeft, moet de vervolging des vijands op zich nemen, omdat er geene versche troepen zijn, die dat eigenlijk zouden moeten doen, hetgeen zich in Indië nog al zeer vaak voordoet, om redenen die overbekend zijn. De troep, die gevochten heeft, is moede en denkt niet in de eerste plaats aan eene vervolging, maar geeft zich terstond over aan dat eigenaardig gevoel, hetwelk ieder onzer gehad heeft, die ongedeerd uit een warmen strijd gekomen is; in de eerste uiting eener groote blijdschap over de behaalde overwinning vergeet men, dat met de overwinning het doel nog slechts ten halve is bereikt. Is dit zoo vreemd? Neen, het is menschelijk. Men ondergaat het gevoel eener groote vreugde over het feit, dat men voor het oogenblik den vijand uit zijne stellingen heeft verdreven en de kans om gedood of geblesseerd te worden, ontkomen is. Ieder is vermoeid of uitgeput van de inspanningen van den dag en haakt naar eten en rust; de avond nadert.... en nachtelijke vervolgingen zijn in Indië nooit aan te bevelen. Ik vraag daarom: is het onder deze omstandigheden den aanvoerder eener colonne — die het eerst aan de behoeften van zijn troep en niet aan den reeds uit het gezicht verdwenen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vijand denkt — zoo euvel te duiden, dat hij, het zekere voor het onzekere nemende, tot zulk eene vervolging niet overgaat?

Eene krachtige, onmiddellijke vervolging na het verslaan des vijands verwachte men niet van het initiatief der onderbevelhebbers. Ieder hunner zal, overtuigd dat zijne colonne rust behoeft, al licht geneigd zijn te meenen, dat hij, na de overwinning, met zijn troep genoeg heeft gedaan. Argumenten te vinden, dat de plicht der vervolging op eene andere colonne rust, is niet moeielijk. Bovendien rijst bij iederen colonne-commandant de zeer begrijpelijke vraag op, of hij wel verstandig handelt, door met zijne vermoeide en min of meer in wanorde geraakte troepen onmiddellijk weder op te rukken; of hij daardoor niet te veel in de waagschaal stelt en het geene aanbeveling verdient, om eerst bevelen af te wachten van den opperbevelhebber. Eene reserve is er niet altijd, of niet altijd bij de hand, welke de vervolging op zich zoude kunnen nemen. Die reserve moet natuurlijk uit nog ongebruikte of versche troepen bestaan. Voor dat de opperbevelhebber echter zijne beschikkingen kan nemen met opzicht tot de vervolging, moet hij eerst een behoorlijk overzicht hebben gekregen van hetgeen er gebeurd is. — Hiermede, en voor dat zijne bevelen voor de vervolging zijn uitgevaardigd, verloopt veel tijd.

Wat zal de onderbevelhebber doen, die deze bevelen b. v. eerst tegen den laten namiddag ontvangt? Stel dat zijne colonne, wat zeer waarschijnlijk is, reeds het bivouac heeft betrokken. Is het niet menschelijk als hij aarzelt, zijne manschap-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

pen van hunne welverdiende rust op te jagen en, tot uitstel geneigd, zich zelven tracht diets te maken, dat dit uitstel tot den volgenden morgen vroeg volkomen gewettigd is? Zoo is de praktijk. Had men niet te doen met een Atjehsch terrein en een inlandschen vijand, dan zou men, over Cavalerie kunnende beschikken, dat uitstel nog kunnen nemen en aan dit wapen die vervolging opdragen; maar de Cavalerie vindt in dit opzicht haar arbeidsveld in Atjeh niet. Ware dit wel het geval, dan zoude hare sterkte véél grooter moeten zijn dan de tegenwoordige.

Uitstel geeft den vijand echter tijd tot verademing, wat voor hem veel gewonnen is. Hij kan eene nieuwe stelling bereiken en bezetten, die wellicht in sterkte niet onderdoet voor de kortelings door hem ontruimde. Hij kan den aanvaller op nieuw tijdelijk tot staan brengen. Het terrein wordt wederom zijn bondgenoot. En zoo kan de verdediger voortgaan, zoolang zijn zelfvertrouwen nog niet geschokt is en zijne aanvoerders zich nog staandehouden, met telkens terug te trekken, voet voor voet, telkens eene beslissing te vermijden, zoodanig evenwel, dat de bemachtiging van elke stelling den aanvaller zware offers kost. De vijand weet, dat zulk een systematische terugtocht geene zwakheid, noch wankelmoedigheid verraadt, doch gegrond is op de overtuiging, dat alleen langs dezen weg de aanvaller ten laatste kan worden uitgeput. Vol vertrouwen in de bekwaamheid zijner aanvoerders, met opofferende vaderlandsliefde zielbed, kan de vijand door deze tactiek op het Atjehsche terrein zelfs aan eene groote troepenmacht gedurende vele jaren

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het hoofd bieden. Ik deel hier geen nieuwe theoriën mede· Ieder Indisch officier weet of kan weten, dat op dezelfde taktiek de verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand is gebaseerd en dat hetzelfde denkbeeld verkondigd wordt door den heer Plantenga in zijne uitmuntende verhandeling over den »Oorlog in het Polderland".

Het verloop van zulk een oorlog is dus niet alleen zeer bloedig, maar ook uiterst traag en kostbaar. Bij gemis aan beslissende slagen — zooals in een *volks-oorlog* maar al te vaak het geval is, waarin men geene georganiseerde legerafdeelingen vernietigt of ontwapent en vestingen of den zetel van bestuur vermeestert, maar de geheele mannelijke bevolking te wapen is geloopen — bestaat evenmin de gelegenheid tot snelle en krachtige vervolgingen. Daarentegen geeft de wijze van bevelvoeren van de zijde des aanvallers tot veel wrijving aanleiding, zooals ik reeds gezegd heb; terwijl van hem voortdurend zware offers worden geëischt. De guerilla toch gunt hem — zooals wij dagelijks uit den Atjehschen oorlog hebben kunnen leeren — geene rust en zal hem aanhoudend, ook in zijn rug en flanken bestoken.

Ik herhaal daarom, dat tegenover zulk een vijand, bij veel energie, een taai *geduld* wordt gevorderd.

Wordt er dan sedert Maart 1885 geen geduld uitgeoefend en waarin moet dat geduld bestaan? Zeer zeker heeft men geduld uitgeoefend, maar tusschen het *niets* doen sedert twee jaren, en een offensief optreden, zooals m. i. ten onrechte door sommigen verlangd wordt, ligt een ander stelsel om tot de pacificatie der vallei van Groot-Atjeh te geraken;

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

een stelsel, dat uitmuntend te pas komt bij onze tegenwoordige militaire onmacht om wederom offensief op te treden. Wij behoeven volstrekt niet ons heil te zoeken in stilzitten, in schuilevinkje met den vijand te spelen achter versterkingen en defensieve liniën. Laten we in elk geval actief zijn in politieken zin en ons niet geheel isoleeren van de Atjehsche bevolking *buiten* onze liniën, hetgeen we sedert Maart 1885 gedaan hebben, alsof er daarbuiten geen *Atjeh* meer is, dat toch gepacificeerd moet worden. Laten we in elk geval in militairen zin actief zijn *binnen* onze liniën en zorgen, dat het daar veiliger wordt dan tegenwoordig het geval is. De troep zal niet door het binnen de liniën blijven demoraliseeren, zooals wel eens beweerd is, mits men hem maar goed bezig weet te houden, zooals door uitgelezen chefs kan geschieden; maar *hoe* heeft men het in de laatste twee jaren in den regel gedaan! Bij de officieren en mindere militairen heerschte lusteloosheid, geen opgewekt leven, door gebrek aan afleiding, door verveling. Uit verveling ontstaat gepruttel en gemor, met de gevolgen daarvan, hetgeen ook niet aan het Atjehsche klimaat moet worden toegeschreven, zooals ook al beweerd is. De zeer eigenaardige toestand, waarin de troep tegenwoordig in Atjeh verkeert, eischt actie, maar eene andere actie dan op te gaan in veelvuldige wachtdiensten, als gevolg van het groot incompleet door de vele zieken, en sectorpatrouilles, welke dienst door politie zou behooren te worden verricht, omdat hij tot hare plichten behoort, maar politie is hier niet, althans niet datgene wat men onder dien naam moet

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verstaan. Gemis aan militaire werkzaamheid, waaronder ik geene theoriën, corvéediensten en nu en dan de gewone exercitiën zelfs uit de Linieschool, maar wel veelvuldige oefeningsmarschen en velddienst- en gecombineerde troepenoefeningen reken, werkt verslappend op de troepen, zoo physiek als moreel. Een goede geest moet onder de soldaten worden onderhouden en zij moeten niet te veel in de cantine zitten. Bij gemis aan degelijken arbeid — die met eenige opgewektheid, eenigen goeden wil der chefs gevonden kan worden, indien de kunst slechts verstaan wordt, om daaraan zooveel ander geestdoodend, nutteloos werk op te offeren — worden de societeit en de cantine de verderfelijke kweekplaatsen van het chauvinisme, dat ons veel kwaad berokkend heeft en de kameraadschap, dat palladium van elk leger, ondermijnt. Ik zal niet duidelijker zijn. Zij, die met mij in Atjeh geweest zijn, begrijpen mij, en dit is voldoende. Ik ben geen tegenstander van de militaire cantines, maar de soldaat moet dáár, althans in groote garnizoenen als Kota-Radja, *vele* andere aantrekkelijkheden vinden dan veel en goedkoope jenever, de bron van zoovele rampen in het militaire leven! Dat vele drinken kan nooit dienstig zijn om een goeden geest te onderhouden, hetgeen zoo noodig is om bij den soldaat, die weinig leest, den nadeeligen indruk weg te nemen van onze laatste concentratie, die in zijne oogen zoowel als in die van den vijand een *terugtocht* is geweest, zij het ook een stelselmatige en van te voren beraamde. Die indruk werd voor het soldaten-instinct versterkt door de overhaasting, waarmede de concentratie, ten ge-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

lieve van eene ongeduldige Regeering en Volksvertegenwoordiging, is tot stand gebracht; eene overhaasting, die niet het minst van grooten invloed is geweest op den slechten gezondheidstoestand, al zijn zij, die troepen en werklieden hebben opgezweept om den Minister van Koloniën welgevallig te zijn, door dezen, namens den Koning, schitterend voor dat blankofficiersschap en die zenuwachtige gejaagdheid, waarvan niet weinigen de slachtoffers waren, beloond! Een tijd van rust, van reactie dus, volgde daarop, die voor vele levendige en fantastische naturen, in physieken en moreelen zin sloopend werkte.

Het door de Indische regeering in Augustus 1884 aangenomen stelsel om Atjeh tot rust te brengen, sluit geenszins de verplichting uit om den vijand te blijven bestrijden, waar hij ons niet met rust laat. De expeditie naar Rigas in Juni 1886 is het beste bewijs voor mijne bewering, dat dit stelsel volstrekt geene offensieve bewegingen van onze troepenmacht uitsluit, *wanneer die bepaald noodig zijn*. Zoo zou het zeer goed mogelijk zijn dat, bijaldien het in Segli niet rustiger werd, ook derwaarts eene kleine troepenmacht gezonden werd tot tuchtiging der om onze versterking aldaar wonende bevolking. Eene vraag mag ik echter hierbij wel doen. Was die expeditie naar Rigas zoo bepaald noodig? Met de door den Gouverneur van Atjeh over die expeditie uitgevaardigde *Commandements-orders* in mijn bezit, kost het mij niet de minste moeite, om aan te toonen, dat die dwaze expeditie — waarover men liefst het stilzwijgen behoort te bewaren — zeer beslist achterwege had kunnen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

blijven en dan ook geenerlei resultaat heeft gehad, hetgeen door ieder denkend wezen, met de Atjehsche toestanden bekend, voorzien en voorspeld werd. En nu vraag ik: waar elders in geheel Atjeh hebben de gebeurtenissen sedert 1 Maart 1885, toen de concentratie heette te zijn voltooid, (hetgeen overigens eene gewone mystificatie is geweest) voldingend bewezen, dat een *offensief* optreden van een gedeelte onzer troepenmacht *bepaald noodig* is geweest? Dat sommige of alle posten van tijd tot tijd op korteren of grooteren afstand door eenige of enkele kwaadwilligen of vijanden werden beschoten; dat eenige onzer slapende schildwachten en enkele onzer transporten en patrouilles *binnen* onze versterkte nederzetting in Groot-Atjeh door de guerilla of eenige roovers werden overvallen; dat onze treinen beschoten, onze pioniers en de daarbij behoorende dekking soms zelfs hevig van *buiten* onze defensieve linie beschoten werden; dat er binnen onze nederzetting herhaaldelijk vernieling van ons spoorweg- en telephoonmaterieel heeft plaats gehad; ja, dat er zelfs zeer vaak slachtossen van den leverancier der troepenmacht werden gestolen, zoodat meer dan eens 300 à 400 man troepen tegelijk moesten uitrukken, ten einde een cordon te vormen om 2 sapi's en 3 dieven; dat alles wil nog niet zeggen, dat een offensief optreden onzer troepenmacht tegen den vijand bepaald noodig is geweest of het nog is; dat wij, zooals zelfs door eenige pessimisten beweerd en door de goê gemeente grif aangenomen werd, in onze geconcentreerde positie door den vijand belegerd werden, en om onze 1000 M. vrije strook

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

buiten onze posten eene contra-vallatielinie door hem was aangelegd!

Ik ben begonnen te zeggen, dat wij in Atjeh het hoofd hebben te bieden aan den *volks-oorlog*. Is er zoodanige oorlog denkbaar, zonder het bestaan van de hierboven opgesomde handelingen des vijands? Die handelingen vormen juist het karakter der *guerilla*, zooals men uit het boek van den Generaal Meijer (1883) heeft kunnen leeren. En zou men nu in ernst meenen, dat aan die handelingen door krachtig offensief optreden een einde kon worden gemaakt, of dat de guerilla dan banger voor ons zoude worden? Even onzinnig was het, te verwachten, dat de guerilla ons met rust zoude laten, nadat wij in onze geconcentreerde positie eene zuiver defensieve houding hadden aangenomen, waaruit wij haar nu en dan — als zij gestraft moest worden — met geweer- en kanonvuur tuchtigden. Als zij ons met rust had gelaten, zou er binnen onze positie *vrede* hebben geheerscht; maar geen deskundige is ooit zoo optimistisch geweest, dien reeds zoo spoedig te verwachten of te beschouwen als het logisch gevolg van onze zuiver defensieve houding in *militairen*, gepaard met een volkomen isolement in *politieken* zin van de buiten onze geconcentreerde positie wonende vijandige bevolking!

Wie de Fransche en Duitsche schrijvers over den volksoorlog raadpleegt — en men moet vooral de oudere werken naslaan, die door mannen van ondervinding zijn geschreven — zal moeten toestemmen, dat noch het tegenwoordige stelsel van politiek isolement, noch het door velen in Europa ge-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wenschte hernieuwde offensief optreden aan den Atjehschen volks-oorlog een einde kan maken. Eene actieve politiek met organiseerend talent moet op den voorgrond staan; militair geweld mag slechts bijzaak zijn en in den volksoorlog tot *tuchtiging*, zonder meer, worden aangewend.

Het tegenwoordige stelsel sluit het middel van tuchtigen als repressief beginsel volstrekt niet uit. Dit heeft de expeditie naar Rigas bewezen. Het is dus onjuist, te beweren, dat het leger in Atjeh tot *nietsdoen* is gedoemd. Indien de Generaal Demmeni tuchtiging noodig had geoordeeld, zou de Regeering niet zoo onverstandig zijn geweest, om hem de machtiging daartoe niet te verleenen; maar de tuchtiging moet doel treffen; als men slaan wil, moet men het raak doen; anders handelt men beter niet te slaan, zooals de expeditie naar Rigas heeft geleerd. Het pleitte dus voor het beleid van den Generaal Demmeni — al heeft hij zich met de tuchtiging van Rigas vergist, doch wie begaat geene fouten? — dat, zoo hij tuchtigen mocht, hetgeen de Minister van Koloniën in de Tweede Kamer, waarschijnlijk uit vrees voor oorlogzuchtige invloeden, niet heeft willen mededeelen, door hem van dat recht een zeer spaarzaam gebruik werd gemaakt. Uit tijdverdrijf voor den soldaat tuchtigt men niet!

En hoe moet dan getuchtigd worden, behalve door het vuur van verre uit onze versterkingen en door onze Marine? Door bataljons en batterijen, met ruiterij en genietroepen; den grooten oorlog nabootsende; zooals gedurende de tweede Atjehsche expeditie de oorlog gevoerd werd? Volstrekt niet;

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

want het is niet noodig op die wijze te werk te gaan en het zou tevens eene miskenning zijn van de door onze beproefde Indische aanvoerders in den oorlog tegenover een inlandschen vijand opgedane ervaring. Is men het hieromtrent eens en gaat men verder van het gezonde beginsel uit, dat in Atjeh, evenals overal elders, militaire diensten door het leger en politiediensten door de politie moeten worden verricht, dan beseft men spoedig, dat er voor de bezetting onzer geconcentreerde positie in Groot-Atjeh te veel troepen, d. w. z. te veel Infanterie aanwezig is, die, gelet op den politieken toestand onzer Koloniën en de eischen der aanvulling van dit wapen door den slechten gezondheidstoestand in Atjeh, elders beter te gebruiken is.

Ik sprak daar van Indische ervaring. Verhandelingen over Indische taktiek zijn ternauwernood bekend. Wie van het tegenwoordige geslacht kent b. v. den eersteling op dat gebied, vóór 1830 verschenen onder den bescheiden titel »Listen en hinderlagen," van de hand van Vermeulen Krieger; wie de verhandeling van den Majoor Hendriks, vóór 1840 geschreven, over de oorlogvoering op Sumatra? En toch verscheen gedurende den langdurigen Atjehschen oorlog van geen onzer officieren een pennevrucht, die ons enkel en alleen aanwees, in welk opzicht onze kennis omtrent de Indische taktiek, vechtwijze en oorlogvoering, door dien oorlog is vermeerderd. Hoe geheel anders is dat in Europa! Nog steeds wordt daar de wetenschap der krijgskunde verrijkt door de ondervinding, die in den Fransch-Duitschen oorlog werd opgedaan; terwijl de Atjehsche oorlog slechts histo-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

rische geschriften van polemischen aard deed ontstaan waarin eenige Generaals en hunne aanhangers — sedert ook civiele hoofdambtenaren en hunne vrienden — elkanders daden analyseeren, tot groot nadeel van het algemeen belang. Die tegenstelling is schril.

Wat heeft dan de praktische ervaring van zoo velen dier Generaals en dier hoofdofficieren, die aan den Atjehschen oorlog hebben deelgenomen, hun geleerd? Waarom zwijgen zij thans, nu het Indische leger in extremis ligt? Willen zij niet spreken of kunnen zij het niet? Zegt hunne ervaring hun, dat er in Atjeh weer *gevochten* moet worden, laten zij dan zeggen hoe. Moeten wij den Atjeher op dezelfde wijze bestrijden als hij ons? Een onzer Generaals sprak — hij heeft het nooit geschreven — van het vormen eener *contra-guerilla*. Wat verstond hij daaronder? Wil dit zeggen, dat onze troepen tegenover de Atjehers den *guerilla-oorlog* moeten voeren; dat onze officieren moeten kunnen optreden als aanvoerders eener guerilla, samengesteld uit onze inlandsche militairen, zooals in ernst werd beweerd en verlangd in het ontwerp-stelsel van verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand van den Generaal Kroesen? Later werd er gezegd, dat de barîsan van Madoera uitstekende elementen bevatten voor de door ons te organiseeren guerilla! De contra-guerilla, die Bazaine in Mexico organiseerde, bevatte betere elementen, werd door een energieken Franschen Kolonel gecommandeerd en . . . heeft fiasco gemaakt, omdat de volks-oorlog ook door geene contra-guerilla te beëindigen is. Wij kunnen met onze officieren en onze soldaten natuurlijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geen *guerilla-oorlog* tegen een inlandschen vijand voeren; maar als de inlandsche vijand in zijne rebellie, zijn opstand, zijn partijgangers- en zijn volks-oorlog — hetzij in zijne kampongs (zooals tijdens de Pasoemah-expeditie), hetzij in het gebergte — den guerilla-oorlog voert, dan kunnen en moeten wij hem vaak met onzen kleinen oorlog bestrijden, omdat het terrein en de taktiek des vijands in den regel het voeren van dien oorlog gebiedend noodzakelijk maken. De oefening der infanterie moet hoofdzakelijk gebaseerd zijn op het voeren van den kleinen oorlog; want al levert zoodanige oorlog — wanneer twee georganiseerde legermachten tegenover elkander staan, zooals in Europa — slechts zelden beslissende uitkomsten op, zoo is het, volgens onze Indische ondervinding, evenmin aan twijfel onderhevig, dat de Europeesche aanvaller, die met volharding en met talent den kleinen oorlog weet te voeren, den inlandschen verdediger, die den guerillakrijg voert, gevoelige verliezen berokkent en hem wel onder den duim zal krijgen, zooals Generaal De Kock op Java heeft gedaan, zoolang de volks-oorlog maar niet ontstaan is. Hoe maken wij echter aan den Atjehschen volks-oorlog een einde?

Zijn er, die kunnen aantoonen, dat ons leger weder offensief zal moeten optreden, ten einde alleen langs dien weg aan den Atjehschen volksoorlog een einde te maken, laat mij dan opmerken, dat de infanterie voor die taak — waarvan dit wapen natuurlijk het leeuwenaandeel moet hebben — zeer slecht geoefend wordt. Het legerbestuur trok zich van die oefening tot dusverre zoowat niets aan en liet de leiding en de contrôle daarvan geheel over aan de afdeelings- en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gewestelijke militaire commandanten, menschen die meer zitten dan loopen of rijden, en ieder omtrent die oefening hunne eigene — soms zeer eigenaardige of gemakshalve geene — opinie hebben, zoodat van de oefening der infanterie gerust kan gezegd worden, dat zij stelselloos, onder sommige afdeelingscommandanten zelfs zinneloos is, alles enkel en alleen het gevolg van het betreurenswaardige feit, dat in het Indische leger het hoofdwapen alléén een lichaam zonder hoofd is, waarvan sommige hoofdofficieren der infanterie zelve nota bene nog kunnen beweren, dat het beter zóó is dan *met* een hoofd, dat men inspecteur of chef van het wapen noemt, omdat die man dan altijd reizende, altijd inspecteerende zoude zijn in den grooten Oost; alsof goede leiding en contrôle alléén verkregen kunnen worden door die verwenschte *inspectiën* en elk corps per se ééns per jaar, veertien dagen lang, door den inspecteur of chef van het wapen aan den tand gevoeld zoude moeten worden; terwijl, onder het tegenwoordige stelsel, de infanterie der Buitenbezittingen — die van Sumatra uitgezonderd — sedert 1817 *nog nooit* geïnspecteerd is, hetgeen zeker evenmin het ware stelsel kan genoemd worden, vooral als men weet, hoe huishoudelijk het soms op die Buitenbezittingen kan toegaan en thans alleen de gewestelijke militaire commandanten kunnen getuigen, dat het bij hen steeds in de puntjes is, daar de meesten hunner *tevens de commandanten der infanterie in hun gewest zijn* en niemand hunner ooit de abnegatie heeft gehad, om aan het legerbestuur te rapporteeren, dat *zijne* infanterie slecht geoefend was!

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Iedere afdeelings- of gewestelijk militaire commandant doet ten gevolge van het bestaande stelsel dan ook vrij wel met de *Infanterie* in zijne afdeeling wat hij verkiest en interpreteert of expliceert de verschillende bepalingen en voorschriften van het wapen, die dikwijls aan duidelijkheid te wenschen overlaten, in zijne Commandementsorders, op *zijne* wijze, omdat hij niet veel respect koestert voor eene uit officieren der Infanterie, Cavalerie, Artillerie, Genie en Militaire Administratie bestaande afdeeling van het Departement van Oorlog, die meer de Promotiefabriek van het leger dan de afdeeling van dat departement is, waar enkel en alleen de taktische en technische met de administratieve belangen van het wapen als hoofd- en niet als bijzaken behandeld worden. Het gevolg van dezen hybridischen toestand is, dat wat de eene afdeelings-commandant als *goed* gelieft te interpreteeren of expliceeren, bij zijn collega in eene andere afdeeling als eene *groote* fout wordt beschouwd! De jongste luitenant merkt het vicieuse van zulk een toestand op en spot er mede; alleen het legerbestuur en zij die bij het voortduren van dezen onmogelijken toestand belang hebben, hopende dat men daardoor eindelijk er toe over zal gaan, *den Legercommandant altijd uit het wapen der Infanterie te kiezen, waardoor de Inspecteur of Chef van het wapen der Infanterie — naar hunne meening — best gemist zouden kunnen worden* (hetgeen ik eene dwaasheid zoude vinden) sluiten voor dien toestand de oogen.

Heeft men afdeelingscommandanten — *de feitelijke commandanten der Infanterie* — die *niet* van de Infanterie zijn,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

of meer van hun bureau dan van den troep houden, dan hebben in zulke afdeelingen de bataljonscommandanten vrij spel. Deze gaan dan op hunne beurt de reglementen en voorschriften van het wapen expliceeren of interpreteeren, omdat zij, „mannen van den troep", *nog* minder respect voor een Departement van Oorlog hebben, dat cacographieën van Algemeene Orders over alles en nog wat, *behalve over de Infanterie*, geeft. Ik heb bundeltjes „Orders van blijvende kracht" gelezen, die mij verbaasd deden staan over de stoutheid, waarmede men bij de corpsen zelfs bepalingen uit onze exercitie reglementen, zonder voorkennis van hoogerhand, uit een taktisch oogpunt ging critiseeren. Dat zijn de gevolgen van het onloochenbare feit, dat de Infanterie geen leidend en bindend centrum, geen hoofd, geen chef heeft! Wat helpen dan bepalingen als de Algemeene Order No. 72 van 1869, als het legerbestuur niet eens op de hoogte is van hetgeen er in den boezem van het hoofdwapen omgaat, uit gebrek aan deskundige voorlichting, die thans vervangen wordt door de adviezen van een 20tal afdeelings- en gewestelijke militaire commandanten, van wie men niet anders zeggen kan dan: zooveel hoofden, zooveel zinnen?

En zou men dan, in zulk een toestand verkeerende, durven beweren, dat het hoofdwapen, waar in den Indischen oorlog *alles* op aankomt, goed geoefend wordt?

Wat zijn eigenlijk de gronddenkbeelden, waarop die oefening gebaseerd wordt? Vreemd mag het zeker worden genoemd, dat, waar de Indische Regeering en het Indische legerbestuur,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

door den aandrang van het Opperbestuur, sedert jaren als om strijd sloopingswerk hebben verricht ten opzichte van personeel en materieel, organisatie en instellingen, berekend voor eene defensie tegen een Europeeschen vijand, daarbij luisterende naar het evangelie der koloniale nihilisten, volgens hetwelk de buitenlandsche vijand is geworden eene antiquiteit, geschikt voor opbewaring in een onzer historische musea, het beginsel en de leidende gedachte bij de oefening van ons Indisch leger niet alleen steeds voortgaan, met dat evangelie den spot te drijven, maar daarbij, helaas, tot groot nadeel van de geoefendheid en bruikbaarheid van dit leger, de grootste eenzijdigheid betrachten. Terwijl de taktiek tegenover den inlandschen vijand gebiedend vordert, dat onze troepen onder geenerlei voorwaarde afstand doen van den *kleinen oorlog*, zijn al onze militaire oefeningen, onze reglementen, slechts op het voeren van den grooten oorlog gebaseerd; en hebben wij de reglementen er voor, dan worden ze niet gebruikt of slecht toegepast. Moet het geen treurig verschijnsel worden genoemd, dat, terwijl ons leger uitstekend in den zoogenaamden velddienst behoorde te worden geoefend, van systematische, beredeneerde *Indische* velddienstoefeningen nog zoo goed als nergens sprake is, maar ons legerbestuur en onze aanvoerders, toen zij, in den eersten tijd na de inkrimping onzer positie in Atjeh, over meer troepen voor de vredeoefeningen konden beschikken, in de eerste plaats weder gingen denken aan het verouderde reglement op de Linieschool en daaruit, met een ijver, eene betere zaak waardig, lieten exerceeren? Hoeveel

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

malen moeten zij door het vertoonen van dergelijke kluchten, niet alleen op de vlakke exercitie-terreinen te Batavia, maar zelfs te Kota-Radja, in de onmiddellijke nabijheid van een vijand, van wien wij sedert veertien jaren hebben kunnen leeren, *hoe* wij ons leger moeten oefenen om hem met goed gevolg te kunnen bestrijden, den militairen denker en ontwikkelden officier het recht geven, hun de welverdiende beschuldiging naar het hoofd te slingeren, dat zij tot het oefenen en krijgsvaardig maken van ons leger ongeschikt zijn?

Laat ons toch niet langer onze eenige bruikbaarheid toonen, ons scheppend vermogen bewijzen door het — en dan nog veelal slecht — copiëeren van Hollandsche reglementen en het naäpen van Duitsche geleerdheid, vergetende, dat het Indische leger, behalve de algemeene taktiek, welke zich naar elk land, naar elk volk en naar elk leger wijzigt, nog de zuiver Indische of inlandsche taktiek heeft te kennen, waarvan de kennis niet uit de werken van Lewal, Boguslawski, von Scherff en Hotze, maar uit onze eigen rijke ervaring moet worden geput. Hebben wij gedurende den veertienjarigen Atjehschen oorlog profijt kunnen trekken van het sedert jaren aangenomen stelsel van oefening in ons leger, of liet de practijk niet veeleer zien, hoe slecht bedreven onze troepen waren in het voeren van den oorlog, die tegenover den Atjehschen vijand moesten niet anders kon worden toegepast, d. i. de *kleine oorlog;* hoe weinig beweegbaar onze infanterie was; hoe slecht zij zich van haar geweer niet alleen als schiet-, maar ook als stootwapen bediende; hoe daardoor de klewang-vrees gedurende vele jaren onze

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

soldaten heeft beheerscht, welke bij vele overvallen van zoogenaamde patrouilles en posten zoo noodlottig heeft gewerkt; hoe slecht de verschillende veiligheidsmaatregelen, orde en tucht, verband, afstand en richting op de gevaarlijke marschen werden onderhouden? Pleit een en ander voor eene degelijke opvatting der oefening en der tucht in vredestijd? Leert men alles wat te velde vereischt wordt, alleen in de kazerne, bij de voor Indië onpractische bewegingen uit de Bataljons- en Linieschoolen en gedurende den garnizoensdienst of wordt daartoe meer vereischt? Welk eene dwaasheid begingen wij in 1872 bij het overnemen en copieeren der Hollandsche exercitiereglementen! Hebben wij toen niet als het ware afscheid genomen van den inlandschen vijand; door het slechte reglement op het tirailleeren over te nemen, dat in 1873 en 1874, toen wij in Atjeh oorlog voerden, tegenover dien vijand niet opgevolgd kon worden en door de bloedige praktijk als onbruikbaar werd gebrandmerkt? Namen wij toen ook geen afscheid van den inlandschen vijand door het oude en goede reglement op het bajonetschermen door een onbeduidend nieuw reglement te vervangen, omdat Hollandsche reglementenmakers hadden uitgemaakt, dat de rol der bajonet op *Europeesche* oorlogstooneelen was afgespeeld, waardoor den *Indischen* soldaat het vertrouwen op zijn geweer als stootwapen tegenover een inlandschen vijand ontnomen werd, die zich — zooals bij de eerste Atjehsche expeditie is gebleken — niet stoort aan Europeesche theorieën omtrent de uitwerking van het vuur uit ver schietende juistheidswapenen? In onzen overmoed

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tot het geene rekening houden met den inlandschen vijand gingen wij zelfs zóó ver, dat het tot 1882 heeft moeten duren, voor dat het Indische leger zijn *eerste* (voorloopig of proef-) reglement op den Velddienst ontving; maar wat was dit eerst in 1886 ingetrokken reglement — waarmede niettemin dezelfde onbeduidende velddienstoefeningen van voorheen werden gehouden, zonder te bedenken, dat eene goede en beredeneerde opvatting van den velddienst den troep geschikt moet maken voor het voeren van den kleinen oorlog — anders dan het Hollandsche, omkranst met Indische woorden als kampong, sawah, tegal, galangan en dergelijke, om daaraan den gewenschten Indischen tint te geven? En wat kan men zeggen van het infanterie-schiet-reglement van 1878 en het tirailleer-reglement van 1879?

Het wordt tijd, dat de Indische officieren meer zelfstandigheid toonen, ook in het ontwerpen en samenstellen van militaire reglementen. Het copieëren der Hollandsche voorschriften kan alleen dan nuttig zijn, als men *goed* copiëert en daarbij het karakter niet uit het oog verliest noch van het leger, noch van het land, en van onzen nog niet tot mummie verklaarden inlandschen vijand. Het wordt waarlijk hoog tijd, dat de oefeningen van ons leger van een geheel anderen geest worden doortrokken; dat wij bij ons oefeningsstelsel niet altijd hoofdzaak maken van- en onze kracht zoeken in het stramme exerceeren en de oefeningen in rij en gelid. Het gladde drilveld heeft zijne eischen, maar ook aan de oefeningen op het geaccidenteerde terrein, langs velden en wegen, over bergen en heuvels, door ravij-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

nen en rivieren, moeten wij onzen aandacht wijden; want op deze terreinen hebben wij onzen permanenten vijand te bekampen, maken wij onze strijders *beweegbaarder*, d. i. vaardiger voor hunne hoofdtaak: het voeren van den *kleinen oorlog*, en zullen wij bovendien in vredestijd meer veerkracht in ons leger onderhouden; terwijl wij thans door den stokvischgeest, die ons in vele opzichten een halve eeuw ten achteren stelt bij andere beschaafde legers, in kennis en opvatting, geregeld indommelen. Wij *exerceeren* en *administreeren*, et puis, voilà tout! Wat onze afdeelingscommandanten doen, geeft den geest terug, die ons leger bezielt. Hunne opvatting is nog steeds die uit den tijd der Hollandsche parade-cultuur; taktische oefeningen zijn bijzaak, langdurige administratieve inspectiën met den aankleve van dien hoofdzaak; en zij worden daarin aangemoedigd door een schrijflustig en naar promotie snuffelend Departement van Oorlog.

Wie durft dezen geest te verloochenen, behalve de personen, die er door besmet zijn? Men neme slechts inzage van de *nota's van aanmerkingen* bij elke inspectie, die onwraakbare bewijzen van den stokvisch-geest. Gaat men behoorlijk na of de geweren nog goed zijn en niet weder ingeschoten moeten worden? Neen, wel of de schijfschietregisters netjes aangehouden worden en kloppen. Overtuigt men er zich werkelijk van of de voeding van den soldaat overeenkomstig de eischen der wetenschap is, of let men niet meer op het menageboek, dat onberispelijk, d. i. *precies volgens het model* — de fouten er van niet uitgezonderd! —

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ingeschreven moet worden? Wat is hoofdzaak bij de inspectie eener militaire cantine? Dat de administratie goed gevoerd wordt en op het einde van het jaar eene groote overwinst is. Dat is de stokvisch geest, die in ons leger kankert; de geest, die van bepalingen, modellen, tarieven en »Orders van blijvende kracht" aan elkander hangt; die *niets* vermag te doen, zonder eerst bevelen of de *bedoeling* er van te vragen; die geen initiatief kent en wenscht, van wege de *soesah*; de geest, die slechts droomt over het parafeeren van doorhalingen en bijschrijvingen in dagelijksche rapporten, straf- en administratieve boeken; die siddert en beeft voor het één dag te laat indienen van nihil- of waarloos periodiek en het niet kwistig gebruik der woorden *beleefd* en *eerbiedig* in de officieele correspondentie met den meerdere; die met wellustig genot een paar honderd paragrafen bemerkingen en »wederbemerkingen" over één inspectie schrijft; die geheime brieven opstapelt over korporaals-tekortkomingen en sergeant-majoors-zonden; die doorkneed is in alle bepalingen van blijvende en niet blijvende kracht over het nummeren en merken met slag- of druknummers; die — schrik niet — alle afmetingen en prijzen van stroozakken, bedkoetsen en kookketels als een snaaksch bolleboosje op zijn duimpje kent; de geest, die de geschiktheid der officieren beoordeelt naar hunne administratieve punctualiteit, alsof de taktische en technische van zelf daaruit moeten volgen.

Zal, zoolang die geest niet uitgeroeid, althans voldoende bezworen is — men bedenke wel, dat ons geheele officiers-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

corps er door aangetast is, en slechts enkelen er zich boven hebben weten te verheffen — ooit gedacht kunnen worden aan eene ernstige verbetering van het oefeningsstelsel, dat samenhangt met eene betere verdeeling van den dagelijkschen arbeid der militairen in het vredegarnizoen? Aan pogingen daartoe heeft het niet ontbroken, maar tot dusverre zijn zij afgestuit op eene massa domme kracht. De stokvischgeest, die administratieve punctualiteit en encyclopaedische kennis van bepalingen als eersten eisch stelt voor de geschiktheid en de verdienste voor bevordering van een taktisch en technisch ontwikkeld officier en weet, dat die punctualiteit en kennis slechts door routine en sleur te verkrijgen zijn, beseft ook, dat laatstbedoelde eigenschappen geene *soesah* kunnen verwekken.

Het gedachteloos exerceeren uit onze exercitiereglementen vereischt slechts routine en geheugen. De zaak wordt echter anders, indien er sprake is van velddienstoefeningen, als hulp voor de theoretische kennis van den kleinen oorlog. Bij die oefeningen moet men zijn verstand laten werken en is het niet wel mogelijk, den aanval in de rug des vijands of op zijne flanken, het bedreigen van zijn terugtochtsweg, de omtrekkende bewegingen, de alarmeeringen, hinderlagen en kleine overvallingen volgens een bepaald *model* te doen.

Van af het oogenblik, dat het geloof aan eene verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand bij de Indische Regeering en het Legerbestuur door Hollandsche propaganda eene omzwenkende beweging heeft gemaakt, zoodanig dat, moest Java ten tijde van Van den Bosch en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Baud, Cochius en Van der Wijck in de eerste plaats door *leger en vloot* en in de tweede plaats *in Indië* worden verdedigd, tegenwoordig de theorie geldt, dat Indië's behoud in de eerste plaats van eene *liberale handels-politiek* afhankelijk is en de koloniën hare sleutels te Amsterdam hebben, omdat niet in het hart van Java, maar *in het Hollandsch polderland* om het bezit van Nederland's Insulinde gestreden zal worden, mocht men meenen, dat aan de organisatie en de oefening van het Aziatisch leger méér aandacht dan voorheen zoude worden gewijd voor de bestrijding van den *inlandschen* vijand, omdat dit leger niet achter de Hollandsche waterlinie zal geroepen worden, en zoodoende de theorie van den kleinen oorlog in Indië meer dan ooit tot haar recht zoude komen; doch dit schijnt voorshands nog eene illusie te zijn! Het Indische leger wil nog à double usage beschouwd worden. Getuige Tjilatjap, dat graf van zoovele Europeanen, alwaar even lang gemetseld schijnt te moeten worden als aan den Keulschen Dom. Never mind. Het Indische leger moet en kan à double usage zijn, mits het nooit vergete, dat de inlandsche vijand zijn dagelijksche tegenstander is en een in den kleinen oorlog geoefend leger zulk een vijand ook aanhoudend in zijne rust kan storen, hem tot verdubbelde waakzaamheid en tot het bijeenhouden zijner strijders in eene kleine ruimte kan dwingen, om hem ten slotte af te matten en uit te putten, hem in zijne laatste schuilhoeken te omsingelen en dan den laatsten slag toe te brengen.

Met een *groot* en *geoefend* leger zou men kunnen beproe-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ven, met zulk eene wijze van oorlog voeren aan den Atjehschen krijg een einde te maken; maar zij wekt, zooals onze in Atjeh opgedane ondervinding kan getuigen, de geheele bevolking op tot deelneming aan de verdediging des lands en den vijand tot het nemen van représailles, waardoor de oorlog een ruwer en vernielender karakter aanneemt. Dit feit behoeft geene reden te zijn om den strijd met den vijand niet te aanvaarden; want, waar, zooals bij een volksoorlog als den Atjehschen, een strijd op leven en dood is begonnen, kan men moeilijk uit *humaniteit* nalaten, wat de oorlogstoestand gebiedend vordert. Er bestaan volgens von Clausewitz geene gevaarlijker dwalingen dan die, welke voortspruiten uit humaniteit tegenover zulk een ernstig feit als de oorlog is. Dikwijls wordt echter de humaniteit verward met de moraliteit en de eer. Welken oorlog wij ook voeren, nimmer mogen wij de eer bezoedelen en de moraliteit schenden. Wanneer wij zonder noodzakelijkheid de kampongs van den vijand in brand steken, zijne vruchtboomen omhakken, weerlooze vrouwen, kinderen en grijsaards mishandelen, menschen nederschieten, van wie het niet bewezen is, dat zij de wapens tegen ons hebben opgevat, en de lijken der gesneuvelde Atjehers onthoofden, plegen wij handelingen, die indruischen tegen de wetten der eer en der moraliteit van elke beschaafde natie, verbitteren wij de guerilla zonder noodzaak, lokken wij haar uit tot représailles, maken wij den oorlog tot ons nadeel langer en wordt de pacificatie zoodoende ad calendas graecas verschoven.

Een *groot* en *geoefend* leger bezit Indië echter niet. En

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zoo wij onverhoopt door verandering van het stelsel, dat onze tegenwoordige vestiging in Groot-Atjeh beheerscht, door een offensief optreden aan den volks-oorlog een einde moeten maken, laat ons dan in elk geval zorgen, dat het leger niet onmiddellijk den oorlogstoestand intreedt, maar eerst goed *geoefend* wordt. Geoefend in het voeren van den *kleinen oorlog*. Goed en breed opgevat — zoodanig dat de nieuwe exercitie-reglementen er het bewijs van leveren — zal die oefening ons leger ook ten goede komen bij de verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand. Dat bij de thans bestaande Indische militaire toestanden op het voeren van den grooten oorlog tegen dien vijand al zeer weinig kans bestaat, zal wel door ieder eerlijk en tot oordeelen bevoegd persoon worden toegestemd. Noch ons Indisch vestingstelsel, noch ons veldleger is op dit oogenblik daarvoor ingericht. Indien Java thans, evenals in 1811, door een Europeeschen vijand mocht worden aangevallen, zal het verloop van den oorlog — het niet zeer langdurig voorspel bij Batavia buiten beschouwing latende — op niets anders nederkomen dan op de vlucht van den Gouverneur-Generaal en de hooge regeerings-collegiën naar het binnenland van Java en op eene misschien hardnekkige, maar toch altijd bijna zuiver lijdelijke verdediging en een langzamen terugtocht naar Kadoe. Wie — zoolang het Indische leger nog geene ingrijpende hervormingen heeft ondergaan — de verwachting koestert, dat het dit leger zoude gelukken, den vijand eene landing te beletten en hem naar zee terug te drijven, maakt zich aan zelfmisleiding schuldig, waarop teleurstelling moet volgen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

II.

Hoe treurig het gesteld is met den toestand van het Indische leger, is kunnen blijken uit de diplomatieke afdoening der beruchte *Nisero*-quaestie. Sedert is die toestand er niet op verbeterd. Dat het tegenwoordig zéér zorgwekkend moet worden genoemd, is zelfs aan het gros der officieren niet bekend.

Twaalf jaren oorlog met een vijand als den Atjehschen eischten eene buitengewone inspanning van krachten van een leger als het Indische, zelfs bij eene aanzienlijke overmacht. Het beste leger der wereld is niet tegen een langdurigen oorlog — zooveel te minder tegen een *volks-oorlog* — bestand. Steeds en overal hadden wij in Atjeh van 1873 tot 1885 — de ontmoetingen der patrouilles buiten beschouwing gelaten — in afwijking van hetgeen in vroegere Indische oorlogen werd gezien, de overmacht; en toch riep de vijand ons ten slotte toe: tot hiertoe en niet verder!

Bij de beoordeeling dier overmacht lette men echter niet slechts op numerieke meerderheid, maar ook op de qualiteit. De waarde van een leger wordt niet het minst uit zijn gehalte beoordeeld. Nu heeft het gehalte van het Indische

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

leger — vóór 1873 zeer vaak onverdiend *uitstekend* genoemd —. door den langdurigen Atjehschen oorlog zeer veel geleden. De goede en beproefde elementen werden langzamerhand weggemaaid en zij, die hunne plaatsen moesten innemen, waren allen nog niet tot de volle ontwikkeling hunner krachten gekomen. Hoe grooter hun aantal werd, hoe meer het gehalte achteruit moest gaan. Groot was in verschillende perioden van den oorlog het aantal slecht geoefende militairen te velde. Dit kon niet anders. Door den ongunstigen gezondheidstoestand en de op het leven te velde en in het bivouac werkende invloeden van overspanning en onmatigheid waren de eischen der *aanvulling* van de troepenmacht in Atjeh zoo groot, dat in 14 jaren tijds ± 70000 man troepen voor dat doel derwaarts zijn gezonden. De in alle opzichten gebrekkige organisatie van het Indische leger bracht het hare er toe bij om die aanvulling zéér vaak, en nu nog, uit niet volkomen voor den oorlog geschikte troepen, maar meer dan eens zelfs uit nog niet geheel of in der haast afgerichte recruten te doen bestaan. Hoe goed het gehalte der geoefende en gedisciplineerde militairen aanvankelijk mocht zijn, ook dit moest langzamerhand achteruitgaan, omdat het niet bestand is tegen de abnormaliteiten van een langdurigen volks-oorlog als den Atjehschen. Zulk een oorlog demoraliseert en verwildert het leger en schaaft hoe langer hoe meer de fijne punten der oefening, maar vooral der tucht af. Tusschen de officieren, het kader en de soldaten ontstaat door het bewegelijk oorlogs- en bivouacleven meer en meer toenadering en deze kan op den

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

duur niet dienstig zijn voor de handhaving der scherp afgebakende militaire ondergeschiktheid.

Is dus de bewering wel zoo stout, dat een leger als het Indische van ± 34000 man op het papier, na 14 jaren te vergeefs getracht te hebben, aan den Atjehschen volks-oorlog een einde te maken, thans vleugellam moet zijn en dat het dus in de eerste plaats noodig is, dat leger weder op verhaal te doen komen, het rust te gunnen, ten einde aan zijne zoo wenschelijke reconstructie te kunnen beginnen?

Was het daarom het sloopingswerk der tegenstanders van ons offensief optreden tegen de Atjehsche guerilla of wel de gebiedende plicht der noodzakelijkheid, tengevolge waarvan eindelijk besloten werd tot het inkrimpen der troepenmacht en het in verband daarmede innemen eener meer beperkte stelling en zuiver defensieve positie.? Zeker maakt men door het sedert 1 Maart 1885 aangenomen stelsel geen spoediger einde aan den volks-oorlog, wanneer dat niet gepaard gaat met de ontwikkeling eener actieve, opbouwende en geene negatieve politiek tegenover den vijand; terwijl de *in de postenlinie* bevelvoerende officieren aanvankelijk eene zeer zware taak hadden om hunne troepen, die eene zuiver lijdelijke houding tegenover den vijand moesten aannemen, zooveel geestkracht en toewijding, zooveel *tucht* in te prenten, dat zij zich langzamerhand met dien abnormalen toestand, die op sommige levendige karakters in moreelen zin sloopend werkt, konden vereenzelvigen. In zoodanigen toestand verkeerende, is het de plicht van den chef — maar die plicht is niet voor iedereen even gemakkelijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

te vervullen — om den soldaat door verschillende gepaste maatregelen steeds zoodanig bezig te houden, dat hij, die gisteren nog al de bedrijvigheid van het woelige oorlogsleven zag, heden niet in eens tot de eentonigheid van het gewone garnizoensleven en het isolement van het postenleven overga. Daartoe wordt veel menschenkennis en takt, veel geduld en volharding gevorderd. Voor zoover mij bekend is, zijn deze eigenschappen door de overgroote meerderheid der postcommandanten in Atjeh zooveel doenlijk in toepassing gebracht.

De soldaten en ook, helaas, sommige officieren redeneeren niet. Zij gevoelen en kunnen het soms zeer welsprekend getuigen, dat de oorlog nog lang niet geëindigd is en dat onze tegenwoordige positie in Atjeh iets gedwongens, iets onnatuurlijks heeft. Ieder moet het dus beseffen, dat het den bevelhebber en zijnen onderbevelhebbers veel beleid kost, onder deze omstandigheden een goeden geest in een troep te onderhouden, waarbij zich personen bevinden, die in Europa een veel bewogen verleden hebben gehad, dat zij in Atjeh door een avontuurlijk leven naar hartelust konden voortzetten, zoolang de defensieve linie nog niet tot stand was gekomen. Zal ik hier de elementen in herinnering brengen van de in 1885 naar Banjoe Biroe en Magelang overgeplaatste Atjehsche troepen, die langzamerhand de deugden, maar ook de ondeugden van de Romeinsche praetorianen hadden aangenomen?

Ik zal hier nog mededeelen, dat er vele dier elementen in Atjeh overbleven, wier spoedige overplaatsing naar Java in de gegeven omstandigheden slechts in het

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

belang van het leger kon zijn; maar men heeft het niet der moeite waardig geacht, aan zulke futiliteiten te denken en het aantal deserteurs daardoor vermeerderd. De desertiën zullen verminderen, naarmate de soldaten meer gewend zullen worden aan de gewone oefeningen en de gewone tucht van het garnizoensleven, die velen door een *te* langdurig verblijf in Atjeh onder het oude régime — en dat is de schuld van het Departement van Oorlog — verleerd hebben.

Het gros van het officierscorps, en ik geloof ook het gros der goede oude soldaten, hebben echter voorloopig genoeg van dat avontuurlijke leven en haken naar verademing. Vraag hun eens, hoeveel jaren ieder hunner sedert 1873 gemiddeld in Atjeh doorbracht en hoe zij telkens den geheelen Indischen archipel moesten doorreizen, zonder ooit het voorrecht te kennen van slechts één jaar in hetzelfde garnizoen te blijven? Vraag eens aan het gros der gehuwde officieren, hoeveel materieele schade zij met al die talrijke overplaatsingen hebben geleden; hoe zij daardoor in stoffelijk welzijn sterk achteruit zijn gegaan, in weerwil van de gedurende den oorlog tot stand gekomen tractementsverhoogingen, uitbetaalde gratificatiën en verhoogde inkomsten te velde; hoe het onderwijs hunner kinderen verwaarloosd werd bij gebrek aan de noodige fondsen en buiten het vaderlijk toezicht; hoe.... maar waarom zal ik hier den sluier oplichten, die zooveel ellende bedekt; de ellende in de huiselijke omgeving gedurende de langdurige scheiding van vrouw en kinderen, de ellende die niet zelden haar terminus vond in zelfmoord van den vader, ziekte of dood

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

der moeder, verwildering der kinderen of een verwoest levensgeluk? Moeten wij, Nederlanders, ons niet diep schamen, dat wij meer dan eens den moed hebben gehad, in dagbladen en hoofdartikels luide te verkondigen — zooals in 1883 werd gedaan, onder de hoofdredactie van den ex-predikant Dr. Lamping, in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" — dat de officieren van het Indische leger de contra-Van Swietensche of „agressieve" politiek aanbaden en de voortzetting van den oorlog wenschten om finantieele bijoogmerken: meer tractement en betere promotie? Welk eene lage insinuatie, maar tevens welk eene ergerlijke onwetendheid omtrent den maatschappelijken toestand van het Indisch officierscorps! Die oorlog heeft juist de armoede in de officiersgezinnen doen toenemen en de ouderen denken nog aan de betrekkelijke weelde van den tijd, toen de tractementen nog niet verhoogd waren, maar er ook geen oorlog was, die het geheele leger zoo gedesorganiseerd en gedemoraliseerd had als de Atjehsche volks-oorlog.

Zou dus werkelijk na zooveel jaren de oorlogzuchtige stemming van het gros van het Indisch officierscorps niet verflauwd zijn? Niet verflauwd vooral, toen het telkens moest zien, hoe door de afwisselende politieke inzichten omtrent Atjeh, heden positiën prijsgegeven werden, die morgen weder met groot verlies moesten hernomen worden; hoe door die stelsellooze politiek veel militair en daaronder veel edel bloed nutteloos gevloeid heeft; hoe na de overwinningen van Generaal Van der Heijden de wederstand des vijands hardnekkiger is geworden onder het bestuur der

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Gouverneurs Pruijs van der Hoeven en Laging Tobias; hoevele dapperen sedert door 's vijands vuur en hoevele werkzamen door overmatige inspanning hun leven op het oorlogsterrein lieten, die niet door even zoovele physieke en intellectueele krachten konden vervangen worden; zoodat de toestand in Atjeh feitelijk langzamerhand achteruit moest gaan? Gaat trouwens niet het geheele leger gebukt onder dit besef? Gevoelt het niet telkens, niet alleen te velde, maar ook in het vredesgarnizoen, dat al die generaals en hoofdofficieren, die het sedert 1879 aan zijn hoofd zag, niet vergeleken kunnen worden met zijne chefs van weleer, daar zij de ervaring missen, welke hunne sedert van het militair tooneel verdwenen voorgangers bezaten? Maar zijn dan ten slotte de promotiekansen voor het gros der officieren na dien langdurigen oorlog zooveel beter geworden dan vóór dien krijg? Integendeel. Men wenscht ook in dit opzicht den ouden tijd terug!

Het denkende gedeelte, de kern van het leger, kan dus geene sympathie gevoelen voor de voortzetting van den veertienjarigen Atjehschen oorlog of, zooals sommigen dien willen noemen: la guerre à outrance. De natie is van dien oorlog verzadigd, het officierscorps is het ook, dat dezelfde maatschappelijke belangen, nooden en wenschen heeft als het niet militaire gedeelte der natie; want uit dat gedeelte voortgekomen, hoopt het eerlang daarin terug te keeren. De Indische officiersstand vormt geene afzonderlijke kaste, zooals dikwijls, maar ten onrechte beweerd wordt. In dien stand schuilen en sluimeren veel meer „burgerlijke aspira-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tiën" dan in dien van Duitschland, Oostenrijk en Rusland en wellicht ook meer dan in het officierscorps van Frankrijk, Engeland, België en Nederland. De aristocratie des lands is evenals het patriciaat bijna niet vertegenwoordigd in het Indische leger. Dit leger recruteert de overgroote meerderheid zijner officieren uit den onbemiddelden derden en den ambtenaarsstand, die de „fatsoenlijke armoede" kennen en in onze materialistische eeuw, in oeconomischen zin gesproken, den zwaarsten strijd des levens hebben te voeren.

De zedelijke kracht van het Indisch officierscorps heeft gedurende den langdurigen Atjehschen oorlog de zwaarste proef doorstaan. Het deed, over het algemeen genomen, te velde méér dan zijn plicht en moest nog zóóveel energie bezitten om, denkende aan den toestand, waarin het de zijnen gedurende vele maanden of voor altijd moest achterlaten en schier jaarlijks achteruit gaande in materieel welzijn, buiten het vijandelijk vuur de voor zijne ondergeschikten zoo heilzame opgewektheid te behouden. Wie onzer heeft er ooit aan gedacht, een woord van waardeering en opwekking te wijden aan deze in stilte lijdende helden?

Dat die zedelijke kracht eindelijk moest verzwakken, wie zou daaraan nog willen twijfelen? Zelfs het best gedisciplineerde leger is niet in staat, steeds met dezelfde geestdrift voorwaarts te gaan. Vooral, wanneer langzamerhand het bewustzijn ontbreekt, dat voor de gegeven offers evenredige voordeelen worden verkregen. Ja, maar waar blijft de tucht, zal men allicht vragen. Ongetwijfeld kan de tucht veel uitwerken, maar zij bezit geenszins eene onbeperkte heer-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

schappij over het gemoedsleven. Het is eenvoudig onmogelijk, onafgebroken en met dezelfde toewijding een held te blijven, indien de oorlog een alledaagsch karakter aanneemt. Dit heeft de veertienjarige Atjehsche volks-oorlog gedaan. Ideaal en werkelijkheid liggen in dezen krijg ook ver uiteen. Daarbij schijnt het Indisch legerbestuur sedert 1879 al het bereikbare te doen om zoo weinig mogelijk militaire belooningen te doen uitreiken aan hen, die *gevochten* hebben. Zulk eene opvatting ontmoedigt een leger, vooral een leger als het Indische, dat in een oorlog tegen een inlandschen vijand niet dezelfde prikkels kan hebben als b. v. een Fransch of Duitsch leger, dat in Europa krijg voert. Heeft de geschiedenis ons niet geleerd, dat zelfs legers als deze een gelukkig gevoerden oorlog moede werden? Hebben de onder Napoleon I zegevierende Fransche legerscharen niet bewezen, hoe eene krijgsmacht zelfs aan zijne overwinningen kan bezwijken?

Hoeveel sterker moet die oorlogsmoeheid zijn, als de fortuin het leger hare gunsten onthoudt; als de aanvankelijk hoog gespannen verwachtingen van eene spoedige eindoverwinning worden teleurgesteld; als het blijkt, dat de krachten van den tegenstander ver zijn onderschat? Werd dit niet reeds gedaan vóór het begin van den Atjehschen oorlog door den Generaal Kroesen, later bij de tweede expeditie door den Generaal Van Swieten, blijkens zijne oorlogsbulletins, en vele jaren later wederom, schier door iederen Gouverneur?

Eerst dacht men den vijand door eene humane wijze van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

oorlogvoeren ten onder te brengen, maar men vergat, dat wat heden met geringe verliezen kan worden geoogst door het zoogenaamd sparen van krachten uit gevoel van dankbaarheid en menschenliefde, morgen met het bloed van velen moet worden gekocht. De Generaal Van der Heijden verviel m. i. in een ander uiterste. Hij dacht niet aan de uitspraak van een Duitsch krijgskundige, dat men den vijand niet vernietigt door een einde te maken aan zijn bestaan, maar door de vernietiging van zijne hoop op de overwinning. Op den taaien tegenweer van den Atjeher, op den rijkdom zijner middelen tot verzet is niet genoeg gerekend. Daarop kan de aanval van het beste leger schipbreuk lijden. En thans, na een veertienjarigen oorlog, is het slechts de vraag, wie — Nederland of de Atjehsche guerilla — het langst het vertrouwen op eene goede uitkomst weet te bewaren!

Spreekt het niet van zelf, dat de oorlogzuchtige stemming der natie — die, laat mij er bijvoegen, door de schuld en de onhandigheden der Regeering nooit bestaan heeft — en de geestdrift van het leger, ooggetuige van zijn verval, door dien hardnekkigen wederstand des vijands allengs zullen verflauwen? Zou het daarom zulk een wonder zijn, indien, onder den indruk van deze omstandigheden, langzamerhand de twijfel aan den goeden uitslag onzer in 1873 tegen het „gedemoraliseerde" Atjehsche volk op touw gezette onderneming de overhand verkreeg? Te verwonderen zijn, indien bij het leger, dat gedurende den Atjehschen volks-oorlog in innerlijke kracht sterk achteruitgegaan is, de geestdrift verflauwde en de veerkracht verlamde; als aanvoerders en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ondergeschikten beiden gingen haken naar het einde van een oorlog, die wel veel inspanning en veel ontberingen eischt, maar zoo weinig resultaten belooft? Zou het onder deze omstandigheden zoo ondenkbaar zijn, dat de wil om te overwinnen — en dat is bij elken oorlog de hoofdzaak — ten slotte bij den Atjeher van langer duur bleek te zijn dan bij den onverschilligen Nederlander? . . . . .

Getuigde het daarom niet van veel doorzicht in de tegenwoordige Indische Regeering, ook met dezen factor rekening te houden bij het doen harer voorstellen tot het innemen eener beperkter stelling in Groot-Atjeh, het in verband daarmede inkrimpen onzer aldaar ageerende troepenmacht en deze voortaan eene zuiver defensieve houding te doen• aannemen? Niet om stil te zitten in den meest volstrekten zin van het woord, maar om thans, door de omstandigheden gedwongen, langs anderen weg en door andere middelen — zij het ook, volgens sommigen, niet zoo spoedig en niet zoo afdoende als door eene steeds actief optredende groote legermacht — ten slotte tot de pacificatie der vallei van Groot-Atjeh, het brandpunt van 's vijands verzet, te geraken? Pleitte het daarom niet tegen de inzichten en het militair beleid van den Indischen Legercommandant, Luitenant-Generaal K. L. Pfeiffer, om, toen de Gouverneur-Generaal wilde overgaan tot het concentreeren onzer troepenmacht in eene beperkter stelling en het terugzenden der overige troepen naar Java — hetgeen een gebiedend lands- en militair belang was geworden — zich als het ware aan het hoofd der oppositie te stellen en den Gouverneur-Gene-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

raal het krachtig uitvoering geven aan eene van staatsmanswijsheid getuigende daad door allerlei tegenadviezen te bemoeilijken?

Waaraan dacht die Gouverneur-Generaal meer, toen hij, trots de militaire tegenwerking op de bureelen te Batavia, die hij echter spoedig wist te neutraliseeren, tot die daad overging, een werk, dat door den toenmaligen Kolonel H. Demmeni in een fabelachtig korten tijd, eigenlijk *te* spoedig, veel te spoedig is uitgevoerd, waardoor duizende guldens aan materieel en vivres en nog veel meer onnoodig voor het land verloren zijn gegaan door het zeer overhaast terugtrekken onzer troepen binnen de nieuwe defensieve linie, alwaar zij aanvankelijk — daar binnen die linie nog niets gereed was — bovendien in zeer ongunstige hygienische verhoudingen verkeerden? Slechts weinigen onzer denken aan de *politieke* gevolgen van een oorlog, zelfs van een gewonen inlandschen oorlog, in onze bezittingen gevoerd. Een staat, die krijg voert, mag geen oogenblik vergeten, dat oorlog zoo gemakkelijk aanleiding tot oorlog geeft. Bepalen wij ons slechts tot Atjeh en denken wij dan nog eens aan de beruchte *Nisero*-quaestie! Evenals Engeland in het noorden van Britsch-Indië rekening moet houden met de politiek van Rusland in Centraal-Azië, kan Nederlandsch-Indië zijne oogen niet gesloten houden voor de politiek van het gouvernement der Straits Settlements in het noorden van Sumatra.

Als Nederlander behoeft men die politiek nog niet te brandmerken als trouweloos. Wie geen oningewijde is in de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geschiedenis van den Atjehschen oorlog, weet, dat het gouvernemênt der Straits Settlements de Regeering van Nederlandsch-Indië gedurende de eerste jaren van dezen krijg trouwer en eerlijker heeft bijgestaan dan menig Nederlander zou vermoeden. Dit bracht het Britsche belang mede; maar toen door de schuld der tastende en kruipende, weifelende en ellendig kleinsteedsche Nederlandsche Atjeh-politiek, die de hoofdkwestie ter zijde liet liggen, om hare krachten te verspillen aan neven- of liever de gewone Nederlandsche en Indische personenquaestiën; toen door den oorlog zonder einde de belangen van den handel op Poeloe Pinang den gevoeligen terugslag daarvan ondervonden en de regeering der Straits Settlements — alwaar de publieke opinie méér ontzien wordt dan in ons autocratisch gere-geerde Indië — ten laatste geen wederstand meer kon bieden aan de sterke oppositie der Britsche kolonisten, die in het belang van hun handel naar het einde van dien oorlog verlangden, werd het overigens onbeduidende feit der stranding van de *Nisero* als middel aangegrepen, ten einde het kabinet van 's-Gravenhage te dwingen, eene andere gedragslijn tegenover Atjeh te volgen, welke de belangen van den handel in de Straits Settlements niet langer zoude benadeelen.

De behandeling der *Nisero*-quaestie door onze staatslieden is vrij treurig geweest, wanneer men de cordate houding uitzondert van onzen ambassadeur te Londen; maar die quaestie heeft voor Nederland één voordeel opgeleverd; zij heeft de Natie doen beseffen, dat er voor het volk nog andere gewichtige belangen bestaan dan kerkelijke twisten,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

onderwijs en grondwetsherziening; terwijl onze koloniale bewindvoerders er uit hebben kunnen leeren, dat het door Nederland met Engeland gesloten tractaat van 1871 het voorspel was van den Atjehschen oorlog en Nederland zich ten aanzien van Atjeh nog niet zoo geheel los had gemaakt van het tractaat van 1824, als door velen beweerd en geloofd werd. Het aanbod van Engeland om Nederland tegen den strandroover van Tenom gewapenderhand bij te staan, was reeds bedenkelijk genoeg; maar nog bedenkelijker was het, dat Nederland de joint action aannam! Gelukkig, dat het toeval ditmaal onze bondgenoot was en van dat aanbod geen gebruik behoefde te worden gemaakt. Is echter welsprekender bewijs noodig, dat de verder door Nederland tegenover Atjeh te volgen gedragslijn groote behoedzaamheid, veel takt en veel politiek beleid vordert?

Is het noodig, te doen uitkomen, dat dit beleid moet trachten, langs politieken weg tot een resultaat te komen met Atjeh, waar Nederland, door de gewapende interventie van Engeland in zake Tenom aan te nemen, getoond heeft, dat dit doel niet door zijn eigen leger in Indië kon worden bereikt? Nederland bezit nog eene vloot, zal men zeggen, en de hulp der Britsche Marine was afgewezen, dat is waar. Schuilde er dan soms in de aan Engeland gedane concessie tot eene gecombineerde militaire expeditie naar Tenom iets kleingeestigs? Was bij de zekerheid, dat die concessie, om politieke overwegingen, niet kon worden vermeden, en bij den door Nederland in 1884 gestelden eisch, dat de kusten der Atjehsche onderhoorigheden, ten nadeele van den handel

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

in de Straits Settlements, wederom voor onbepaalden tijd zouden worden geblokkeerd — een eisch, die, vergeten wij dit niet, door Engeland werd ingewilligd — de oude maritieme trots van Nederland ontwaakt, die nimmer zoude dulden dat Britsche nevens Nederlandsche oorlogsschepen een tot het Nederlandsch kustgebied behoorende strook gronds zouden blokkeeren? Behoefde voor het Indische leger, dat in den Atjehschen oorlog het leeuwenaandeel van ontbering en gevaar had gedragen, niet zooveel consideratie te worden genomen tegenover het voor dit leger zeer pijnlijke gevoel, om ten derden male op Tenom's kust geland, eene Britsche legermacht naast zich te moeten zien strijden? Neen, dat was het niet. Ofschoon men in Nederland en in Indië bij het „Hannibal ante portas" nog duchtig zoude krakeelen over quaestiën van préséance, was hier eene andere reden in het spel. Onze vloot had werkelijk geene hulp noodig. Zij kon zelfs — zooals dan ook gebeurd is — met schepen „van allerlei slag", zelfs met hopperbarges blokkeeren, en meer dan blokkeeren behoefde zij niet te doen; maar het leger had wederom de hoofdtaak te vervullen en daarin zoude het te kort zijn geschoten; want die expeditie, welke voor Engeland naar Tenom zoude worden gezonden — hadde de radja nog hooger eischen gesteld dan reeds door hem gedaan waren — kon geene expeditie op avontuur zijn, met het Fransche „on se débrouillera" op den achtergrond, zooals meer gebeurd is. Zij *moest* slagen, anders ware daarop Nederlands abdicatie op Noord-Sumatra gevolgd!

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Zekerheid van slagen in Tenom, met eene Nederlandsche troepenmacht, kon Nederland niet geven. Zóó zeer was het overtuigd, met zijn leger in Indië daartoe onmachtig te zijn, dat het zelfs niet kon overgaan tot het bijeentrekken van een observatiecorps in de koloniën, toen de politieke onderhandelingen met het kabinet van St. James over de *Nisero*-quaestie allengs een voor Nederland bedenkelijk karakter begonnen aan te nemen. Of liet onze Regeering soms het mobiliseeren en concentreeren van een gedeelte der beschikbare Indische legermacht voorbedachtelijk na om het machtige Engeland niet nog meer te ontstemmen? Zóóveel doorzicht en kennis mogen wij van onze tegenwoordige staatslieden veronderstellen, dat zij wel zullen weten eerstens, dat eene kleine natie, die *toont*, hare binnenlandsche verwikkelingen te *willen* en te *kunnen* oplossen, zonder buitenlandsche hulp te *dulden*, slechts in de achting en de consideratie van de groote mogendheden kan rijzen; ten tweede, hoe het in de laatste jaren met die hooggeroemde macht van Engeland gesteld is; en ten derde, dat bij een flink afwijzen onzerzijds, zonder meer, van de door Engeland in zake Tenom gestelde eischen, het machtige Albion, rekening houdende met de Duitsche politiek der laatste jaren tegenover de Engelsche koloniale staatkunde en met de publieke opinie in Europa, welke op de hand van Nederland was, zich wel tweemalen zoude bedacht hebben, alvorens het kleine Nederland den oorlog te verklaren!

Kon het dus wel anders zijn dan het gevoel onzer eigene militaire onmacht, dat onze Regeering in het voorstel deed

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

treden eener gecombineerde militaire expeditie naar Tenom en haar deed besluiten, daaraan gevolg te geven, indien de radja van dat kuststaatje in zijn verzet had volhard?

Die militaire onmacht is op dit oogenblik nog grooter dan drie jaren geleden; want een groot gedeelte van het leger bevindt zich in de hospitalen of is door de beriberi — dien geesel van Indië — niet strijdvaardig. Kan er dus op dit oogenblik sprake zijn van het afzonderen eener aanzienlijke troepenmacht, zooals sommigen willen, om daarmede tegenover de Atjehsche guerilla la guerre à outrance te voeren en, ook in het belang van den handel in de Straits Settlements, aan den Atjehschen volks-oorlog een *spoedig* einde te maken?

Getuigde het dus niet van beleid der Regeering, dat zij trachtte, langs anderen weg dat doel te bereiken en, ook om finantieele redenen, — ik beweer niet in het belang van Engeland alléén, — aan eene m. i. nuttelooze politioneele blokkade een einde maakte? Zijn er niettemin nog velen van meening, dat het kleine Nederland nog wel degelijk in staat is, door eene groote *militaire* krachtsinspanning een spoediger einde aan een oorlog te maken, laten zij dan niet de schuld werpen op de tegenwoordige Indische Regeering, maar in de eerste plaats op de onverschiligheid en de weinige offervaardigheid van hen, die zorg moeten dragen voor de aanwezigheid van deugdelijke militaire instellingen in het moederland en de koloniën; want aan die gebreken onzer Volksvertegenwoordiging, welke slechts oog en oor heeft voor *godsdienst* en *onderwijs*, is de treurige toestand onzer

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

levende en doode weermiddelen in Indië en Nederland te wijten; een toestand, die niet slechts verbeterd kan worden door het toestaan van meer millioenen voor het onderhoud van *strijdvaardige* legers en vloten, maar in de eerste plaats door het beredeneerd herzien der staatsrechtelijke beginselen, volgens welke de dienstplicht van iederen Nederlander en Indo-Nederlander is geregeld. Tot dusverre heeft de Volksvertegenwoordiging de herziening der grondwettelijke bepalingen op de defensie tegengewerkt en daardoor de oplossing te eenenmale onmogelijk gemaakt van het moeielijke vraagstuk, hoe het leger in Indië behoorlijk moet aangevuld en uitgebreid worden zonder het aanwerven van lieden van allerlei nationaliteiten.

Ik sprak hierboven van de offervaardigheid der Natie. Deze was een andere factor, waarmede de Regeering rekening hield, toen zij verplicht was, eene wending te geven aan de tot 1884 tegenover Atjeh gevolgde gedragslijn. Zij moest rekening houden met de kosten van den oorlog. De hedendaagsche wijze van oorlogvoeren in Indië is te kostbaar dan dat Nederland, hoe rijk ook, haar lang zoude kunnen betalen. De vijfjarige Javasche oorlog kostte Nederland nog geen *f* 50.000.000. Zoo veel kostte de vijf-en-twintigjarige Padri-oorlog nog niet. Samen met de 4 Balische, 2 Bonische en de Borneosche expeditiën tusschen 1850 en 1863 hebben al deze oorlogen nog minder gekost dan de veertienjarige Atjehsche oorlog. Slechts één Minister van Koloniën heeft den moed gehad, het ware bedrag der kosten van dezen oorlog tot 1878 — namelijk de indirecte

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en directe uitgaven — aan de Volksvertegenwoordiging mede te deelen. Latere cijfers dan de toen medegedeelde heeft de Regeering niet gegeven. Dit teekent. Rekenende naar den maatstaf der toen medegedeelde cijfers, heeft de Atjehsche oorlog tot nu toe, aan directe en indirecte uitgaven, eerder meer dan minder dan *f* 350.000.000 gekost.

Dit geld is grootendeels gevloeid in de beurzen van Nederlandsche of als zoodanig beschouwde leveranciers, zaakwaarnemers en de onder Nederlandsche vlag varende gesubsidieerde stoomschepen van nationale en would be Nederlandsche maatschappijen. Een klein gedeelte van dat geld — maar toch nog altijd aanzienlijk genoeg — kwam in de zakken van Australische firma's en handelshuizen of aannemers te Singapore en den steeds ontevreden handelsstand op Poeloe Pinang, de leveranciers van houtwerken, rijst en slachtvee te Rangoon, Moulmain, in Achter-Indië en voorts in Malakka niet te vergeten.

Wie betaalden den Atjehschen oorlog tot dusverre? Nederlandsche belastingschuldigen? Neen, die oorlog werd betaald door het in het godsvruchtige Nederland verfoeide Indische cultuurstelsel, de millioenen inlanders, die aan de Nederlandsche schatkist massa's koffie in onbetaalden heerendienst leverden, benevens door de belastingen van eenige duizenden „tamme oproerlingen" of in Nederlandsch-Indië gevestigde Europeanen, Chineezen, Arabieren en andere vreemde Oosterlingen.

Nu de koffie de in Indië gevoerde oorlogen en de in Nederland geamortiseerde schuld, gebouwde vestingen en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

forten en aangelegde spoorwegen niet te gelijk meer van dienst zal kunnen zijn en de Indische begrooting de Natie jaar in, jaar uit met een deficit zal verrassen, kunnen de Nederlandsche belastingschuldigen er aan beginnen te denken, een gedeelte hunner offervaardigheid ook aan een oorlog te besteden, die, let wel, nooit populair is geweest en waarom de kern der Natie zich eigenlijk nooit bekommerd heeft. Nu moge het Nederlandsch staatscrediet, blijkens de ondervinding, erg rekbaar zijn; maar ook deze rekbaarheid heeft hare grenzen. Zij worden bepaald door de offervaardigheid der Natie, die uiterst gevoelig is voor het verloop van een oorlog, die door de schuld van opvolgende ministeriën bij den Nederlandschen burger tot dusverre werd beschouwd als te zijn gevoerd om minder ingrijpende nationale belangen dan die van de school met of zonder den bijbel.

Inderdaad, vraag hun, die tot de gegoede klassen in Nederland behooren, maar niet in de kringen der staatslieden, ambtenaren en officieren verkeeren, waarvoor er een oorlog in Atjeh wordt gevoerd, en zij zullen niet alleen het antwoord schuldig blijven, maar zelfs de noodzakelijkheid eener voortzetting van den oorlog en van onze vestiging in Atjeh niet inzien. Een oogenblik heeft alleen de Generaal Van Swieten de klasse, welke anders slechts aan geld, godsdienst en onderwijs denkt, tot geestdrift weten te brengen door zijn dichterlijk telegram: „De Kraton is ons. Koning en Vaderland worden met deze overwinning geluk gewenscht." Toen ontving de grijze bevelhebber zelfs brieven

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van gelukwensching van de christelijke jongelingsvereeniging te Loon op Zand! Kort daarna kwamen de eerste gewonden en het veroverde geschut, vervolgens het nationale keurkorps, de mariniers, in het vaderland. Tableau!

Niet lang duurde evenwel die geestdrift. Het majestueuze „De oorlog is geëindigd" bleek weldra eene droevige fictie te zijn. Het einde moest telkens naar eene onbepaalde toekomst worden verschoven, trots het bekerdiner te Amsterdam, de stichting van het Atjeh-monument, de op Bronbeek sierlijk tentoongestelde tropeëen en de ovatiën aan den Generaal Van der Heijden, met den Minister van Staat Heemskerk Az. aan de spits. Is het dan wel te verwonderen, dat wanneer blijkt, dat de vijand veel sterker is dan men aanvankelijk dacht; dat de berichten van het oorlogstooneel jaren achtereen slechts van overvallingen der guerilla gewagen; dat aanhoudend vele zieken en gewonden van het oorlogstooneel worden aangebracht; ik herhaal: is het dan wel te verwonderen, dat het verlangen naar het herstel van den vrede veel sterker zal worden dan de lust tot het voortzetten van een niet populairen oorlog door eene nooit oorlogzuchtig gestemde natie, zoodat ten slotte — vooral als men bij den Nederlandschen belastingschuldige om geld zal moeten kloppen voor een oorlog, die noch de verdediging der eer, noch die der vrijheid of onafhankelijkheid van den Staat geldt — een krachtige drang van de Natie moet uitgaan om een einde aan den oorlog te maken? Onze natie behoeft daarom nog niet ontzenuwd, onze Regeering nog geene krachtelooze te zijn, wanneer hare sym-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

pathiën voor zulk een oorlog eindelijk verflauwen, zoo zij eens bestaan mochten hebben.

Zoude het daarom zoo te verwonderen zijn, dat het Indische leger, dat dit alles waarneemt, ook zedelijk aan verval van krachten moet lijden? Tal van militaire deugden moeten aanwezig zijn, wil een leger — vooral een klein en gebrekkig georganiseerd leger als het Indische — niet ten slotte in den volks-oorlog, die reeds zoo vele jaren duurt, moreel uitgeput raken, dus gedemoraliseerd worden. Tucht, tucht, hoor ik door verschillende stemmen roepen. Ja, tucht; maar daar is eene tucht, die slechts voortspruit uit vrees voor de gestrengheid der krijgswet of die uitsluitend gegrond is op de macht der gewoonte; eene tucht, die slechts negatieve diensten vordert en den ondergeschikte maakt tot een bloot werktuig, dat stilstaat, zoodra de stem van den aanvoerder zwijgt; maar daar is ook eene tucht, die wortelt in plichtbesef, eergevoel en kameraadschappelijken zin; eene tucht, die den ondergeschikte er toe brengt, om niet alleen te doen, wat hem bevolen is, maar dit ook te verrichten met toewijding en met inspanning van alle krachten. Hoe worden die tucht en die kameraadschappelijke zin tegenwoordig in het Indische leger opgevat en gehandhaafd door hen, die door den Koning of den Gouverneur-Generaal als aanvoerders en voorgangers van het Indische leger aangewezen zijn?

Indien achter het leger de Natie staat, en de krijgsmacht van haar eene buitengewone offervaardigheid eischt voor een oorlog, die geen oorlog voor de leus mag zijn, vraagt het

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

volk — vooral een handeldrijvend en speculatief volk als het Nederlandsche — op zijne beurt, wat het voor zijne finantieele offers ontvangt. Welk antwoord kan de Regeering hierop geven? .... Indien nu de teekenen des tijds niet alle even bemoedigend zijn: de dynastie bedreigd wordt met het uitsterven van den eenmaal zoo krachtigen stam, ons volk beroerd wordt door godsdiensttwisten en tusschen alles door het roode spook van het socialisme begint op te doemen, in Indië landbouw en industrie, handel en scheepvaart kwijnen en de belastingdruk op de Europeanen al zwaarder en zwaarder wordt, is het dan zoo te verwonderen, dat de Regeering nog niet pessimistisch gestemd behoeft te zijn om, lettende op het heden en geen kans ziende, aan de schatkist een Indisch batig saldo te geven aan de offervaardigheid van het Nederlandsche volk voor een Indischen oorlog, waarvoor het steeds de ware geestdrift heeft gemist, twijfelt en daarom door zoodanige maatregelen een einde aan dien oorlog tracht te maken, waardoor jaarlijks op de staatsuitgaven enkele millioenen bezuinigd worden?

De benarde omstandigheden, waarin Nederlandsch-Indië en zijn leger in de eerste plaats verkeeren, dwingen ons, tegenover Atjeh van gedragslijn te veranderen, zooals gedaan is. Ons gezond verstand moet ons zeggen, dat aan het voortdurend oorlogvoeren zonder vruchtbare resultaten een einde moet komen. Beproeven wij aan den Atjehschen volks-oorlog een einde te maken, zonder wederom offensief op te treden en toch gedachtig aan het woord van Napoleon I: obéir c'est craindre!

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

III.

Onze tegenwoordige positie in de vallei van Groot-Atjeh is niet onverbeterlijk. Zij kon beter zijn, maar zij vormt, in vergelijking met vroeger bestaande postenstelsels, b. v. dat onder Kolonel en Generaal Pel, hetwelk op den naam van stelsel geene aanspraak mocht maken, een goed en afgerond geheel. Welke *politieke* overwegingen het tot stand komen van onze geconcentreerde stelling in Groot-Atjeh hebben beheerscht, is mij onbekend. Wellicht hebben die overwegingen geenerlei gewicht in de schaal gelegd bij het kiezen van het tegenwoordige en geen ander postenstelsel, en is men later tot de ontdekking gekomen, dat wat thans door onze troepenmacht bezet wordt, toevallig bijna het voormalige *sulthansgebied* omvat. Zoo ja, dan is, in politieken zin, geen ongelukkige greep gedaan, al kon onze stelling m. i. in politieken en militairen zin voordeeliger zijn. Hoe dit echter zij, deze stelling moet en kan de basis zijn, waarop naar de pacificatie der vallei van Groot-Atjeh behoort te worden gestreefd; terwijl het bestaande postenstelsel nog zóó veel waarde heeft, dat men zeer partijdig zoude zijn, door niet te willen erkennen, dat Kolonel

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Demmeni en zijn chef van den staf uit een militair oogpunt iets geheel anders hebben ontworpen en tot stand gebracht dan het benting-stelsel onder Generaal Pel en zijne opvolgers, den Generaal Van der Heijden en de civiele Gouverneurs te zien en te denken gat.

Tot dusverre had ik voornamelijk het oog gericht op Groot-Atjeh. Gaarne had ik de Atjehsche onderhoorigheden nog buiten beschouwing willen laten; maar dit kan niet meer. Met uitzondering van Edi, heb ik het steeds eene groote fout gevonden, dat wij ons reeds zoo spoedig in de kuststaten gevestigd hebben en die vestiging telkens kracht wilden bijzetten door het derwaarts zenden van, in den regel, nuttelooze expeditiën, waardoor wij onze krachten verspilden, voor en aleer het in de vallei van Groot-Atjeh — alwaar wij onze hoofdtaak hadden te vervullen — tot rust en orde was gekomen. Ik wil hiermede niet zeggen, dat we na 1874 niet zoo spoedig mogelijk politieke aanrakingen met de kuststaten hadden moeten zoeken en onderhouden, zooals dan ook gebeurd is; doch, gedachtig aan het qui trop embrasse mal étreint, hadden we die aanrakingen in de eerste jaren kunnen opdragen aan daartoe speciaal bestemde zeeofficieren, kommandanten van de voor verschillende punten der Atjehsche kust te stationeeren oorlogschepen (1 voor de Noord-Oostkust, 1 voor de Noordkust en 2 voor de Westkust), bijgestaan door tolken en klerken. Dat wij in onze zeeofficieren stof zouden vinden voor dergelijke betrekkingen, heeft de toenmalige Kapitein-Luitenant Bogaert op de Noord-Oostkust van Atjeh, speciaal

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

voor Simpang-Oelim, bewezen. We gaven echter zeer ontijdig toe aan den drang der civiele ambtenaren om ons in de Onderhoorigheden te vestigen en er van tijd tot tijd oorlog te voeren, waarmede wij m. i. meer ons zelven dan den vijand afbreuk hebben gedaan. Welke zijn in waarheid tot dusverre de resultaten geweest van onze vestiging in Analaboe en Segli, gezwegen van onze sedert verlaten nederzettingen te Samalangan en Teloq Semaweh? Civiele ambtenaren moeten overal *besturen*, dat is hun raison d'être, en wij hadden in de eerste jaren slechts *politieke aanrakingen* moeten zoeken, geene *administratieve*, maar *diplomatische* talenten tentoonspreiden.

Grooter fout was het echter, ons eenmaal te Samalangan en Teloq Semaweh gevestigd hebbende, die positiën te verlaten. Dat getuigde m. i. niet van politiek beleid, omdat wij ons daardoor los hebben gemaakt van de verplichtingen, op ons genomen bij onze vestiging aldaar. De politieke geschiedenis dier vestiging is geen geheim.

Generaal Meijer en Majoor Perelaer behooren tot hen, die de meening verkondigen, dat de onderhoorigheden van Atjeh het middelpunt van het verzet uitmaken. Deze meening is de mijne niet. De Atjehsche kuststaatjes voeden het verzet, maar de ziel, de kern van den tegenstand moet m. i. gezocht worden in de vallei van Groot-Atjeh. Daar regeert Tengkoe di Tirou, namens den pretendent voor het sulthanaat; daar was het arbeidsveld van Habib Abdoel Rachmân al Zaïr, nadat hij, na zijne ontvluchting van Poeloe Pinang, op de Atjehsche kust geland, als een tweede

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Peter van Amiëns de Onderhoorigheden afreisde, geld inzamelende, strijders aanwervende en den oorlog predikende. Den vijand, oorlog voerende, konden we niet tegelijk in Groot-Atjeh en in de Onderhoorigheden het hoofd bieden; dit ging onze krachten verre te boven. Een ander middel moesten we dus aangrijpen om hem ook in de kuststaatjes, zooveel mogelijk, in bedwang te houden, zonder dit te doen door het bouwen van versterkingen en het plaatsen van civiele ambtenaren, die daar toch nog zoo luttel te besturen hadden. Die kuststaatjes, waarmede Generaal Van Swieten contracten had gesloten na den val van het sulthanaat, waren zoodoende beschouwd geworden als min of meer op zich zelven staande rijkjes en derhalve losgerukt, tot zekere grenzen, van het politiek verband, waarin zij tot het eigenlijke of Groot-Atjeh tot dusverre hadden gestaan; want ofschoon die rijkjes, volgens Prof. Veth, na verloop van jaren vrij wel onafhankelijk waren geworden van het stamland, werd de sulthan van Atjeh niettemin nog altijd beschouwd als het hoofd van den staat, wien de schatting betaald werd. Volgens de proclamatie van den Generaal Van Swieten het bestuur over de 3 sagi's van Groot-Atjeh aanvaardende in de plaats van den ontbrekenden sulthan, moest dat politiek verband tusschen ons gebied in de vallei van Groot-Atjeh en de verschillende rijkjes of confederatiën hersteld worden door ons bestuur. Door de kuststaatjes langzamerhand weder aan hunne voormalige positie te gewennen en van het door onze politiek verbrokkelde Atjeh weder één Atjeh te maken, luisterende niet zoo onmiddellijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

naar de *bevelen*, maar dan toch naar de *wenken* en *raadgevingen* uit Kota-Radja, zou door ons ieder der radja's en hoeloebalangs langzamerhand aan discipline zijn gewend. Moest dit onvermijdelijk geschieden door militair optreden of militaire vestiging met bestuurs-organisatie hier en daar? De tot oordeelen bevoegden mogen dit uitmaken. Ik doe de vraag slechts, te rade gaande met de geschiedenis onzer vestiging en uitbreiding van gezag op Sumatra.

Groot-Atjeh alleen kan niet tot orde en rust gebracht worden zonder gezagsuitoefening onzerzijds ook in de Onderhoorigheden, omdat deze het verzet voeden en de affluenten zijn van Groot-Atjeh. Hoe is nu die gezags-uitoefening het best te verkrijgen, zonder den oorlog opnieuw te doen ontbranden? Ik geloof langs den ouden beproefden Indischen weg, die wel is waar zeer lang is, maar zonder een taai geduld en energie niet tot' het doel kan leiden.

Wij moeten beginnen met de antipathie te overwinnen, die ieder Atjeher op dit oogenblik nog tegenover den Nederlander gevoelt. In meer dan één opzicht ligt de schuld aan ons. Wij moeten vertrouwen inboezemen; in de eerste jaren, zonder zwak te zijn, nog veel door de vingers zien en desnoods hen, die het niet verdienen, door ruime geldelijke ondersteuning tot ons trekken. Zoo handelde ook de Generaal De Kock tijdens den oorlog op Java. Met die *politiek* — waarvoor koele hoofden vereischt worden — komt men m. i. verder dan met de schranderste oorlogs-taktiek en strategie om aan den Atjehschen volks-oorlog een einde te maken in de periode van den krijg, waarin wij ons thans bevinden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Godsdienstwaanzin of fanatisme speelt in dezen oorlog de rol niet, die velen daarin hebben willen zien. De Atjeher is een wat wij zouden noemen liberaal Mohamedaan geworden. Hij haat ons niet, omdat wij Christenen, maar omdat wij Nederlanders zijn. Kwam morgen een Britsch leger de plaats van het onze innemen, de oorlog zoude spoedig gedaan zijn zonder verder bloedvergieten. Atjeh zou voor Engeland geen Birmah zijn. Een *prang sabil* is er dan ook in Atjeh sedert 1873 niet door den vijand gevoerd, al eischte hij ook voortdurend, zelfs van de binnen onze defensieve linie gelegen Atjehsche kampongs den Atjehschen Pieterspenning of *wang sabil*, niet voor het levensonderhoud zijner priesters, maar voor de voortzetting van den oorlog, waaraan rechtstreeks niet de eminente volgelingen van den Profeet, maar meer de zoogenaamde wereldlijken, radja's, hoeloebalangs en panglima's, de aristocratie des lands, nevens condottieri als Njaq Hassan en roovers als Pang Saman, Pang Djaran en Pang Kebo hebben deelgenomen.

Voor het beëindigen van dien oorlog wordt meer *politiek* dan *militair* beleid gevorderd. Wil dit zeggen, dat aan het hoofd van het bestuur in Atjeh een hoofdambtenaar van het binnenlandsch bestuur in Indië behoort te staan? In geenen deele. Laat ons in geene herhaling treden eener ontijdige splitsing van het hoogste civiel en militair gezag in Atjeh. Het onvruchtbaar bestuur der Gouverneurs Pruijs van der Hoeven en Laging Tobias mogen wij niet vergeten. Voor Atjeh wordt nog wel gedurende eene eeuw eenheid

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van gezag gevorderd; maar de man, die aan het hoofd daarvan staat, moet geen militaire bevelhebber, maar een staatsman bij uitnemendheid zijn. Kan het corps opper- en hoofdofficieren van het Indische leger op een of twee van die staatslieden wijzen, en waar hebben zij als zoodanig hunne sporen verdiend? De tijden van een Generaal De Kock, een Kolonel De Stuers en Generaals als Michiels, Van Swieten, De Brauw en Kroesen liggen, helaas, reeds verre achter ons. Het is wel merkwaardig, dat hoe meer men in ons verschoolde vaderland het onderwijs is gaan opvoeren, hoe hooger de eischen werden gesteld voor de opleiding onzer Indische ambtenaren en officieren, hoe eenzijdiger onze Indische staatslieden en generaals in hunne ontwikkeling zijn geworden. Het is maar al te waar, wat de Heer Van Dam van Issolt in de „Vragen des Tijds" (1886) heeft gezegd: „Eene principieele fout verzwakt onzen Staat. Het militair element is te zwak gebleken èn in Nederland èn in de koloniën om, in het staatsbeleid, de volle waardeering te doen gelden, die voor den goeden gang van zaken onmisbaar is. De staatkundige opleiding en vorming onzer aanstaande militaire bevelhebbers is even gebrekkig als de militaire ontwikkeling onzer staatslieden. Van daar, dat de militair, zelfs bij het bekleeden der hoogste betrekkingen, veelal handelt onder een toeziendenden voogd; de staatsman optreedt met eene lamme hand, en daarom steun zoekende in den sterken arm van den militair. Van daar een krachtverspillend dualisme, wrijving, wantrouwen, misverstand kweekende, waar overleg en waar-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

deerende samenwerking onmisbaar zijn. Van daar onze onmacht op militair-staatkundig gebied." Ook in Atjeh! Ondanks al ons ijveren voor uitmuntend lager-, middelbaar- en hooger onderwijs en — de verdeeling van arbeid ook in de werkplaatsen van den Staat zoover mogelijk uitbreidende — voor de oprichting van allerlei vakscholen op verschillenden grondslag, wijst de hedendaagsche praktijk de hierboven genoemde principieele fout steeds aan: de verwaarloozing van het staatkundig element bij de opleiding en vorming van het Indisch officierscorps. Dit staat in onze koloniën veel te geïsoleerd. De Ned.-Indische officier mist de algemeene ontwikkeling van den Britsch-Indischen. Verschillende invloeden werken mede om dezen toestand, die een krachtig staatsbestuur belet, te doen voortduren, niet het minst tot schade van het leger. De geschiedenis van den Atjehschen oorlog is echter de geschiedenis van ons staatsbestuur en ons Indisch leger. Zij heeft bewezen, dat de ambtenaar niets vermag op te bouwen, indien hij de krachten van het leger ook in zedelijken zin sloopt, zooals de Gouverneur Pruijs van der Hoeven vermeende te moeten doen.

De Gouverneur van Atjeh moet een Kolonel of Generaal zijn, die de talenten en het karakter heeft van een Generaal Hoche in de Vendée en een Eugène de Beauharnais, van een Generaal Kaufmann in Khokand en een von Manteuffel in Elzas-Lotharingen. Een Gouverneur van Atjeh behoeft zijne sabel niet te trekken, maar hij moet een diplomaat zijn. Veel moeielijker dan de militaire is de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

politieke taak van den Gouverneur, niet alleen om de talenten, maar ook om het karakter, daarbij te ontwikkelen.

Sedert 1874 heeft Atjeh acht militaire en civiele Gouverneurs gehad en thans mag men vragen wat na veertien jaren oorlog onder hen en door hen is tot stand gebracht, dat van blijvende waarde is voor den staatkundigen invloed en het prestige van Nederland op Noord-Sumatra. Zijn wij van de groote massa der bevolking eigenlijk niet even ver verwijderd als bij de komst van Generaal Van Swieten, toen deze zijne allerchristelijkste proclamatiën en in verheven Multatuliaanschen stijl geschreven, maar in slecht Maleisch vertaalde brieven aan den jeugdigen sulthan, aan Panglima Polim en Toekoe Imam Longbatah schreef? Is hetgeen Eugène Schuijler, attaché aan de ambassade der Vereenigde Staten van Noord-Amerika te Petersburg, in 1885 in het XIIIe hoofdstuk van zijn werk over Turkestan van het bestuur der Russen in Centraal-Azië zegt, niet geheel van toepassing op hetgeen gedurende veertien jaren door Nederland in het noorden van Sumatra is verricht? In dat werk worden de woorden van een hooggeplaatst Russisch ambtenaar letterlijk als volgt vermeld: „In the eyes of the natives we are far from being on the moral height on which we ought to have placed ourselves as soon as we arrived in Central-Asia. We have not been able to inspire the natives with confidence, which ought to be the principal source of our moral influence and of our political preponderance." Toch heeft Rusland in veertien jaren tijds met veel minder dan f 350.000.000 of de som, die Neder-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

land tot dusverre voor onze vestiging in Atjeh betaalde, in Centraal-Azië in militairen en politieken zin veel meer terrein gewonnen dan Nederland op Noord-Sumatra. Toen Rusland Centraal-Azië binnentrok, heette het ook, dat men een strijd aanvaardde tegen het barbarisme, zooals de Gouverneur-Generaal Loudon den Atjehschen oorlog heeft willen noemen; maar als Schuijler in bovenaangehaald werk van van Rusland zegt: „the high moral qualities, which ought to have carried the civilising mission of Russia to the natives, have been wanting," dan kunnen wij met het volste recht beweren, dat ook de missie van Nederland in Atjeh, zooals zij werd omschreven in den poëtischen brief van Generaal Van Swieten aan Toekoe Imam Longbatah, tot dusverre vrij wel fiasco heeft gemaakt. Indien slechts van de invoering der nieuwe rechtspleging voor de inheemsche bevolking van Atjeh, ten jare 1881, kan worden getuigd, dat zij, na de voltooiing van den vuurtoren op Poeloe Bras, de tweede schrede is op den weg der beschaving na onze vestiging op Noord-Sumatra, dan valt het niet te ontkennen, dat, sedert de aanzienlijke inkrimping onzer vestiging in 1885, weinig is overgebleven van den beschavenden invloed van het werk des Heeren Der Kinderen, den rondreizenden Indischen Solon of Lycurgus!

Met wat minder humbug en meer wáarheid te dienen, zoude men althans beter inzicht in den toestand van Atjeh krijgen. Dat zoude reeds véél gewonnen zijn. Later zou de vraag beantwoord kunnen worden: hoe moeten wij nu verder handelen? Wij hebben genoeg ambtenaren en officieren,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

maar geene of te weinig staatkundig ontwikkelde hoofden. Hoofd-officieren als de Britsch-Indische Cavagnari en Doria, die in den laatsten oorlog met Afghanistan zooveel naam gemaakt hebben en opgewassen waren tegen de moeilijke Oostersche of inlandsche politiek, zoeken wij te vergeefs tot dusverre. En waar zijn zulke menschen meer noodig dan in onze koloniën? Vinden wij onder onze tegenwoordige Generaals zelfs een Lumsden? Dat komt er van, wanneer aan de humaniora nauwelijks gedacht wordt bij de opleiding onzer officieren!

Welke politiek werd door den Generaal Demmeni op Noord-Sumatra gevoerd? Was het de Italiaansche of, zooals die door Madame de Rémusat in hare gedenkschriften wordt genoemd, de politiek der kleine middelen, waarvan ook de Corsicaan, die als balling op St. Helena stierf, niet afkeerig was? Was het de beroemde politiek der O. I. Compagnie, die het divide et impera in haar schild voerde, dat ook door den Generaal De Kock van 1825—1830 op Midden-Java met zooveel succes werd toegepast, gedachtig aan het suaviter in modo, fortiter in re, doch die door den Minister van Koloniën W. Baron Van Goltstein, blijkens de particuliere briefwisseling van den Gouverneur-Generaal Van Lansberge met den Generaal Van der Heijden, immoreel werd genoemd? Ik weet het niet, maar geloof, dat wij in Atjeh, in den regel, onze kracht hebben gezocht in de politiek van *geweld*.

Wat moeten de Atjehsche hoofden en bevolking denken van zoovele onzer handelingen tusschen 1873 en 1887, die lijnrecht in strijd waren met de zoo verheven christelijke

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bedoelingen, waarmede wij den oorlog verklaarden? Is het niet gedeeltelijk aan die handelingen, aan onze politiek van geweld te wijten, dat wij in Atjeh nog zéér ver verwijderd zijn van de zoo gewenschte pacificatie?

Kiezen wij één voorbeeld uit den laatsten tijd. De Kolonel Demmeni was bij zijn besluit van 1 Maart 1885, N°. 151 „in ervaring gekomen," dat „de vijandig gezinden thans sluipmoord als een der middelen bezigen om Groot-Atjeh in beroering te houden;" hij achtte het daarom noodzakelijk, „ook in verband met de nieuwe orde van zaken, eene regeling te treffen om de inwendige rust, orde en veiligheid te verzekeren binnen het gebied, ingesloten door den nieuwen postenketen." Daartoe werd het volgende bepaald:

Art. 1. „Het dragen van wapens, binnen het gebied, door den nieuwen postenketen ingesloten, is verboden, behoudens de uitzonderingen, in art. 2 genoemd."

Art. 2. In dit art. worden al de personen genoemd, die gerechtigd zijn tot het dragen van één blank wapen. — Zij echter, die onder het bestuur van vorige Gouverneurs *eerewapens* van de Indische Regeering als belooning voor bewezen diensten hadden ontvangen, werden vergeten.

Art. 3. In dit art. wordt gezegd, wat men onder *blanke wapenen* heeft te verstaan; de toepassing er van gaf tot veel willekeur aanleiding. Niettegenstaande de Gouverneur eene voldoende duidelijke teekening der bij naam genoemde verboden wapens had gegeven, arresteerden verschillende patrouille-kommandanten zelfs Atjehers, die in het bezit werden bevonden van grasmessen. Van *vuurwapens* is hier geene sprake; zie art. 1.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Art. 4. „Zij, die niet gerechtigd zijn tot het dragen van een blank wapen, zullen door den magistraat ingevolge de keur betreffende het dragen van wapens van 15 Maart 1879 worden gestraft met drie maanden tenarbeidstelling, wanneer zij daarmede worden aangetroffen, benevens verbeurdverklaring van het wapen of de wapens."

Tot zoover is alles en règle; doch het volgende art. luidt:

Art. 5. „Zij, die met eenig *vuurwapen worden aangetroffen* (let wel: er nog niet mede schieten) dan wel wapens dragen, doch deze op de eene of andere wijze verborgen houden, *zullen geheel en al als vijand beschouwd en volgens het oorlogsrecht behandeld worden.*"

Tot de uitvaardiging van dit art. was de Gouverneur geheel onbevoegd, zoolang de staat van oorlog of van beleg door hem niet is afgekondigd binnen het door onze troepenmacht bezette gebied. Dat hij ter zake geene bemerking heeft ontvangen van de Indische Regeering, moet ieder, die eerbied voor de wet bezit, verbazen.

Bovenbedoeld besluit heeft tot den 18en Mei 1885 bestaan en werd toen door een draconischer vervangen, *zonder* gelijktijdige afkondiging van den staat van oorlog of van beleg. De verklaring, wat de *beschouwing als vijand* en de *behandeling volgens het oorlogsrecht* onder de gegeven omstandigheden, nu de afkondiging van dien toestand geheel achterwege bleef, eischen, werd aan onze officieren waarvan het gros van oorlogsrecht niets afweet, niet gegeven. Sommigen meenden, dat onder die beide gecursiveerde uitdrukkingen mocht worden verstaan het nederschieten zonder vorm van proces en handelden in dien zin.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Art. 6. In dit art. wordt gezegd, waaraan de hoogere Atjehsche hoofden — pangerans en hoeloebalangs — herkenbaar zijn, en dat zij ter identificatie een pas moeten vertoonen, waarop het blanke wapen vermeld staat, dat zij verkiezen te dragen.

Art. 7. „Alle mindere hoofden en overige Atjehers en Arabieren, wonende binnen het gebied, door den postenketen ingesloten, moeten voorzien zijn van een pas . . . op blauw papier."

Art. 8. „Alle mindere hoofden en overige Atjehers en Arabieren, wonende buiten de postenlinie, mogen niet binnen de postenlinie komen, tenzij voorzien van een pas volgens model op geel papier, af te geven door de postkommandanten. Zij mogen niet binnen de postenlinie overnachten, tenzij bij speciale vergunning van den assistent-resident der afdeeling Groot-Atjeh, die daarvan eene aanteekening stelt op hun pas."

Art. 9. „Atjehers, die in overtreding der beide voorgaande artt. handelen, worden ingevolge art. 12 van de Ordonnancie op de rechtspleging onder de inheemsche bevolking van Groot-Atjeh (Ind. Staatsblad 1881, No. 83) gestraft met 14 dagen tenarbeidstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon."

Hoe de schuldige Arabieren er afkomen, wordt niet vermeld.

Art. 10. „Het is aan Atjehers verboden, zich van 6 uur 's avonds tot 6 uur 's morgens binnen onze vestigingen of in de onmiddellijke nabijheid er van te vertoonen. Zij, die dit

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verbod overtreden, zullen ingevolge art. 12 van de Ordonnancie op de rechtspleging onder de inheemsche bevolking van Groot-Atjeh (Ind. Staatsblad 1881, No. 83) gestraft worden voor de eerste maal met 14 dagen tenarbeidstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon, en bij herhaling met eene zwaardere straf tot drie maanden toe."

Art. 11. „De Atjehsche bevolking binnen de postenlinie moet zich op den 1en April 1885 van een pas, in art. 7 bedoeld, voorzien hebben, zullende na dat tijdstip de straffen, op de overtreding van dat art. gesteld, ingaan."

Art. 12. „Dit reglement treedt op den 5en Maart 1885 in werking."

Zooals reeds boven is gezegd, werd dat reglement bij besluit van den Gouverneur van 18 Mei 1885, No. 224, ingetrokken en door het navolgende vervangen:

Art. 1. Gelijkluidend met dat van het besluit van 1 Maart t. v., No. 151. Alleen werd de uitdrukking *wapens* vervangen door *vuur- of blanke wapens.*

Art. 2. Bijna van denzelfden inhoud als art. 2 van het besluit van 1 Maart t. v., No. 151. In dit art. zijn thans opgenomen de namen der Atjehsche hoofden, die voor bewezen diensten een *eerewapen* van het gouvernement hebben ontvangen. Voorts is in dit art. opgenomen art. 6 van het besluit van 1 Maart t. v., No. 151.

Tot zoover is alles in den vorm. Nu volgt echter:

Art. 3. „Atjehers, die zonder daartoe gerechtigd te zijn, met eenig vuur- of blank wapen worden *aangetroffen*, zullen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geheel en al als vijand beschouwd en *volgens het oorlogsrecht nedergeschoten worden.*"

Vergelijk hiermede de artt. 4 en 5 van het besluit van 1 Maart t.v., No 151. Welke de bedoeling was der gecursiveerde uitdrukking in laatstgenoemd art., kan thans geen geheim meer zijn!

Art. 4. Zie de artt. 7 en 9 van het besluit van 1 Maart, No. 151.

Art 5. „Ieder buiten de postenlinie wonende, zoowel man als vrouw, moet, om binnen het door ons bezette gebied te worden toegelaten, zich vooraf aanmelden aan een der versterkingen van de linie, die de groote toegangswegen afsluiten, te weten: Lamtih, Lamdjamoe, Ketapandoewa, Lambaroe, Siroen, Lamjong en Pakan Kroeng Tjoet. De betrokken postkommandant voorziet deze personen van een pas . . . op geel papier. Zij mogen niet binnen de postlinie overnachten, tenzij bij speciale vergunning van den assistent-resident der afdeeling Groot-Atjeh, die daarvan eene aanteekening op hun pas stelt. Eveneens mag niemand zich buiten de postenlinie begeven, indien hij zich niet aan een der gemelde versterkingen van de linie aanmeldt. Eene andere wijze van doorgang tusschen de posten is verboden, zullende een ieder, die dit gebod overtreedt, *als vijand beschouwd en volgens het oorlogsrecht nedergeschoten worden.*"

Dit art. droeg maar al te zeer de blijken, dat het met groote overhaasting was gesteld. Weldra kwamen daarop vele ampliatiën. Slechts de voornaamste zullen worden aangestipt. Bij zijne Kommandementsorder van 5 Juni 1885,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

No. 103, bepaalde de Gouverneur, dat de Atjehsche vrouwen bij het binnenkomen der linie niet van een pas behoefden voorzien te zijn. Waarom niet? Later bleek het, dat zij de grootste smokkelaars waren. *Alleen moet men zich overtuigen* — zoo staat letterlijk in die order — *dat het werkelijk vrouwen zijn.* Er werd echter niet bepaald, *hoe* men daarbij te werk moest gaan. Voorts werd in Juni 1885 het aantal doorgangen tusschen de posten ten gerieve van de binnen de linie wonende Atjehsche bevolking vermeerderd. Dit was verstandig ingezien. Voortaan mocht die bevolking de linie ook uit- en ingaan nabij de posten Blang, Lampeneroet, Lamrong, Lampermei, Tjot-Iri, Roempit en Boekit-Karang, omdat de kampongbewoners *binnen* de linie aldaar hunne sawahs *buiten* de ceintuurbaan, maar nog altijd binnen de 1000 M. vrije strook, dus *binnen* de linie hebben en het onzinnig zoude zijn, het vreedzaam bedrijf van den landbouw der goedgezinde Atjehers door bovenaangehaalde bepaling te bemoeilijken.

De volgende artikelen van het besluit luiden:

Art. 6. „Atjehers, die van 's avonds acht tot 's morgens vijf uur, d. i. van het avond- tot het morgenschot, buiten de kampongs (binnen de linie) worden aangetroffen, zullen als *vijanden* en *roovers* behandeld en *nedergeschoten* worden." (Vergelijk hiermede art. 10 van het besluit van 1 Maart t. v.)

Art. 7. Is bijna gelijkluidend met art. 10 van het besluit van 1 Maart 1885, No. 151.

Art. 8. „Gewapenden en ongewapenden, die uit geldzucht, uit wraak of uit haat verwonden, rooven, moorden, brug-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gen vernielen, telegraaf-, telefoon- en spoorlijnen verbreken, dan wel andere schaden veroorzaken, zullen geheel en al als roovers behandeld en nedergeschoten worden." (Zie art. 6 van dit besluit).

Art. 9. „Buffels en runderen zullen in den vervolge niet mogen vervoerd worden, tenzij gedekt door een geleide-billet . . . afgegeven en geteekend door den controleur, toegevoegd aan den assistent-resident der afdeeling Groot-Atjeh."

Art. 10. „Het in art. 9 bedoelde vee mag niet buiten de linie worden gebracht dan nadat de betrokken postkommandanten, in art. 5 genoemd, zich van de wettige herkomst hebben overtuigd. Eveneens zullen patrouille-kommandanten zich hebben te overtuigen van de wettige herkomst van de vervoerde runderen en buffels, die zij op hunne verkenningstochten ontmoeten."

Art. 11. „Overtreding van het verbod, in art. 9 vermeld, wordt ingevolge art. 12 der Ordonnancie op de rechtspleging onder de inheemsche bevolking (Ind. Staatblad van 1881, No. 83) gestraft met drie maanden tenarbeidstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon en verbeurdverklaring van het onwettig vervoerde vee."

Art. 12. „De kampongs, die roovers, veedieven dan wel ander kwaad volk herbergen, begunstigen of daarmede heulen, zullen solidair aansprakelijk gesteld en geheel en al ontwapend worden."

Art. 13. „De voormelde bepalingen treden in werking veertien dagen na hare afkondiging."

De hierboven genoemde bepalingen hebben nog altijd

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kracht van wet. Ik zal daarvan slechts de artt. 3, 5, 6 en 8 aan eene nadere beschouwing onderwerpen.

Wat heeft men te verstaan onder de uitdrukking *nederschieten volgens het oorlogsrecht*? Is dat het oorlogsrecht, zooals het ons wordt geleerd in de werken van Wheaton, Bluntschli en den Beer Poortugael? Dit kan men niet ernstig beweren. Het is m. i. niets anders dan het *nederschieten volgens het recht van den oorlog naar de opvatting van Generaal Demmeni*, d. i. het *nederschieten zonder vorm van proces*, gelijk herhaaldelijk en m. i. ten nadeele van de pacificatie van Atjeh is geschied. Tegen deze verkeerde opvatting trek ik te velde. Wat deden de Russen, toen zij Turkestan binnendrongen en daar *oorlog* voerden? Hierop antwoordt Schuijler in het reeds door mij aangehaalde werk: „Justice is administered bij courts of three kinds" en in de eerste plaats: „a military court which judges natives for inciting to rebellion, attacks on the posts or on military transports, and for the murder of christians, as well as for the murder of persons who have declared a desire to become christians, and for the murder of officials."

Ik heb mij daarom afgevraagd: zijn de bepalingen, vervat in het besluit van den Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden van 18 Mei 1885, No. 224, uitgevaardigd met medeweten of sanctie van den Gouverneur-Generaal? Heeft de Indische Regeering hare adhaesie verleend aan eene uitgevaardigde verordening tegen het dragen van vuurwapens of het verborgen houden van verboden blanke wapens op poene van te worden nedergeschoten, dan moet binnen de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

door onze troepenmacht bezette linie van posten de staat van beleg, minstens de oorlogstoestand worden afgekondigd. Zoodanig verbod toch kan alleen een militair bevelhebber van een in staat van oorlog of beleg verklaard gewest uitvaardigen. In zulk een toestand nu verkeert het door onze troepen in Atjeh bezette gebied niet. Daarvoor haal ik slechts aan:

1o. dat de troepen niet worden beschouwd als te zijn *te velde;*

2o. dat er geen *krijgsraad te velde* of eene *militaire commissie* bestaat, die volgens de bepalingen van het oorlogsrecht eerst elke zaak onderzoekt en daarna den schuldige al dan niet laat nederschieten;

3o. dat de jurisprudentie omtrent de desertie onzer militairen in de omstandigheden, waarin Atjeh tegenwoordig verkeert, nog tot twijfel aanleiding geeft of zij, die zich daaraan hebben schuldig gemaakt en in onze handen vallen, volgens het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande of, zooals tijdens het bestuur van den Gouverneur-Generaal s'Jacob, volgens het Wetboek van Strafrecht in Ned.-Indië behooren te worden gevonnisd;

4o. dat, hoewel in de stamboeken van het Indische leger nog steeds sprake is van *krijgsverrichtingen tegen Atjeh*, de jure geen oorlog, dus geen oorlogstoestand bestaat, zoodat ieder schildwacht, die in de onmiddellijke nabijheid van den vijand slapende op zijn post wordt gevonden, niet voor den krijgsraad gedaagd, maar slechts disciplinair gestraft wordt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Juristen mogen uitmaken, welke definitie aan dezen vreemden toestand behoort te worden gegeven. Ik vraag slechts: mag de Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden in dien toestand met dictatoriale macht worden bekleed? Art. 72 van het Reglement op het beleid der regeering van Ned.-Indië luidt: „De ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed, zijn bevoegd tot het maken van reglementen en keuren van politie. Zij kunnen tegen de overtreding daarvan straffen bedreigen, overeenkomstig regels bij algemeene verordening te stellen."

Van die reglementen en keuren van politie wordt gezegd in art. 2 der „Bepalingen ter regeling van de wetgevende bevoegdheid der ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed" — en tot hen behoort ook de Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden — „zij mogen zich niet uitstrekken tot onderwerpen van algemeen strafrecht, noch iets inhouden, strijdig met verordeningen, door hooger gezag, binnen den kring zijner bevoegdheid uitgevaardigd. Zij houden van rechtswege op van kracht te zijn, zoodra in het onderwerp, waarover zij handelen, door eene wet, een koninklijk besluit of eene ordonnancie is voorzien." Is in hetgeen waarvan hier sprake is, niet reeds voldoende voorzien in het Wetboek van Strafrecht voor Inlanders, de Ordonnancie, uitgevaardigd bij Indisch Staatsblad van 1881, No. 83 en het Algemeen Politie-strafreglement voor Inlanders? Het tegengaan van roof- en moordpartijen, het vernielen van bruggen en het verbreken van telegraaf-, telefoon- en spoorlijnen heeft immers reeds op andere wijze plaats

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

door onze troepenmacht bezette linie van posten de staat van beleg, minstens de oorlogstoestand worden afgekondigd. Zoodanig verbod toch kan alleen een militair bevelhebber van een in staat van oorlog of beleg verklaard gewest uitvaardigen. In zulk een toestand nu verkeert het door onze troepen in Atjeh bezette gebied niet. Daarvoor haal ik slechts aan:

1o. dat de troepen niet worden beschouwd als te zijn *te velde;*

2o. dat er geen *krijgsraad te velde* of eene *militaire commissie* bestaat, die volgens de bepalingen van het oorlogsrecht eerst elke zaak onderzoekt en daarna den schuldige al dan niet laat nederschieten;

3o. dat de jurisprudentie omtrent de desertie onzer militairen in de omstandigheden, waarin Atjeh tegenwoordig verkeert, nog tot twijfel aanleiding geeft of zij, die zich daaraan hebben schuldig gemaakt en in onze handen vallen, volgens het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande of, zooals tijdens het bestuur van den Gouverneur-Generaal s'Jacob, volgens het Wetboek van Strafrecht in Ned.-Indië behooren te worden gevonnisd;

4o. dat, hoewel in de stamboeken van het Indische leger nog steeds sprake is van *krijgsverrichtingen tegen Atjeh*, de jure geen oorlog, dus geen oorlogstoestand bestaat, zoodat ieder schildwacht, die in de onmiddellijke nabijheid van den vijand slapende op zijn post wordt gevonden, niet voor den krijgsraad gedaagd, maar slechts disciplinair gestraft wordt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Juristen mogen uitmaken, welke definitie aan dezen vreemden toestand behoort te worden gegeven. Ik vraag slechts: mag de Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden in dien toestand met dictatoriale macht worden bekleed? Art. 72 van het Reglement op het beleid der regeering van Ned.-Indië luidt: „De ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed, zijn bevoegd tot het maken van reglementen en keuren van politie. Zij kunnen tegen de overtreding daarvan straffen bedreigen, overeenkomstig regels bij algemeene verordening te stellen."

Van die reglementen en keuren van politie wordt gezegd in art. 2 der „Bepalingen ter regeling van de wetgevende bevoegdheid der ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed" — en tot hen behoort ook de Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden — „zij mogen zich niet uitstrekken tot onderwerpen van algemeen strafrecht, noch iets inhouden, strijdig met verordeningen, door hooger gezag, binnen den kring zijner bevoegdheid uitgevaardigd. Zij houden van rechtswege op van kracht te zijn, zoodra in het onderwerp, waarover zij handelen, door eene wet, een koninklijk besluit of eene ordonnancie is voorzien." Is in hetgeen waarvan hier sprake is, niet reeds voldoende voorzien in het Wetboek van Strafrecht voor Inlanders, de Ordonnancie, uitgevaardigd bij Indisch Staatsblad van 1881, No. 83 en het Algemeen Politie-strafreglement voor Inlanders? Het tegengaan van roof- en moordpartijen, het vernielen van bruggen en het verbreken van telegraaf-, telefoon- en spoorlijnen heeft immers reeds op andere wijze plaats

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en had dus niet behoeven voor te komen in het besluit van 18 Mei 1885, No. 224 van den Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden. Dit besluit heeft in den toestand, waarin dit gewest tegenwoordig verkeert, d. i. noch in staat van oorlog, noch in dien van beleg, slechts de kracht van een *reglement* of *keur van politie*. Nu luidt art. 5 van de „Bepalingen ter regeling van de wetgevende bevoegdheid der ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed," als volgt: „De reglementen en keuren van politie mogen met geene andere straffen bedreigen dan de zoodanige, tot het opleggen waarvan de residenten" (en volgens art. 150 van het „Reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der Justitie in Ned.-Indië" ook de residenten en andere hoogste gezaghebbers in de Buitenbezittingen, dus ook de Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden) „alleen recht sprekende in zaken van overtreding dan wel ter politierol, enz., bevoegd zijn naar gelang van den landaard der beklaagden, enz."

Laatstgenoemde bepaling treft dus ook het besluit dd. 18 Mei 1885, No. 224 van den Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden. Op al de daarin genoemde overtredingen mogen geene andere straffen worden gesteld dan die, welke reeds door eene hoogere macht zijn bepaald. Als Gouverneur van bovengenoemd gewest is Generaal Demmeni m. i. onbevoegd, de door mij gewraakte artt. van het besluit uit te vaardigen, tenzij hij, krachtens machtiging der Indische Regeering, vertegenwoordigt het *hooger gezag binnen den kring zijner bevoegdheid*, waarvan sprake is in art.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

2 der „Bepalingen ter regeling van de wetgevende bevoegdheid der ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed;" maar dit kan slechts het geval zijn, wanneer het door onze troepen in Atjeh bezette gebied is verklaard te zijn in staat van oorlog of van beleg (zie art. 43 van het Reglement op het beleid der regeering van Ned.-Indië). Nu dit de jure het geval niet is, kan de Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden tot niet meer gerechtigd zijn dan het uitvaardigen van een politiekeur, waarin o. m. het dragen van vuur- en blanke wapenen en het zich vertoonen van Atjehers buiten hunne kampongs en in de nabijheid onzer nederzettingen op verboden uren (zonder meer) verboden wordt, op poene hoogstens van drie maanden tenarbeidstelling aan de openbare werken, met kost, zonder loon. Dat hij niet bevoegd is, onder de omstandigheden, gedurende welke zijn bovenaangehaald besluit werd uitgevaardigd, eene hoogere of zwaardere straf — op welke overtreding ook — te bepalen, blijkt reeds uit de Ordonnancie, vastgesteld bij Indisch Staatsblad van 1881, No. 83. Geeft een gewestelijke bestuurder, buiten den staat van oorlog of van beleg, in eenig reglement of in een keur van politie bevelen tot gewelddadigheden, die de verwonding of den dood van een of meer binnen de door onze troepen bezette positie wonende of loopende Atjehers ten gevolge kunnen hebben, dan is hij, met den uitvoerder dier bevelen, daarvoor strafrechtelijk verantwoordelijk. (Zie § V en art. 126 van het Wetboek van Strafrecht voor Europeanen in Ned.-Indië.) Of de uitvoerder dier bevelen,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

indien hij b. v. patrouille-kommandant is en derhalve zijn hoogsten militairen chef in de opvolging van een bevel, betreffende zaken tot diens bevoegdheid behoorende en omtrent welke hem eene volstrekte gehoorzaamheid is verschuldigd, (zie art. 130 van het Strafwetboek voor Europeanen in Ned.-Indië en art. 80 van het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande) onvoorwaardelijke medewerking verleenen moet, ook gestraft zal worden, is eene andere quaestie. Hij mag en kan zich beroepen op art. 80 van het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande en op art. 243 van het Wetboek van Strafrecht voor Europeanen in Ned.-Indië, aldus luidende: „Doodslag, kwetsuren en slagen, bevolen bij algemeene verordeningen en gelast door het openbaar gezag, zijn niet strafbaar." De rechter zal beslissen.

M. i. zijn maatregelen als de hierboven geciteerde niet geschikt ter bereiking van het staatkundig doel onzer vestiging op Noord-Sumatra. Dat doel was sedert 1874 Atjeh te pacificeeren en onder geregeld bestuur te brengen; doch waar een Gouverneur in een gewest, waarin de staat van oorlog of van beleg noch de jure, noch de facto — dan in de verbeelding van eenige chauvinisten, die onbekend zijn met den waren toestand — bestaat, voorschriften uitvaardigt als de door mij gecommentariëerde, daar wordt een geest aangekweekt en levendig gehouden in het Indische officierscorps, die de pacificatie — niet om materiëele bijoogmerken, zooals in ons vaderland in 1883 geïnsinueerd werd, maar door het pernicieuse voorbeeld der meerderen —

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

in stede van te bevorderen, tegenwerkt. Die geest ontkiemde reeds na het vertrek van Atjeh van Generaal Van Swieten en nam onder de latere bevelhebbers, onder den conscientiestopper: „'t was maar een sloeber," in ontwikkeling toe. Die geest tiert nog welig in het land van maraudeurs, kwaadwilligen en slechtgezinden — zooals de vijand in Atjeh werd genoemd tijdens het bestuur van den Gouverneur Pruijs van der Hoeven — en behoeft m. i. geene aanmoediging in den vorm der door mij gewraakte en slechts meer haat en verbittering opwekkende voorschriften tot *nederschieten volgens het oorlogsrecht*, de euphemistische interpretatie van *nederschieten zonder vorm van proces*. Door dien geest wordt de pacificatie ad calendas græcas verschoven en ontstaat eene woekerplant, schadelijk voor het moreel gehalte van het Indisch officierscorps en de eer van het leger.

De staatkunde, het politiek beleid, moet in Atjeh thans herstellen wat door oorlogsgeweld bedorven is. Vooral moet dat beleid telkens en telkens uitkomen, omdat — al ware dit nu wenschelijk — het oorlogsbeleid geen einde aan den volksoorlog kan maken, faute de combattants; terwijl het tegenwoordige stelsel, dat in Atjeh toegepast wordt om aan zoodanigen oorlog een einde te maken, noodzakelijk moet uitloopen op nog grootere inkrimping onzer positie en eindelijk op hare ontruiming, daartoe niet gedwongen door een in offensieve kracht toenemenden vijand, maar — pecuniæ causa — door onze Volksvertegenwoordiging. In het eerste gedeelte van dit

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

opstel is reeds gezegd, waarom het daartoe eenmaal zal moeten komen, wanneer onze vestiging in Atjeh millioenen blijft eischen, zonder dat wij onzen invloed, ons gezag aldaar, één stap verder brengen en wij voor die millioenen slechts plukken eene militaire eer, die in het vaderland bij het gros der bevolking niet op prijs gesteld wordt, en een nationalen roem, die gloed noch hartstocht bezit. Zoolang Indië alleen den oorlog nog kan betalen en de Regeering daarvoor nog niet behoeft aan te kloppen bij de belastingschuldigen in Nederland, kan de Natie nog kunstmatig tot sympathie worden gestemd voor eene zaak, waarvan men in Indië reeds verzadigd is; maar wanneer dat geld niet meer gevonden kan worden, is het voor eene Volksvertegenwoordiging als de onze niet moeielijk, argumenten te vinden voor de stelling, dat de nationale eer met eene ontruiming van Atjeh onaangetast blijft. De afgevaardigde Van Houten noemde immers reeds het innemen onzer geconcentreerde stelling in Atjeh *reculer pour mieux sauter*, en zoo voortgaande, kan de Vertegenwoordiging van een bij uitstek practisch en speculeerend volk der logica geen geweld aandoen, door ten slotte bij eene ontruiming van Atjeh, aan de ideëen van Emile de Laveleye over professorale koloniale politiek denkende, aan de Natie te verkondigen: *cette perte sera un gain!*

Zal het niet zóó ver met Atjeh komen, dan moet elk beleid, dat de pacificatie door een schrikbewind en op politiek terrein door gebrek aan organiseerend talent onmogelijk maakt, onverbiddelijk worden gedesavoueerd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De Heer Pruijs van der Hoeven heeft in zijn leven weinig gevleugelde woorden gebezigd; daartoe was hij te veel ambtenaar; maar één uitdrukking van hem wensch ik om hare kernachtigheid te citeeren. Als ambteloos burger heeft hij — aan zijn onvruchtbaar bestuur over Atjeh denkende — gezegd: *pacificeeren is organiseeren.* Wie zal de juistheid hiervan willen ontkennen? Waarom kon die Sumatraansche specialiteit dat goede denkbeeld zelf niet uitvoeren? Aan goede ideeën heeft het dien Gouverneur van Atjeh niet gehaperd, wel aan de toepassing er van.

Pacificeeren is organiseeren. Wil dit zeggen, dat om de vallei van Groot-Atjeh tot rust te brengen, deze landstreek voorzien moet worden van een heirleger ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, de rechterlijke macht, de comptabiliteit, de recherche, het boschwezen en den post- en telegraafdienst? Dit zoude geen zin hebben en onze kleine bezitting op Noord-Sumatra nog kostbaarder maken dan zij reeds is. Wat zoude de bureaucratie aan het kibbelen gaan! Daarvoor blijve Atjeh nog lang gespaard, al begint er de militaire macht reeds zeer geprononceerde bureaucratische tinten aan te nemen.

Opperbestuur, Indische Regeering en gewestelijk bestuur in Atjeh moeten beginnen, in staatkundigen zin te organiseeren. De administratieve organisatie is van zeer ondergeschikten aard. Van haar hebben wij tot dusverre in Atjeh hoofdzaak en evenals overal elders in Indië eene weelderige inrichting gemaakt; terwijl wij juist datgene wat op den voorgrond moest treden, op eene schromelijke wijze heb-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ben verwaarloosd, alsof de inlandsche politiek, die de O. I. Compagnie op Java, de Commissaris-Generaal Van den Bosch en zijn opvolger Baud gedurende hun merkwaardig bestuur en de kolonel-resident de Stuers tijdens den Padri-oorlog met zulke goede resultaten hebben gevolgd, boven het bereik is der Atjehsche bewindslieden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

IV.

De Heer Pruijs van der Hoeven vraagt in zijne onlangs uitgekomen brochure „Mijne ervaring in Atjeh" (1886): Zal onze tegenwoordige stelling tot de pacificatie kunnen leiden? Evenals het zijne luidt mijn antwoord in bevestigenden zin. „Voorzeker" — zegt hij — „mits met gelijktijdige toepassing eener actieve, opbouwende politiek, vooral met gelijktijdige regeling van den toestand op de kust, en wel zoodanig, dat wij deze beheerschen, hetgeen geschieden kan zonder groote opofferingen onzerzijds. Langs dien weg *moeten* wij er komen. Wij zijn in het bezit van het voormalige sulthansterrein, de Mesdjid Raja; volgens Atjehsche begrippen behoeven wij, om als souverein erkend te worden, niet meer terrein te bezetten, mits wij het bestuur zóó organiseeren, dat de wettige hoofden de hun toekomende plaats innemen en onder ons oppergezag en onze leiding het bestuur uitoefenen. Door die positie en door gezagsuitoefening op de kuststaten .... zal dan de macht, het gezag en het prestige verkregen worden om een geregeld, van onzen steun afhankelijk Atjehsch bestuur in de ons omringende sagi's te vestigen, en met toekenning van voldoende inkomsten

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

aan de voornaamste hoofden in Groot-Atjeh zullen dan de vijandelijke benden geweerd worden. Door verder terugtrekken kan dit doel niet bereikt worden. Daarvoor zijn wij trouwens reeds te ver gekomen. Daarvoor is het te laat, en om uit onze huidige stelling de Atjehers te verdrijven en door Chineezen of Javanen te vervangen, dit zou een bewijs zijn van politieke machteloosheid tegenover de geheele bevolking van onzen archipel, gevaarlijker dan een militaire terugtocht. Door hetgeen hij tot zich trekt, niet door hetgeen hij afstoot, wordt de macht van den kolonialen beheerscher bepaald."

Wij moeten dus in Atjeh beginnen met het voeren eener actieve, opbouwende politiek. Het moet ons streven zijn, in nadere aanraking te komen met den Atjeher. Wij moeten hem tot ons trekken, niet van ons afstooten, wat het tegenwoordige stelsel schijnt te willen. Dit stelsel vervreemdt ons meer en meer van den Atjeher, althans — wat bewezen kan worden — in de vallei van Groot-Atjeh. Alles wat *na* onze concentratie tot stand is gekomen, het geheele postenstelsel, de ceintuurbaan, de 1000 M. vrije strook daarbuiten, moet als het ware eene circumvallatielinie, eene demarcatielijn en langzamerhand eene diepe kloof vormen tusschen onze nederzetting en het zoogenaamde *vijandelijk gebied.* Het is alsof men zich van dit gebied niets meer wenscht aan te trekken en het den Gouverneur Demmeni het liefst was, zoo weinig mogelijk van de aldaar wonende bevolking te hooren. Maatregelen en beschouwingen zijnerzijds wijzen op zulk een streven. Zal dit ooit tot de pacificatie van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Groot-Atjeh en zelfs tot de zoo gewenschte veiligheid binnen onze stelling kunnen leiden?

Vrede en orde — ik zeg het den Heer Pruijs van der Hoeven na — kunnen alleen verkregen worden door organisatie, door het brengen van de wettige hoofden op hunne plaats, van de wettige eigenaren in hun bezit, met behoorlijke inkomsten en bindende waarborgen, door herstel van het sulthansrecht en gezag in Nederlandsche bestuurshand, door kracht, ja, maar niet door gewelddadigheid, door grootmoedigheid en rechtvaardigheid allereerst. Onze tegenwoordige stelling is noch door technische middelen, noch door militaire maatregelen hermetisch te sluiten of imperméable te maken voor eenige kwaadwilligen. Zelfs een Chineesche muur zoude niet kunnen beletten, dat de stelling steeds beschoten werd. Zoodanige toestand, dat begrijpt zelfs de leek, zal nooit tot pacificatie kunnen leiden.

Wij moeten trachten, uit onze tegenwoordige en nog altijd goede stelling in Groot-Atjeh tot de heerschappij van Atjeh en Onderhoorigheden te geraken, m. a. w. het voornaamste gedeelte van het land en de kuststaten. Pacificatie met politieke onthouding ten opzichte van dat gedeelte van Groot-Atjeh, hetwelk buiten onze nederzetting is gelegen, of zonder zich aan eene waakzame politiek ten aanzien van de kuststaten te storen is m. i. een hersenschim; maar, waar politieke onthouding niet mogelijk kan geacht worden, daar heeft de geschiedenis bewezen, dat militair ingrijpen — zooals de expeditiën naar Tenom en Rigas — vaak nutteloos moet worden genoemd en dus zoo weinig mogelijk plaats behoort te hebben.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wij moeten eene machtige Atjehsche partij vormen, welke op onze hand is. Onmogelijk kan dit niet zijn, indien de daartoe bekwame organen gezocht worden. De geschiedenis van den veertienjarigen oorlog heeft geleerd, dat, waar Atjehsche belangen door ons werden behartigd, ook Atjehsche bondgenooten zich aan onze zijde schaarden. Voor politieke aanrakingen in de vallei van Groot Atjeh — zoo die worden verlangd — wordt méér vereischt dan de persoon van Toekoe Baït. Door die politieke aanrakingen ijverig te zoeken en ernstig te willen, passen wij weder een der beginselen toe van de O. I. Compagnie, die eenmaal het kleine Nederland eene stem, welluidend en krachtig in het Europeesch statenkoor wist te geven. Wat de assistent-resident Scherer in 1884 wilde doen, was de goede weg ter verkrijging van een blijvenden invloed; maar hij was, helaas, geen persona grata en moest het veld zijner werkzaamheíd ruimen. Hij paste het divide et impera op zeer doelmatige wijze toe en stelde zelfs voor, verstrekking van vuurwapenen aan de bevriende partij. Wij volgden zijn goeden raad niet op en waren te schroomvallig en huiverig in het geven van geweren en munitie aan onze bondgenooten.

Was dat verstandig? Het heette steeds, dat later uit die zelfde geweren op onze troepen zoude geschoten worden. De vrees voor het bezit van geweren bij den vijand was ook een der argumenten voor de langdurige en kostbare militaire en politioneele blokkades gedurende den Atjehschen oorlog. Wat zoude wel gebeurd zijn, indien ieder Atjeher, die onze vijand was, een geweer met munitie had kunnen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

machtig worden? Voor iemand, die tegenover eene beurde vurende Atjehers na 1875 heeft gestaan, kan het antwoord niet moeielijk zijn. Zou dan ooit de klewangvrees, die van 1873 dateerde, onze troepen gedurende zoo vele jaren hebben bevangen? Die vrees, welke op de overtuiging van den soldaat gegrond is, dat hij in de mêlée zijn geweer als stootwapen niet weet te gebruiken en dus tegenover den Atjeher, die het blanke wapen zoo meesterlijk weet te hanteeren, het onderspit moet delven? Zou het na veertien jaren oorlog niet in ons voordeel zijn geweest, indien de guerilla het geweer en niet nog altijd den klewang als hoofdwapen tegen ons had leeren gebruiken? Met dat geweer had zij alsdan goed kunnen leeren omgaan, ja, maar wat nood? Aangenomen zelfs, dat de Atjeher er goed mede kan schieten — hetgeen nog altijd moet worden bewezen, omdat toevalstreffers bij de beoordeeling zijner bedrevenheid als schutter buiten beschouwing moeten blijven — dan bleef hij met zijn schieten toch nog altijd in het nadeel tegenover het vuur van een gedisciplineerd en systematisch in het schieten geoefend leger. De Atjehsche guerilla is niet uit Transvaalsche boeren samengesteld. Heeft onze ondervinding ons niet geleerd, dat de Atjehsche guerilla, die zich in 1873 met haar klewangaanval niet stoorde aan het snelvuur onzer achterlaadgeweren, later, toen zij ruim voorzien werd van geweren en munitie, zoo schietlustig is geworden, dat zij reeds op zeer groote afstanden (met slechte richtmiddelen of onbekwaam om met de goede om te gaan) haar vuur opent en zoo doende haar munitie ver-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

spilt? Indien zij reeds op zulke afstanden hare aanwezigheid verraadt en ons tot het gevecht uitnoodigt, handelt zij slechts in ons voordeel. Dat vuur kan ons niet zoo veel schaden. *Moeten* onze troepen haar in hare ompaggerde kampongs aanvallen en haar rechtstreeks uit die sterke stellingen verdrijven — hetgeen echter niet altijd noodzakelijk en gewenscht is, wanneer wij die stellingen weten om te trekken — dan zullen de moorddadige salvo's onzer troepen haar spoedig onze meerderheid in het vuurgevecht toonen, hetgeen zij, helaas, niet vermogen te doen in het gevecht met hetgeen een Russisch Generaal noemde het koude wapen. Geef den Atjeher een geweer in handen en het begint hem spoedig te jeuken; hij moet er mede schieten, onverschillig op welken afstand, zooals maar al te dikwijls blijkt uit het onzinnig vuren, zoowel over dag als 's nachts op onze posten, de zich op de ceintuurbaan bewegende voetgangers en nu en dan op de treinen. Laat hem schieten! Indien hij schiet, weten wij, waar hij is, en kunnen wij gerust zijn; maar dit kunnen wij nooit wezen, wanneer hij met de zijnen als een tijger in hinderlaag ligt, om, met lans en klewang gewapend, onze transporten en patrouilles, en met den rèntjong onze slapende of niets kwaads vermoedende schildwachten te overvallen. Hierdoor wordt, afgescheiden van de gemaakte slachtoffers, die echter spoedig vergeten worden, eene verderfelijke paniek in het leger teweeggebracht, die men — zooals de klewangvrees schitterend heeft bewezen — niet zoo spoedig vergeten kan. Hoe meer de Atjeher het geweer leert ge-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bruiken, hoe minder hij tegenover onze troepen den klewang zal hanteeren, zoo voor den aanval als voor de verdediging, m. a. w. hoe verder hij van onze stellingen en troepen verwijderd zal blijven; hoe gemakkelijker hij een geweer kan koopen, hoe minder hij zich aan het gevaar zal blootstellen om het onzen soldaten afhandig te maken, en hoe minder kans onze in het gevecht met het blanke wapen slecht geoefende manschappen zullen hebben, met hem handgemeen te worden.

Men overwege alsnog de voorstellen van den kundigen assistent-resident Scherer en late dezen ambtenaar zijn politiek beleid op Atjeh's noordkust tentoonspreiden in het belang der pacificatie. 't Wordt tijd, dat wij machtige bondgenooten krijgen.

De Heer Pruijs van der Hoeven eischt o. m. voor de pacificatie herstel van het sulthansrecht en sulthansgezag in Nederlandsche bestuurshand. Die hoofdambtenaar bedoelt er mede, dat wij als gouvernement het recht en het gezag van het voormalig sulthansbestuur moeten laten gelden. Moest dit niet van zelf volgen uit de proclamatie van Generaal Van Swieten in 1874, waarbij het sulthanaat opgeheven werd en de Indische Regeering het bestuur over de drie sagi's heette te aanvaarden? Het gewicht en de beteekenis, de gevolgen vooral dier proclamatie konden uit onbekendheid met den politieken toestand van het Atjehsche rijk en het politiek verband tusschen Groot-Atjeh en de Onderhoorigheden toen niet voldoende overwogen worden. Dat verband werd ons eerst later duidelijk. Wij kunnen het nog

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

herstellen na de in 1874 onzerzijds op touw gezette vreemde politiek tegenover de kuststaten.

Ik zou evenwel nog verder willen gaan. Waarom is het denkbeeld van den Minister van Koloniën Van Bloemen Waanders nooit ernstig overwogen om het sulthanaat te herstellen? De Gouverneur-Generaal s'Jacob verzette zich daartegen op grond van een m. i. weinig beduidend advies van den Raad van Indië, die zich voor de onuitvoerbaarheid van dat denkbeeld o. m. beriep op bovenbedoelde proclamatie van den Generaal Van Swieten, een argument dat uit het vindingrijke brein van het raadslid Levyssohn Norman was gehaald. De aanvankelijk met gunstigen uitslag bekroonde pogingen van den Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden Laging Tobias om met den te Kemala verblijf houdenden sulthanspretendent in aanraking te komen, moesten op uitdrukkelijken last van den Gouverneur-Generaal s'Jacob gestaakt worden. Waarom? Het op autoriteitsgeloof of eene verkeerde interpretatie der meerbedoelde proclamatie van Generaal Van Swieten gebaseerde advies van den Raad van Indië kan hier gerust buiten beschouwing blijven. De Heer Laging Tobias bewoog zich in dit opzicht niet op het gebied der haute nouveauté. De Indische staatsgeschiedenis is hem genoeg bekend. Indien wij voor de pacificatie eene machtige Atjehsche partij willen organiseeren, die op onze hand is, zoude het onzerzijds slechts van eene goede staatkunde getuigen, wanneer wij tegenover die partij zooveel mogelijk de Atjehsche adat en traditiën eerbiedigen en aan haar hoofd plaatsen een te Kota-Radja

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

resideerenden sulthan, beschermd door Nederlandsche troepen en bijgestaan door Nederlandsche ambtenaren, als vlag en ôtage. Verdient de herstelling van het sulthanaat aanbeveling, dat men haar nog met beide handen aangrijpe en niet afwijze op grond van doctrinaire beginselen of het bekende bureaucratische argument, dat men hier met een gevaarlijk antecedent te doen heeft. Zij kan wellicht een eindmaken aan den millioenen verslinden denen het leger demoraliseerenden oorlog. Men heropene de onderhandelingen met Toewankoe Mohammad Daoed en trachte vooral de twee vijandige hoofden te winnen, die grooten invloed op hem uitoefenen. Ik zal nog niet zoo pessimistisch zijn als de Heer Laging Tobias en beweren, dat de tijd daartoe thans verstreken is.

Men jage de Atjehsche bevolking niet uit onze vestiging weg, zooals eenige heethoofden willen, noch isoleere de buiten onze geconcentreerde positie wonende Atjehers, die we tegenwoordig *vijanden* noemen, van ons bestuur, hetgeen het tegenwoordig staatkundig streven beoogt; doch men moet met de buiten de defensieve linie wonende bevolking langs vredelievenden weg aanraking zoeken en onderhouden.

Voor die aanraking zijn postkommandanten noodig, die belast zijn met het vereenigd civiel- en militair gezag, evenals dit is bepaald ten aanzien van de betrekking van Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden. Dat de Heer Pruijs van der Hoeven, de incarnatie van den Indischen ambtenaar en als zoodanig behept met de vooroordeelen van dezen stand tegen den Indischen officiersstand, de postkommandanten

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

voor die taak ongeschikt acht, verwondert mij niets; maar wel heeft het mij verbaasd dat — en dit teekent — de Kolonel Demmeni in 1884 de vereeniging van het civiel- en militair gezag in Atjeh slechts voor zijn persoon en de postkommandanten van Segli en Analaboe wist door te drijven.

Binnen onze geconcentreerde positie in Groot-Atjeh is wel is waar voor de postkommandanten weinig gezag te voeren; maar waarom laat men zich niets meer gelegen liggen aan de bevolking, buiten die positie wonende, onze vijanden? Moeten zij te allen tijde onze vijanden blijven? Waarom die bevolking ook niet langzamerhand onder ons gezag gebracht, overeenkomstig de denkbeelden van den Heer Pruijs van der Hoeven? Waarom niet iederen postkommandant in zijn rayon tevens belast met het burgerlijk gezag, maar dien rayon ook *buiten* de defensieve linie bepaald? Wij zouden ons dan na het tot stand komen der geconcentreerde stelling en het bezetten der nieuwe postenlinie niet langzamerhand meer en meer hebben vervreemd van de daarbuiten wonende bevolking, met welke wij toch steeds aanraking, hoe dan ook, moeten zoeken en voeling houden, zal het einddoel onzer vestiging in Atjeh in de eerste plaats zijn de pacificatie der vallei van Groot-Atjeh.

De postkommandanten moeten de voelhorens zijn van het centraal bestuur te Kota-Radja. Als organen van den Gouverneur moeten zij in hun persoon ook het vereenigd civiel- en militair gezag voeren. In de phase, waarin het gouvernement van Atjeh en Onderhoorigheden thans ver-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

keert en nog gedurende vele jaren zal verkeeren, moet dit stelsel m. i. de pacificatie krachtig bevorderen, door eenheid van inzicht en onverdeelde verantwoordelijkheid, die toelaten met den soldaat in zeemanschap te handelen, hetgeen in vroegere jaren aan het slot van elke instructie voor den gezagvoerder werd voorgeschreven. Is, wat ik hier verlang, bij eene goede keuze van postkommandanten, eene onmogelijkheid? Hoe werkte de resident van Padang, Kolonel de Stuers, tijdens den Padri-oorlog? Aan officieren van de vereischte intelligentie kan het op dit oogenblik zeker niet ontbreken; want toen een kwart eeuw geleden het burgerlijk gezag in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo moest worden georganiseerd, bestond ruimschoots gelegenheid om eene zeer goede keuze te doen uit de officieren, in het gewest aanwezig, voor alle betrekkingen van assistent-resident en de verschillende controleursrangen.

In een nog niet of nauwelijks overwonnen land — dit kan de Heer Pruijs van der Hoeven met zijne sterk gepronoceerde antipathie tegen den Indischen officiersstand maar niet beseffen — is een onverdeeld, door militairen uitgeoefend gezag noodig om zoowel de hoofden als de bevolking voor te bereiden op een later, meer normaal, het zuiver burgerlijk bestuur. De Indische bewindslieden uit de oude school waren door ondervinding daarvan doordrongen. Het tegenwoordige geslacht wenscht of weet echter, naar 't schijnt, geene rekening te houden met de bijzondere geaardheid van den Oosterling en Mohamedaan en laat zich steeds door zijne vrijzinnige theoriën op verkeerde paden leiden. Hoe wilde

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de Gouverneur Pruijs van der Hoeven Atjeh en de Atjehers besturen? Geweld — ik heb het zelf reeds gezegd — moet zeer zeker vermeden worden, wanneer het niet onvermijdelijk noodzakelijk is, maar in het tegenovergestelde geval moet men niet door zachtzinnigheid en overtuiging door redeneering naar zijn doel streven. De Oosterling-Mohamedaan is daarvoor ten eenenmale onvatbaar. Hij bukt alleen voor de macht, waartegen hij niet opgewassen is; zoodra hij inziet, dat hij zijn meester heeft gevonden, buigt hij het hoofd en schikt zich in zijn lot met het hem eigen fatalisme.

In het politiek en administratief organisme van Atjeh en Onderhoorigheden zijn vele fouten aan te wijzen.

Wij schijnen in de vallei van Groot-Atjeh, om de bekende uitdrukking van Groen van Prinsterer aan te halen, in isolement onze kracht te moeten zoeken. Ik heb het politiek beginsel op het oog, dat onze vestiging in die vallei beheerscht. Kan dit ooit tot pacificatie leiden of is niet het aanhoudend beschieten onzer positie en het daarbinnen dringen van kwaadwilligen het logisch gevolg van dat beginsel, hetwelk ons leger demoraliseert en onze finantiën uitput? Niet alleen is onze houding passief in militairen zin — hetgeen niet anders mogelijk is, zelfs al wilden wij weder offensief optreden, waartoe wij machteloos zijn geworden — zij is het ook in politieken zin, en dit is in elk geval verkeerd. Moet soms de Atjehsche vijand het eerst blijken geven van toenadering? Weten wij dan niet, dat de aristocratie des lands, de ziel van den tegenstand, zich tot nu

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

toe op een afstand houdt, omdat zij juist, met de Kemala-partij aan het hoofd, in ons isolement hare kracht vindt? Wij kwamen tot dusverre hoofdzakelijk met avonturiers en saltimbanques, die wij duur betaalden, in aanraking, omdat het in onze politiek van militair geweld past, alle Atjehers over één kam te scheren. Wij begiftigden hoofden met betwistbare geloofsbrieven — bij gebrek aan betere — met titels, ambten, bezoldiging, medailles, eerewapens en andere geschenken, omdat wij ook vaak niet wisten, dat zij bij hunne landgenooten zelven doorgingen voor lieden van verdacht allooi. Dat riekt naar jenever en tabak, zegt de Kemala-partij, en zij blijft hare gereserveerde houding tegenover ons gouvernement handhaven; maar op die wijze vormen wij geene machtige Atjehsche partij, die op onze hand is, krijgen wij nooit bondgenooten, op wie wij rekenen kunnen. Zóó volgt men geene actieve, opbouwende politiek.

Staan wij tot dusverre in Atjeh geïsoleerd, omdat wij alleen bij de keuze van sommige hoofden, uit onbekendheid met de geschiedenis van land en volk en in strijd met adat en traditie, aan personen eene positie hebben geschonken, die hun van rechtswege niet toekwam, zoodat zij in de oogen der bevolking slechts een panglima of een hoeloebalang in partibus infidelium waren, of is het soms ook, omdat wij, door verschillende onzer handelingen, bij de vijandelijke partij gewantrouwd werden? Kunnen wij van onzen kant met alle oprechtheid getuigen, dat wij steeds geoorloofde middelen hebben gebezigd om ons doel te bereiken? Ik spreek hier natuurlijk niet van sommige hande-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

lingen, die door officieren en mindere militairen bij en na de ontmoetingen met den vijand zijn gepleegd; deze zijn niet altijd te beletten en komen in elken oorlog voor; maar ik heb hier meer op het oog handelingen, die uitgingen van het centraal bestuur te Kota-Radja of aldaar goedgekeurd werden. Ik wensch niemand te beschuldigen; doch ieder ambtenaar of officier, die een werkdadig deel aan dat bestuur heeft gehad, moge de hierboven gestelde vraag voor zichzelven beantwoorden. Er is niets wat onze goede zaak méér nadeel toebrengt dan wanneer wij bij het nemen onzer repressieve maatregelen in den volks-oorlog den breeden, koninklijken weg niet opgaan, zelfs al ondervinden wij daarvan niet of niet onmiddelijk de voordeelen.

Medewerking van een gedeelte van het Atjehsche volk om het oorlogvoerende of nog in vijandschap levende gedeelte tot onderwerping te brengen, is niet voldoende gezocht. Zoude dit niet de hoofdoorzaak zijn van al de door ons in Atjeh ondervonden tegenspoeden en het gemis aan afdoend succès onzer militaire middelen, welke waarlijk niet gering zijn in vergelijking van die, bij onze vroegere Indische oorlogen aangewend? „Ondanks de schitterende overwinningen, op den vijand behaald," beweert de Heer Pruijs van der Hoeven te recht, „de onbetwistbare dapperheid en volharding onzer krijgslieden, vermochten wij de in Atjeh verkregen positie nog altijd niet op voldoende wijze te handhaven, noch den vijand voortdurend genoegzaam ontzag in te boezemen, noch met dit middel het ontstaan eener ons bestuur zoekende, zich daarbij uit eigenbelang

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

aansluitende partij mogelijk te maken, zonder welke eene overheersching van dat land, eene algemeene souvereiniteitserkenning niet verwacht kan worden." Mogen wij, nu het leger gebleken is, machteloos te zijn, om aan den volks-oorlog een einde te maken, met den Heer Pruijs van der Hoeven vragen: „Kan, nu de Atjehsche kraton genomen, het sultansterrein bezet is, geene Atjehsche legers meer opdagen en wij alleen met guerilla-benden te kampen hebben, nu de voornaamste hoofden zich onthouden of met onbeduidende giften aan de Kemala-partij zich van de zaak afmaken, nu een groot gedeelte van de bevolking aan den strijd vreemd blijft, de medewerking ontstaan, waardoor wij volkomen meester in Atjeh worden?" De tijd zal het ons leeren.

Wat ik wensch, komt neder op hetgeen d'Estournelles de Constant zegt in zijn opstel: „Les sociétés secrètes chez les Arabes" (Revue des deux Mondes, 1886): „Diviser, déconsidérer, ne pas combattre, tel est le sens général des instructions à donner aux fonctionnaires, qui sont aux prises avec les fanatiques, n'employer nos soldats qu'à repousser des incursions ou à les punir, si le châtiment est opportun, s'il n'exige pas des sacrifices disproportionnés avec l'offense ou le préjudice. Une telle politique confiée à quelques mains habiles, froides, équitables .... ne serait peut-être pas glorieuse, mais elle serait sage.... Nous devons, il est vrai, c'est notre ambition, notre fierté, ... donner l'exemple de la justice et de la bonne foi, mais ce n'est pas une raison pour être dupes et jouer les Don Quichotte, préférer à une politique préventive, efficace, les

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

expéditions héroiques, mais folles, qui consistent à poursuivre pendant des semaines .... une ennemie insaisissable ... et toutes les fois qu'il est possible de remplacer une de ces expéditions par l'envoi d'un agent de discorde, nous ne devons pas hésiter à nous servir de cet agent. Il faut avoir le courage de le dire, ne pas craindre de passer pour peureux: le temps des guerres est fini; que nos officiers s'en convainquent, qu'ils prennent leur parti; sinon, dans oisiveté des postes avancés, comment ne seront-ils pas à chaque instant tentés de se mettre en campagne, et, pour employer un mot élàstique et funeste, de réprimer des commencements d'agitation? .... Cette répression .... ces razzias célèbres .... sont, en effet, d'entraînantes parties! .... Oui, c'est un sport; non pas inoffensif toutefois, car la répression, si elle n'est pas absolument nécessaire, a le plus souvent pour effet de bouleverser les tribus et de les jeter, malgré elles, dans une insurrection véritable .... mais encore une fois, si nous voulons faire de la politique solide et non du roman de chevalerie, ne craignons pas qu'on doute de notre courage, établissons notre autorité non sur des victoires stériles, mais par la division; la tactique n'est pas nouvelle: *divide et impera.*"

Zoude men thans hetzelfde stelsel niet kunnen toepassen in Atjeh en Onderhoorigheden? Wat bedoelt de Fransche schrijver met de daarvoor vereischte „mains habiles et froides"? Geen bestuur, dat zich laat meeslepen door militaire geestdrift of — welke soms ook zeer oorlogzuchtig kunnen zijn en op verkeerd beleid uitloopen — door amb-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tenaars-illusiën. Het laatste is in den toestand, waarin Atjeh nog verkeert, even gevaarlijk als het eerste. Men behoeft den toestand van oorlog niet te decreteeren, maar make zichzelven evenmin diets, dat er reeds vrede is. De vrede zal eenmaal komen als het logisch gevolg eener goede staatkunde onzerzijds; maar men anticipeere niet op den zuiveren vredestoestand en den daaraan verknochten normalen bestuursvorm door nu reeds den volks-oorlog voor geëindigd te verklaren en den vredestoestand kunstmatig te willen scheppen, als door den Gouverneur Pruijs van der Hoeven is geschied, op last van den Gouverneur-Generaal Van Lansberge, die haast had, om beroemd te willen worden.

Zéér juist zag de Generaal Van der Heijden den toestand in, toen hij de invoering van het door den Heer Pruijs van der Hoeven gewenschte bestuur als *ontijdig* qualificeerde en den normalen bestuursvorm nog gedurende vele jaren door een *sui generis* vervangen wenschte te zien, die door de Indische staatsgeschiedenis in het Indisch staatsrecht zijne reden van bestaan heeft gevonden en door de Indische praktijk wordt genoemd: *vereenigd civiel- en militair bestuur*. Aan het hoofd van zulk een uit de omstandigheden geboren interimair of nog niet geheel normaal bestuur moet een *militair* staan, maar een, die noch soldaat, noch ambtenaar, doch staatsman is.

Dat in dezen bestuursvorm een militair met het hoogste gezag behoort te worden bekleed, is niet moeilijk aan te toonen. Men leze slechts art. 43 van het Reglement op het beleid der regeering van Ned.-Indië. Daarin wordt gesproken van *oorlog* of

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

opstand en den staat van oorlog of van beleg en het nemen der voorloopige maatregelen in een dezer toestanden „door de burgerlijke of militaire gezaghebbers." Wie hunner die maatregelen mag nemen, is niet bekend. Het woord *of* kan tot de grootste moeielijkheden, tot quaestiën van allerlei aard, tot den hevigsten oorlog op papier tusschen den burgerlijken en den militairen gezaghebber aanleiding geven, zoolang Indië geene wet op den staat van oorlog en op dien van beleg bezit, waarin o. m. bepaald is, wanneer een dezer toestanden geacht wordt aanwezig te zijn en wie alsdan, de burgerlijke of de militaire gezaghebber, bedoelde maatregelen moet nemen, omdat art. 67 van het Reglement op het beleid der regeering van Ned.-Indië luidt: „Het burgerlijk gezag is, zoolang niet anders is bepaald, het hoogste;" terwijl in den staat van oorlog en in dien van beleg het burgerlijk aan het militair gezag ondergeschikt moet worden. In een bestuursvorm *sui generis*, die zijne reden van bestaan alleen moet ontleenen aan het feit van het abnormale, d. i. dat de gevallen van oorlog of opstand veelvuldiger zullen voorkomen dan in eenig gewest, waar volgens het beginsel van art. 67 de normale bestuursvorm bestaat, kan het m. i. slechts de meeste aanbeveling verdienen, dat de Indische Regeering in dezen voor de veiligheid van ons grondgebied zeer gevaarlijken toestand al die moeilijkheden en quaestiën, al dat onvruchtbaar gekibbel tusschen den hoogsten civielen en den hoogsten militairen gezaghebber over wederzijdsche bevoegdheden, definitiën en interpretatiën van organieke bepalingen voorkomt, door in eenig gewest, waar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

die gevallen van oorlog of opstand veelvuldiger dan elders voorkomen, het hoogste, d. i. het burgerlijk gezag of algemeen bestuur aan een militair op te dragen. Berust het hoogste gezag eenmaal in handen van den militair, dan zal in Indië de afkondiging van den staat van oorlog of van dien van beleg vaak achterwege kunnen blijven, omdat zij dan niet vereischt wordt, ten einde den hoogsten burgerlijken gezaghebber, die heden nog boven den hoogsten militairen gezaghebber staat, morgen aan dezen ondergeschikt te maken of zelfs te destitueeren. Dit kost in Indië zéér veel moeite. Hoe minder men den staat van oorlog of van beleg behoeft af te kondigen, hoe wenschelijker dat is. De andere voordeelen van zulk een in leekentaal genoemd *vereenigd civiel- en militair gezag* kan ik onbesproken laten. Zij zijn voldoende bekend.

Militair- en *civiel* bestuur zijn uitdrukkingen, die geene beteekenis hebben. Een militair bestuur kan slechts bestaan in eenige plaats, vesting, fort, benting, kampement of bivouac, uitsluitend door militairen bewoond. Zelfs in den staat van oorlog of in dien van beleg kennen het staats- en het administratief recht geen *militair* bestuur. Hoe kon de Minister van Koloniën Van Golstein, in 1881 in de Volksvertegenwoordiging het beleid van den Generaal Van der Heijden als Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden desavoueerende, zeggen: „militair bestuur is militaire willekeur"? De omstandigheden knnnen vorderen, dat een *officier* eenig bestuur, hetzij over een gewest of een onderdeel daarvan, voert, maar dit is geen *militair* bestuur. Gaarne wil ik toestemmen, dat er verscheidene officieren zijn, di

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

niet kunnen besturen, maar valt er nooit iets aan te merken op hen, die in den regel moeten besturen? Is nooit willekeur gepleegd door civiele ambtenaren? Douwes Dekker sprak eens zeer sarcastisch van een kampong, die door de Nederlandsche troepen was veroverd en *dus* in brand stond. Ik geef toe, dat de Generaals Pel en Van der Heijden nog al eens hebben laten branden; maar wie lieten in Atjeh gesneuvelde Atjehers onthoofden? Werd van die zijde niets anders gedaan, tot afbreuk der oorlogvoerende partij, dan onthoofden van gesneuvelde Atjehers? Op de wijze sprekende van den Heer Van Goltstein, zoude ik zeggen, dat civiel en militair bestuur in Atjeh elkander niets te verwijten hebben!

Het leger kan en mag niet regeeren en besturen. Het is niets anders dan een steun, maar een krachtige steun van het bestuur. In Indië is het leger ook de pionier der beschaving en de baanbreker van het gezag, maar tevens de hersteller van hetgeen door het bestuur bedorven is. In de geheime zitting der Tweede Kamer van 18 April 1874 zeide de Minister van Koloniën Fransen van de Putte: „ik zeg het in comité-generaal, van de tien malen, dat er onlusten zijn in onze Oost-Indische bezittingen, zijn acht malen de ambtenaren door onhandigheid de schuld."

Het bestuur moet echter nog een anderen steun hebben dan het leger. Ik bedoel de politie. Een buitenlandsch staatsman heeft gezegd, dat men aan de mate van veiligheid en het gehalte der politie in eenig land kan zien of dit goed bestuurd wordt. Deze uitspraak is niet zeer vleiend voor

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ned.-Indië in het algemeen en het gouvernement van Atjeh en Onderhoorigheden in het bijzonder. De Indische politie is slecht van oudsher en de Atjehsche nog slechter. Hoe de politie op Java is samengesteld, is voldoende bekend. In Atjeh moet zij echter op eene geheel andere wijze worden georganiseerd. Eene eigenlijke politie bestaat er, behalve te Kota-Radja en Oleh-leh, niet, zoodat het leger met politiedienst binnen de geconcentreerde positie wordt belast. De Heer Pruijs van der Hoeven keurt dit stelsel terecht af en dit pleit voor zijne goede inzichten in dit onderdeel eener rationeele bestuursorganisatie. Het gaat niet aan, het leger met diensten te belasten, welke tot de taak der politie behooren.

De militaire patrouilles, die de Generaal Demmeni alleen over dag binnen onze vestiging liet loopen, zijn van weinig nut geweest. Toen zij, zooals in 1885, door onderofficieren werden aangevoerd, hebben zij vaak zelfs veel kwaad gesticht. Die patrouilles werden ten tijde van den Gouverneur Pruijs van der Hoeven spottenderwijze „klapper-patrouilles" genoemd, „omdat zij in de kampongs wel klappers kregen, maar nooit kwaadwilligen vonden." De tegenwoordige *sectorpatrouilles* hebben niet veel meer succès. Zij zijn voor het leger zeer afmattend geworden gedurende de twee jaren, dat de beri-beri-epidemie zoo hevig woedt en het incompleet der in Atjeh gelegerde troepenmacht er niet op vermindert. Het uitzenden van patrouilles *over dag* heeft m. i. alleen dan nut, wanneer er kans bestaat, dat men de kwaadwilligen, wier aanwezigheid gesignaleerd is, verrassen en overvallen kan.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

's Nachts daarentegen moeten er binnen onze vestiging altijd een of meer patrouilles loopen, opdat de kwaadwilligen weten, dat zij de linie onzer versterkingen niet ongestraft kunnen binnensluipen en weder verlaten; doch deze patrouilles wenschte ik opgedragen te zien aan de politie.

De uit Kota-Radja gezonden militaire patrouilles kennen noch het terrein, noch de Atjehsche bevolking bij de postenlinie, zooals dikwijls gebleken is. Die patrouilles zouden meer nut stichten, indien zij van de verschillende posten werden gezonden, op tijdstippen door den postkommandant te bepalen. Terecht is beweerd, dat de uit Kota-Radja gezonden patrouilles zelden de rimboe ingaan, en wie den Atjeher kent, zal den Heer Pruijs van der Hoeven gelijk moeten geven, als hij zegt: „Het zien loopen van militairen maakt geen indruk, wel het raak slaan, wanneer het noodig is." *Binnen* onze positie is het *'s nachts* onveilig, omdat er dan nooit gepatrouilleerd wordt, behalve in de XIII moekims Oleh-Karang, alwaar elken nacht sedert eenigen tijd eene Atjehsche bevolkingspatrouille van ± 25 met geweren gewapenden zich langs de groote wegen beweegt om de telephonische communicatie met Kota-Alam te beveiligen. Dit geschiedt tot dusverre met goed resultaat. Waarom loopen die *bevolkingspatrouilles* 's nachts niet evenzeer elders binnen onze vestiging, b.v. in Mesdjid Raija rechter- en linkeroever der Atjeh-rivier, en in Merasa? Waarom wordt de Atjehsche bevolking binnen onze linie niet verplicht tot *gardoedienst*, aanvankelijk bij de kampongs en later langs de groote of zoogenaamde straalwegen en de ceintuurbaan? Natuurlijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

moeten die bevolkingspatrouilles en die gardoedienst, evenals op Java, onder contrôle der politie staan. Hoe die politie moet werken, wil ik thans nog buiten beschouwing laten; maar geheel beaam ik, wat de Heer Pruijs van der Hoeven zegt: „Men kan eene politiemacht in Atjeh niet missen; men ondervindt dit thans. Juist door het rusteloos patrouilleeren der politie, vooral des nachts, in den omtrek onzer vestiging en in de omliggende kampongs, moet men aldaar den gewenschten graad van veiligheid trachten te verkrijgen. Men kan daardoor vele gevaarlijke personen vatten en op de handelingen van vele slechte sujetten, die zich binnen de linie gevestigd hebben en niet tot de Atjehsche bevolking behooren, maar vaak met de kwaadwilligen in betrekking staan, het oog houden."

In nauw verband tot het politiewezen staat het *spionnenstelsel*. Ook dit is in Atjeh gebrekkig georganiseerd.

De Heer Pruijs van der Hoeven overschat echter zeer de waarde of het gehalte van het tijdens zijn bestuur over Atjeh georganiseerde *politiecorps*. Dit was, men kan zonder de waarheid geweld aan te doen niet anders zeggen, uit zeer slechte elementen samengesteld. Zien wij eens, hoe de politie in de Straits Settlements is georganiseerd, en laat ons dan eerlijk erkennen, dat de samenstelling van het corps gewapende politie dienaren onder het bestuur over Atjeh van den Heer Pruijs van der Hoeven niet in de schaduw er van kon staan.

Het politiewezen moet in Atjeh uitmuntend georganiseerd zijn. Wat de Heer Pruijs van Hoeven wilde, was goed, maar wat hij organiseerde, was zeer slecht. Door de poli-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tie moeten geene militaire, door het leger geene politiediensten worden verricht. Dit is in Atjeh vaak over het hoofd gezien, vooral onder den Gouverneur Pruijs van der Hoeven en den Generaal Demmeni. Beiden vervielen in uitersten, tot nadeel van het leger. Moet de politie in het gouvernement van Atjeh en Onderhoorigheden uit de gewapende politie-dienaren of pradjöerits van het bekende Indische gehalte, zooals de Lampongsche, Palembangsche en Delische worden samengesteld? Zeer zeker niet. Zulk eene organisatie — het is trouwens van algemeene bekendheid — moet fiasco maken. Zullen wij in Indië met onze politie nooit wijzer worden? Waarom is het mogelijk, dat zij in het gouvernement der Straits Settlements, te Singapore, Malakka en Pinang, zoo goed georganiseerd is? Sedert jaren is er eene reorganisatie van ons politiewezen in Indië in overweging. Waarom is onzerzijds nooit moeite gedaan, om achter het geheim der organisatie van de Engelsche politie in de Straits Settlements te komen, die de plaatselijke of gewestelijke autoriteiten aldaar voor onze Indische Regeering zeker niet geheim houden? Ook dáár is eene *haven-*, eene *straat-* en *kampong-* of *dèsapolitie*, nevens eene *geheime politie*, die de grootste kracht van het bestuur uitmaakt. Laat ons niet langer talmen, het gouvernement van Atjeh en Onderhoorigheden eene politiemacht te schenken als in de Straits Settlements gevonden wordt.

Met eene goede en voldoende politie binnen onze geconcentreerde stelling in Groot-Atjeh, die dag en nacht op de been is, kan m. i. de infanteriebezetting van Kota-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Radja en omstreken onmiddellijk tot *twee* veldbataljons worden teruggebracht, intact te houden voor mogelijke offensieve handelingen, dus, bij eene minder bezwarende aanvulling dan tegenwoordig, overigens uitmuntend te oefenen. Er zouden dan *zeven* compagnieën of $1\frac{3}{4}$ veldbataljon Infanterie naar Java en Sumatra's-Westkust teruggezonden kunnen worden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

V.

De openbare zoowel als de geheime politie behooren in het gouvernement van Atjeh en Onderhoorigheden alsnog georganiseerd te worden. De openbare moet geheel op militaire leest worden geschoeid, zooals de straatpolitie in de Straits Settlements, de kustwachters in Italië, de gendarmerie en de boschwachters in Frankrijk en een gedeelte der Nederlandsche rijks- of gerechtelijke politie, bekend onder den naam van maréchaussée. Ik bereken, dat een politiecorps van 250 man, mits van goed gehalte, goed georganiseerd en onder strenge tucht staande, voor de handhaving der orde en veiligheid binnen onze geconcentreerde stelling voldoende is. Liever stel ik dit cijfer op 250 man dan op 200, om steeds eene voldoende reserve beschikbaar te hebben voor enkele eventualiteiten en met het oog op zieken tengevolge van een minder gunstigen gezondheidstoestand.

Zoodanig corps moet onder de bevelen staan van het Binnenlandsch Bestuur en, wat den dienst betreft, niets met het leger te maken hebben, dan dat men, in den eersten tijd althans, van de krachten van het leger gebruik maakt en officieren en kader bij het politiecorps indeelt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wie daarbij als militair dienst doet, voere men „voor memorie" bij het leger. De chef drage den titel van inspecteur of hoofdcommissaris van politie met den kapiteinsrang. Onder hem moeten een viertal adjunct-inspecteurs of commissarissen van politie met den rang van 1en of 2en luitenant dienen, die aan het hoofd staan van in verschillende wijken of buurten der geconcentreerde stelling gestationeerde onderafdeelingen of brigades van het politiecorps. Bij elke brigade behoorlijk kader, b.v. 1 hoofdschout (adjudant-onderofficier), 2 schouten (sergeanten-majoor), 4 onderschouten (sergeanten of fouriers) en 8 opzichters (korporaals). Voor dit kader zijn genoeg personen te vinden bij behoorlijke bezoldiging, als men bedenkt, dat de meesten onzer Indische schouten gewezen onderofficieren zijn. Voor de officieren der politie kieze men hen bij voorkeur, die de betrekking vervullen of hebben vervuld van plaatselijken-adjudant te Kota-Radja, Padang, Batavia, Weltevreden, Samarang en Soerabaja. Het kader behoeft niet uitsluitend uit Europeanen te bestaan. Ook Amboineezen, Afrikanen, intelligente Maleiers en Javanen, zelfs Bengaleezen en Klingaleezen (mits *buiten* Atjeh aangeworven), die lezen en schrijven kunnen, zijn zeer goed te gebruiken. Kennis van het Maleisch is een eerste vereischte, onberispelijk gedrag een tweede. Ik zoude het liefst nemen Indo-Europeanen, omdat zij nooit misbruik maken van sterken drank, beter dan Europeanen tegen de invloeden van het klimaat bestand zijn, meer aanleg hebben tot het aanleeren van het Atjehsch, niet driftig zijn tegenover Inlanders,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zich gemakkelijker weten te bewegen op het Indisch terrein en daarop meer oog hebben dan de Europeanen. Het gros van het kader zoude zelfs uit Indo-Europeanen, Amboineezen, Maleiers en Javanen kunnen bestaan. De politie-agenten zelven kunnen uit Amboineezen, Afrikanen, Maleiers en Javanen (geene Boegineezen en Madoereezen) bestaan, die niet korter dan zes en niet langer dan twaalf jaren in het leger hebben gediend en volkomen geschikt zijn voor den velddienst, en voorts uit door onze consulaire macht aan te werven Bengaleezen en Klingaleezen. Wie „knoeit" met Europeanen, Chineezen en andere vreemde Oosterlingen, Atjehers of andere Inlanders, en wie slechts ééns dronken is geweest of misbruik van opium heeft gemaakt, moet onverbiddelijk naar het leger teruggezonden of ontslagen worden.

In elk land wordt de politie als een keurtroep beschouwd, omdat haar gewichtige belangen zijn toevertrouwd. Zij moet dus goed bezoldigd worden, d. w. z. naar verhouding beter dan het legér. Ieder politie-agent moet kunnen lezen en schrijven in onze karakters (hij behoeft dus geen Hollandsch te kennen); kennis van het Maleische letterschrift en de Atjehsche spreektaal strekken tot groote aanbeveling. De uniform moet geheel anders zijn dan bij het leger: attila van donker- of lichtgroene wol, pantalon van donker- of lichtgrijze wol, beide met roode uitmonstering, zwarte helmhoed met het rijkswapen, een goed schoeisel, met slobkousen, ook voor de niet-Europeanen. Wapening: een achterlaadgeweer met hertsvanger, hängende aan een lederen koppel boven de jas, waaraan bevestigd zijn tegen de linker- en rechter heup

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

twee patroonzakjes. De officieren moeten bereden en van kaplaarzen voorzien zijn. De administratie van het corps late men te Kota-Radja voeren door een adjudant-onder-officier (administrateur), bijgestaan door een fourier en een korporaal (schrijver). De inspecteur of hoofdcommissaris van politie moet rechtstreeks onder de bevelen staan van het hoofd van gewestelijk bestuur en bij ontstentenis van dezen, onder den assistent-resident der afdeeling Groot-Atjeh.

Bij deze organisatie behoort tevens gezegd te worden, welke diensten voortaan in Groot-Atjeh door de politie en welke door het leger moeten worden verricht. Toen dit gewest door den Gouverneur Pruijs van der Hoeven werd bestuurd, had men er *politie;* doch deze liet men, met de daaraan toegevoegde ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur en de schouten, militaire diensten verrichten. Later onder het bestuur van den Generaal Demmeni, zocht men in Atjeh te vergeefs naar eene politie en werd het leger gemakshalve of voor de goedkoopte met politiediensten belast. Ziedaar twee stelsels, die onbewimpelde afkeuring verdienen. Wat leert ons Britsch-Indië te dien opzichte?

„Soldiers of the regular army are only to be employed for purely military duties, and for which not mere watchmen but disciplined military sentries are considered necessary on essentially military grounds. Where guards are required to keep watch over stores, godowns (goedangs), buildings, etc., the department requiring them, wether commissariat, public works, or other, is to arrange with the

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

civil authorities for the provision of police-guards or watchmen (the cost of which is debitable to the department concerned), unless, as above is stated, military considerations require the employment of a military guard."

„Soldiers of the regular army are not to be employed for the purpose of escorting jail prisoners, nor in the custody of convicts, nor on other duties ordinarily of a civil nature and of an unmilitary character, unless, with regard to the rules contained in the two preceding paragraphs, their employment is on military grounds considered absolutely necessary."

En hoe luiden die twee voorafgaande paragraphen?

„Whenever, in consequence of police not being available for the duty, military authorities are called upon to furnish escorts from the troops under their command, an immediate report is to be made by the military officer detailing the escort to the local government, in view to its being at once ascertained whether there really excisted necessity for not employing, or for denying the services of the police."

„Whenever military escorts are applied for by the civil powers, a written declaration is to be made by the proper police officer as to the state of the country through which the escort will have to pass, giving the reasons why the police is not sufficient in strength to afford the required protection. This report is to be delivered to the senior military officer on the spot, who will then decide as to the strength and composition of the military force required for the service, and do his utmost to meet the requisition promptly and readily."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het leger blijft altijd de steun van het gezag Hoe behoort de verhouding te zijn tusschen de gewapende macht en hen, die namens dat gezag hare hulp inroepen? Hieromtrent bestaat eene instructie in Britsch-Indië, die als model kan dienen. Zij luidt o. m.

„10°. *Military aid to be granted whenever required.* Commanding officers are not to exercise any discretion in granting or withholding military aid, which may be officially applied for by the civil or political authorities of their districts, for the maintenance of the peace, or for any other emergency; but are immediately to furnish the same, determining the nature and strength of the force which should be employed from a consideration of the duty to be performed, the strength and ressources of the party against whom the troops are to act, and all known obstacles to be encountered, — points on which the civil authority making the application is required to inform the commanding officer as fully and circumstantially as may be practicable."

„11°. *Civil officers to apply for aid from military authorities.* The civil officer is vested with authority to call upon the military commander for the services of the troops under his command, whenever, in the judgment of such civil officer, the public interests of the government may require such a measure; and it is the absolute duty of the military officer to whom such requisition is addressed, whoever and whatever he may be, forthwith to comply with the same. It is not competent for him to enter into any discussion

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

upon the merits of the measure proposed, or to take any cognizance whatever of its policy, justice, or necessity."

„12°. *Responsibility of calling out troops rests with civil officers.* It is for the civil officer, and him alone, to judge of the policy, the justice, or the necessity of the measure. For these he alone is responsible to the government he serves; and he is not called upon in duty either to justify his conclusions or to communicate his reasons to the military officer to whom he may address the requisition for troops. Although such manifestions of confidence and cordiality are always to be desired, he is only required by his strict duty to state distinctly (in writing) the service he desires to see performed and the necessity of troops for the purpose, and to afford such further information as may be necessary to enable the officer in command efficiently to perform the service he is called upon to execute."

„13°. *Military officers responsible for information of force, etc.* The civil or political officer is not authorised to interfere in any way with the formation or details of the force, the military officer being held responsible for the success of the operations to be undertaken; and it is for the latter, and for him alone, to judge in what manner the troops can effect the object which the civil officer has indicated, and to direct the force in the execution of the service in which it is engaged."

14°. *Assistance to be refused if force is inadequate.* If, however, the military officer should consider his force nadequate for the performance of the service required, or

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

the service itself impracticable on purely military grounds, it would be competent to him to decline to accede to the requisition. But in so doing he must be prepared to justify his refusal to the satisfaction of the government he serves, and whose interests are affected by his acts."

Indien de Heer Pruijs van der Hoeven naar goeden raad had willen luisteren en bovenaangehaalde instructie had weten te doen uitvaardigen tijdens zijn bestuur over Atjeh, zoude hij het leger niet beleedigd en zichzelven tèn slotte als Gouverneur niet onmogelijk gemaakt hebben ; doch het ging hem in zijn overmoed als den Gouverneur-Generaal Van Lansberge in zijn strijd tegen den Luitenant-Generaal Van der Heijden om het culminatiepunt van Atjehsche roem en eer in de Nederlandsche publieke opinie. In dien voor den eenoogigen en ongeletterden, niet juridisch ontwikkelden Generaal ongelijken kampstrijd, waarin aan de zijde van den naar de hoogste onderscheiding aspireerenden Opperlandvoogd hulptroepen kwamen opdagen in de personen van een gedienstigen Procureur-Generaal en een sedert 1873 in alle Atjehsche aangelegenheden in gedienstigheid met den bekenden kapitein Roura wedijverend lid van den Raad van Indië, behield het Indische leger — dank zij zijne innerlijke kracht, waarmede niet te spotten valt! — het slagveld, omdat de Indische staatsdienst nog niet zoo gedemoraliseerd is, dat het leger zich door onbevoegden laat aanvoeren.

Het politie- en spionnenwezen moet zijne vertakkingen op de verschillende posten hebben. Samenwerking is noodig,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verband moet er zijn. Een groote steun voor elk bestuur is de *geheime politie*. Deze kon in Atjeh en Onderhoorigheden zeer goed zijn, indien de Gouverneur er meer zorg aan wilde besteden. Zij moet in dit gewest onder een afzonderlijken chef staan, die ook in directe aanraking is met het hoofd van gewestelijk bestuur en er voor zorgt, dat ook de postkommandanten een of meer spionnen te hunner beschikking hebben — hetgeen thans het geval niet is — die desnoods *buiten* de linie durven gaan. In onze nederzetting in de vallei van Groot-Atjeh is een „chef de la sûreté publique" onmisbaar.

Is dit alles voldoende? Zeer zeker niet. Zoude het niet mogelijk zijn, in het belang van de veiligheid gedurende den nacht binnen onze geconcentreerde stelling, de aldaar wonende Atjehsche bevolking, met geweren gewapend en onder aanvoering harer ketjihiqs of kamponghoofden, bij toerbeurt, langs de straalwegen *patrouilledienst* te laten verrichten, zooals thans met goed gevolg in de XIII moekims Oleh-Karang geschiedt? Waarom kan de verplichte *gardoedienst* niet worden ingevoerd onder de niet-Europeesche bevolking binnen de geconcentreerde stelling, zooals die op Java bestaat, aanvankelijk in en bij de bewoonde kampongs, maar later ook uit te strekken langs de groote of straalwegen? Zoo zouden er in Merasa wachten van Atjehers, te Oleh-leh van Chineezen, te Gedah van Klingaleezen, Maleiers, te Penaijoeng van Chineezen, enz. kunnen komen. Deze *kampong-* of *bevolkingspolitie* moet echter niet geheel overgelaten worden aan de hoofden der verschillende elementen van de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

niet-Europeesche bevolking binnen onze vestiging, maar van tijd tot tijd behoorlijk gecontrôleerd worden door de nachtelijke rondes der alsnog te organiseeren *bestuurspolitie*. Zoo te werk gaande, moet er langzamerhand veiligheid komen in het door ons bezette gebied. Wat is nu echter feitelijk het geval? Militaire- of politiepatrouilles bewegen zich des avonds of des nachts nooit; terwijl het aan de binnen onze vestiging wonende Atjehsche bevolking, blijkens het door mij medegedeelde besluit van den Gouverneur d.d. 18 Mei 1885, No. 224, verboden is, tusschen 8 uur 's avonds en 5 uur 's morgens hare kampongs te verlaten. Wat moet hieruit, bij totale ontstentenis van politie, noodwendig volgen? Dat iedere vijand of kwaadwillige des nachts ongestraft onze linie binnensluipt tusschen de verschillende posten, hetgeen door de aldaar geplaatste schildwachten niet gezien en dus onmogelijk belet kan worden, om in onze eenzame vestiging naar hartelust te stelen, bruggen te vernielen en de telephonische gemeenschap onklaar te maken, zooals telkens plaats heeft.

Ook over dag komt er veel kwaad volk de linie binnen, zonder dat dit belet kan worden. Dit is te wijten aan het vigeerende slechte *passenstelsel*. Het is hetzelfde, dat reeds onder Kolonel Pel in Atjeh in zwang was en toen, blijkens den Kolonel Meijer, in zijn boek „De offensieve handelingen der guerilla" (1883) voor ondoelmatig werd verklaard. Goede *contrôle* van de zijde der politie wordt er niet door verkregen. De kommandanten der sectorpatrouilles komen bij hunne zwerftochten vele Atjehers tegen, die ieder

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van een behoorlijken pas zijn voorzien, maar kunnen onmogelijk weten of de houders van de passen ook werkelijk de daarop vermelde personen zijn. Dikwijls vallen *buiten* de linie wonende kwaadwilligen bij hinderlagen of overvallingen in handen onzer patrouilles en ontdekt men dan, dat zij van passen zijn voorzien! Hoe zij daaraan zijn gekomen, kan voor het bestuur geen geheim zijn. Zoude het daarom voor eene gewenschte contrôle niet beter zijn, indien men de tegenwoordige passen verving door cartonnen naamkaarten van de dubbele grootte eener Ned.-Indische briefkaart en van iederen Atjeher of Arabier, Bengalees, Klingalees, Maleier, enz., wien zoodanige naamkaart of pas uitgereikt werd, eerst eene photographie nam en daarna het photogram boven aan de naamkaart opplakte? Voor zoodanigen pas — om de twee jaren b. v. te vernieuwen, waartoe de betrokken inlandsche hoofden het noodige zouden hebben te verrichten — zoude het bestuur, in casu het centraal politiebureau te Kota-Radja, f 5 kunnen vorderen. Dit stelsel van contrôle werd op de entréekaarten der bezoekers van de in 1867 te Parijs gehouden wereldtentoonstelling toegepast en heeft daar zeer goed voldaan. Waarom hetzelfde niet gedaan voor het passenstelsel in Atjeh? De kosten kunnen geen beletsel zijn. De houders van valsche naamkaarten zouden dan in handen der politie vallen en gestraft kunnen worden; terwijl nu het aantal valsche passen legio is.

Eene krachtige hulp in den nacht is voor de politie eene goede *verlichting*. Ieder herinnert zich, wat er op geen twintig passen van den muur des Kratons, midden in eene bewoonde

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

buurt, in den nacht van 3 op 4 September 1886 met den Majoor Stemfoort is voorgevallen, een feit dat helaas niet op zich zelf staat, daar ook in andere bewoonde buurten onzer hoofdvestiging, in 1885 en 1886, b. v. niet verre van het societeitsgebouw, de groote mesigit, enz., kleine benden kwaadwilligen zich ongestraft in hinderlaag konden leggen om met het grootste succès haar slag te slaan. Dat de verlichting rondom den Kraton slecht is, wordt in het officieel relaas van het gebeurde met den Majoor Stemfoort eerlijk erkend. In de kommandementsorder dd. 6 September 1886, No. 169 wordt immers verhaald, dat eene bende Atjehers, „door de duisternis begunstigd," zich in de onmiddelijke nabijheid van den Kraton in hinderlaag had gesteld? Dit had niet kunnen gebeuren, indien, bij de afwezigheid eener behoorlijke politie, althans gezorgd ware geworden voor eene goede verlichting in de wijken buiten den Kraton, het desideratum van zoovele jaren herwaarts. Een voorstel te doen — zooals gedaan is — om Kota-Radja en de posten electrisch te verlichten, is ongetwijfeld zeer mooi; maar het gezond verstand zegt, dat het nog beter is, te zorgen voor eene voldoende verlichting met de gewone petroleum-paallantaarns, zoolang er geene electrische- of gasverlichting is tot stand gekomen. Ik waag het niet, te beslissen of eene electrische verlichting onzer positie in Groot-Atjeh in alle opzichten boven eene gewone goede verlichting aanbevelenswaardig is; daarvoor bezit ik te weinig kennis van het terrein, en dit speelt daarbij eene zeer groote rol; maar laat het gebeurde in den nacht van 3

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

op 4 September 1886 althans de aanleiding kunnen worden om de gewone verlichting buiten Kota-Radja spoedig te verbeteren. Moeten wij in Atjeh altijd de put dempen, nadat het kalf verdronken is? De guerilla heeft in dien nacht een schitterend succès behaald, dat niet ontzenuwd kan worden door de ongelukkige tirade in het officieel relaas: „Bloedsporen, aangetroffen op den weg, waarlangs de vijand is afgetrokken, bewijzen, dat ook hij verliezen heeft geleden."

Niet alleen in Groot-Atjeh, ook in de Onderhoorigheden, aan de kust, moet politie zijn. Daartoe behoort de *contrôle op de scheepvaart*, niet alleen tot het tegengaan van den verboden invoer van wapens, munitie en opium, het beletten van zee- en strandroof, maar ook ter verkrijging van meer gezag zonder het zenden van kostbare en nutteloze expeditiën. Toezicht op de kust- en havenplaatsen is noodig. Daarvan zegt de Heer Pruijs van der Hoeven: „Havens voor de algemeene vaart geopend, zouden alleen die zijn, waar wij reeds eene vaste bezetting bezaten (Analaboe, Oleh-leh, Segli, Edi), waar de in- en uitvoer niet alleen op de reede, maar ook bij het lossen en laden aan den wal kon worden gecontroleerd. Geene andere punten op de kust zouden door schepen of vaartuigen mogen worden aangedaan dan behoorlijk derwaarts uitgeklaard en slechts onder voorwaarden, die contrôle toelieten, welke contrôle gemakkelijk gemaakt wordt door de omstandigheid, dat in den westmoesson de westkust, in den oostmoesson de oost- en westkust slechts op enkele punten genaakbaar zijn. Hierdoor nu zou het voordeel verkregen worden van het ontstaan

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van handelscentra, waar en van waar uit op voldoende wijze en veel goedkooper dan thans toezicht zou kunnen worden gehouden op de kuststaten, zoowel ten aanzien van den invoer van oorlogscontrabande, het verkeer langs de kust, de veiligheid van de vaart als van de handelstransactiën en in het algemeen van de politieke aangelegenheden. Door deze administratieve organisatie zou de taak der oorlogschepen kunnen worden beperkt tot die, welke deze meer eigenaardig geroepen zijn te vervullen en alzoo het eskader, in de wateren van Atjeh noodig, kunnen worden verminderd; terwijl de kustcontrôle zou kunnen worden uitgeoefend door minder kostbare, daarvoor beter geschikte vaartuigen; de vrees voor internationale quaesties niet meer, althans veel minder dan nu, behoeven te bestaan; terwijl ten slotte de Nederlandsche invloed door deze gezagsregeling op onmiskenbare wijze gevestigd, door de verschillende hoofden zou worden erkend en de bescherming van het bestuur zou worden gewaardeerd en gezocht, ook gevreesd en geëerbiedigd, omdat de beschermende hand, open voor den bondgenoot, zich sluitende, den vijand zou kunnen straffen." (Nisero en Hok Canton).

Of onze Marine, door deze regeling, in de wateren van Atjeh zoude kunnen worden verminderd, betwijfel ik. Liever zou ik onze maritieme middelen in Atjeh — vooral uit een staatkundig oogpunt beschouwd — niet inkrimpen; doch in elk geval bieden ons de door den Heer Pruijs van der Hoeven gewenschte regeling en contrôle de navolgende voordeelen aan:

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

1. Wij zitten, zoo doende, op de geldkist, want „de inkomsten der hoofden aan de kust bestaan uit de opbrengst der in- en uitvoerrechten, den verkoop van opium, in het kort uit hetgeen het verkeer met buiten Atjeh gelegen plaatsen oplevert; eene regeling van dit verkeér, eene contrôle daarover geeft ons het hecht in handen."

2. Wij vormen, door die regeling en contrôle, eene machtige Atjehsche partij, die op onze hand is; want de geschiedenis heeft geleerd, „dat waar Atjehsche belangen worden behartigd, Atjehsche bondgenooten ons ten dienste staan;" wij passen dan weder toe de beproefde politiek der O. I. Compagnie, die Nederland machtig heeft gemaakt in Indië.

3. Wij worden langzamerhand, zonder het uitrusten van expeditiën, meester van de kust, en „de meester van de kust, dit leert ons de geheele Indische veroveringsgeschiedenis, is meester van het land."

Volgens mijne voorstelling der Atjehsche aangelegenheden behoeven wij niet aan de pacificatie te wanhopen zonder voortzetting van den oorlog.

De ex-Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, Laging Tobias, keurt in zijn in „De Gids" van 1886 geplaatst opstel over Atjeh onze concentratie op staatkundige gronden zeer sterk af, maar erkent tevens, dat onze militaire positie in Groot-Atjeh sterker is dan ooit te voren. Zoude het daarom, onder de gegeven omstandigheden, zaak wezen, ten gelieve van het staatkundig beginsel, die positie met

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de wapens in de vuist wederom uit te breiden en te heroveren, wat wij op aandrang van het Opperbestuur, hoofdzakelijk van den toenmaligen Minister van Koloniën ad interim, Generaal Weitzel, vrijwillig prijsgegeven hebben? Het liefhebberen op Indisch terrein van dezen Generaal buiten beschouwing latende, hadden wij ons voor dezelfde kosten veel voordeeliger kunnen concentreeren, in staatkundigen zin veel sterker en in militairen zin even sterk kunnen maken, indien wij geen cirkel van posten om Kota-Radja hadden getrokken à la Brialmont, maar de beide oevers van de Atjeh-rivier van het punt, waar zij eenigszins bevaarbaar wordt, tot aan hare monding door een reeks versterkingen hadden blijven bezetten. Vervolgens hadden wij die versterkingen langzamerhand en geleidelijk door die van het tegenwoordige systeem moeten vervangen, waardoor wellicht met véél minder overhaasting en zeker met meer beleid, minder stelselloos, gewerkt zoude zijn, hetgeen ten goede van de inrichting der nieuwe versterkingen en de gezondheid harer bezettingen zoude zijn gekomen. Die versterkingen had men langs de beide oevers van den hoofdwaterweg in Groot-Atjeh en met Kota-Radja door een stoomtramweg moeten verbinden; een voorstel om de spoorbaan Oleh-leh — Kota-Radja langs den linker-oever der Atjeh-rivier tot Oleh Kambing door te trekken was reeds eenige jaren geleden gedaan, ik meen door den Generaal Van der Heijden en den Gouverneur Pruijs van der Hoeven. Kota-Radja had zetel van bestuur kunnen blijven of anders had men Anagaloeëng daarvoor kunnen bestemmen, zooals

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ook door den Gouverneur Pruijs van der Hoeven was voorgesteld. De Generaal Weitzel, die ook wat over Indische politiek heeft gelezen, had echter met den hem eigenen meesterachtigen toon betoogd, dat „die staart van forten in de XXII moekims weg moest." Hij dacht waarschijnlijk aan den fortificatorischen cirkel van Brialmont, maar vergat, dat die door Generaal Van der Heyden voor zijne operatiën in de XXII moekims — aanvankelijk voor étappeposten — aangelegde „staart van forten" langs de beide oevers der Atjehrivier moest blijven bestaan tot verhooging van onze staatkundige en militaire kracht in Groot-Atjeh. In elk land toch, waar geene gebaande wegen zijn, heeft het verkeer der bevolking in den regel plaats langs de waterwegen en kan men er zeker van zijn, dat de groote massa, de kern der bevolking langs den hoofdwaterweg woont. Waren wij dus, met ontruiming van eenige doellooze posten in de XXVI en XXV moekims, gebleven aan de beide oevers der Atjeh-rivier, dan zaten wij werkelijk — om de uitdrukking van Generaal Van Swieten in 1873 te gebruiken — *à cheval* op de Atjeh-rivier en zouden wij veel meer dan tegenwoordig de bevolking der vallei van Groot-Atjeh in bedwang hebben kunnen houden.

Die uit een staatkundig en militair oogpunt schoone positie hebben wij in 1884 en 1885 prijsgegeven. Wij hebben daarvoor eene andere gekozen, die m. i. voor ons minder voordeelig is, maar sedert, wederom ten koste van eenige millioenen, tot stand is gekomen. Moeten wij daarom onze geconcentreerde stelling tegen eene andere verwisselen?

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wie zoude dit in de tegenwoordige omstandigheden durven aanbevelen?

Laat ons liever trachten, met onze tegenwoordige positie in de vallei van Groot-Atjeh te woekeren en, uit pessimisme of chauvinisme, de voordeelen niet wegcijferen, die daaraan nog verbonden zijn. Ik bedoel in de eerste plaats de politieke voordeelen, welke door den schrijver van „De geconcentreerde stelling in Groot-Atjeh" (1885) buiten beschouwing zijn gelaten. Die stelling sluit in zich het voormalige sulthansgebied. Daar moeten wij nu, onder ons gezag, den Atjehschen sulthan weder laten resideeren en met hem trachte men eene actieve, opbouwende politiek te voeren, waardoor wij, in stede van ons van het grootste gedeelte der bevolking te vervreemden, aanraking met haar zoeken, door hare hoofden op onze hand te brengen, zooals Van den Bosch, Baud en onze Indische staatslieden uit de oude school hebben gedaan. Zoo pacificeeren wij door een inlandsch bestuur op onze hand te organiseeren, dat langzamerhand zijne vertakkingen moet krijgen in de buiten het door onze troepen bezette gebied gelegen moekims.

Wat wij tegenwoordig doen, heeft geen naam. Met dit, staatkundig gesproken, namelooze stelsel putten wij schatkist en leger uit, met geen ander doel dan, ten koste van eenige millioenen jaarlijks, op een strook gronds van nog geen 7000 hectares, verdedigd door 4500 man troepen, onze vlag te laten wapperen, zonder meer! Zulk eene weelde kan zelfs het rijke Nederland zich op den duur niet veroorlooven. Dat riekt naar eene bezetting van Atjeh voor

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de eer. Louter voor de eer zijn wij echter niet in Atjeh en kwamen wij er niet, veertien jaren geleden. Voor de nationale of militaire eer annexeerde Generaal Van Swieten het Atjehsche rijk niet aan het grondgebied van Nederlandsch-Indië. Voor die eer is het voldoende, dat wij slechts Kota-Radja en Oleh-leh, beschermd door een kring van een viertal versterkingen, met Poeloe Bras bezetten, zonder meer.

Wordt er in onze tegenwoordige politieke gedragslijn tegenover Atjeh geene verandering gebracht, dan vrees ik, dat wij ons in dit land meer en meer zullen moeten concentreeren, totdat de Volksvertegenwoordiging ons eindelijk dwingen zal, alles — behalve den vuurtoren op Poeloe Bras — te ontruimen.

Zóó ver behoeft het niet te komen en mag men ook niet gaan. Met politiek doorzicht en militaire bezadigdheid kunnen wij na onze veertienjarige lijdensgeschiedenis nog alles te boven komen. Als wij de overzichtskaart van Groot-Atjeh van 1883 vergelijken met die van 1885, moeten wij niet meer treuren over de schoone positie, die wij krachtens het besluit van den Gouverneur-Generaal van Augustus 1884 moesten prijs geven. 't Is thans de vraag wat wij moeten en kunnen doen om ook Atjeh na verloop van tijd aan het Nederlansch gezag te onderwerpen. Een onoplosbaar vraagstuk kan dit niet zijn en het kleine Nederland heeft bangere dagen dan de tegenwoordige het hoofd weten te bieden! Laat ons het Atjehsch raadsel oplossen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.
PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA